

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การพัฒนาคุณภาพผู้เรียน ตามแนวทางจิตตปัญญาศึกษา ผู้วิจัยได้ศึกษาแนวคิดทฤษฎีต่าง ๆ จากตำรา เอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ตามหัวข้อดังต่อไปนี้

1. ยุทธศาสตร์การพัฒนาคุณภาพคนและสังคมไทยสู่สังคมแห่งภูมิปัญญาและการเรียนรู้
2. จุดมุ่งหมายของการพัฒนาคุณภาพผู้เรียนระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน
3. มาตรฐานการศึกษาขั้นพื้นฐานด้านคุณภาพผู้เรียน
4. กรอบแนวทางการปฏิรูปการศึกษาในทศวรรษที่สอง (2552-2561)
5. การพัฒนาคุณภาพคนไทยยุคใหม่ ตามข้อเสนอการปฏิรูปการศึกษาในทศวรรษที่สอง
6. บริบทของ โรงเรียนปทุมรัตน์พิทยาคม
7. จิตตปัญญาศึกษา
8. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
9. กรอบแนวคิดในการวิจัย

1. ยุทธศาสตร์การพัฒนาคุณภาพคนและสังคมไทยสู่สังคมแห่งภูมิปัญญาและการเรียนรู้

การพัฒนาสังคมในช่วงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 9 ที่ผ่านมา บรรลุเป้าหมายในด้านการพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น การขยายหลักประกันสุขภาพถ้วนหน้าที่ครอบคลุมประชากรถึงร้อยละ 96.3 ของประชากรทั้งประเทศ การเพิ่มโอกาสการมีงานทำที่ดำเนินการ ได้สูงกว่าเป้าหมาย แต่ยังมีปัญหาในด้านการทำงานต่ำกว่าระดับ และการยกระดับการศึกษาในกลุ่มแรงงานที่ยังต่ำกว่าเป้าหมายมาก ปัญหาด้านคุณภาพการเรียน การเจ็บป่วยด้วยโรคที่ป้องกัน ได้มีแนวโน้มเพิ่มขึ้น สังคมไทยกำลังประสบปัญหาวิกฤตค่านิยม จริยธรรม และพฤติกรรม การมุ่งสร้างคนไทยให้มีคุณภาพเป็นคนเก่ง คนดี และมีความรับผิดชอบต่อสังคมยังไม่บรรลุผล ในขณะที่ต้องเผชิญกับโครงสร้างประชากรที่เข้าสู่สังคมผู้สูงอายุ

ดังนั้น ยุทธศาสตร์การพัฒนาคุณภาพ และสังคมไทยสู่สังคมแห่งภูมิปัญญาและการเรียนรู้ ในช่วงของแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 10 จึงมุ่งพัฒนาคน และสังคมไทยครอบคลุม 3 เรื่องหลัก คือ

- 1) การพัฒนาคนไทยให้มีคุณธรรมนำความรู้ โดยพัฒนาจิตใจควบคู่กับการพัฒนาการเรียนรู้ของคนทุกกลุ่มทุกวัยตลอดชีวิต รวมทั้งทักษะของกำลังแรงงาน 2) เสริมสร้างสุขภาวะคนไทยให้มีสุขภาพ

แข็งแรงทั้งกาย และใจ เน้นการพัฒนาระบบสุขภาพอย่างครบวงจร มุ่งการดูแลสุขภาพเชิงป้องกัน และ 3) การเสริมสร้างคนไทยให้อยู่ร่วมกันในสังคมได้อย่างสันติสุข การดำรงชีวิตที่มีความปลอดภัย น่าอยู่ ควบคู่กับการเสริมสร้างจิตสำนึกด้านสิทธิ และหน้าที่ของพลเมือง และความตระหนักถึง คุณค่า และเคารพศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์เพื่อลดความขัดแย้ง (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการ เศรษฐกิจ และสังคมแห่งชาติ. 2552 : 1-3)

1. เป้าหมาย

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 10 ได้กำหนดเป้าหมายการพัฒนา คุณภาพคน และสังคมไทยสู่สังคมแห่งภูมิปัญญา และการเรียนรู้ เมื่อสิ้นแผนพัฒนาเศรษฐกิจและ สังคมแห่งชาติฉบับที่ 10 ในปี 2554 ดังนี้

1.1 เป้าหมายเชิงคุณภาพ

คนไทยทุกคนได้รับการพัฒนาทั้งทางร่างกาย จิตใจ ความรู้ ความสามารถ ทักษะ การประกอบอาชีพ และมีความมั่นคงในการดำรงชีวิต ครอบคลุมทุกกลุ่มเป้าหมาย ได้แก่ เด็กสตรี ผู้สูงอายุ คนพิการ และผู้ด้อย โอกาส เพื่อเสริมศักยภาพให้กับตนเองที่จะนำไปสู่ความเข้มแข็งของ ครอบครัว ชุมชน และสังคมไทย

1.2 เป้าหมายเชิงปริมาณ

1.2.1 จำนวนปีการศึกษาเฉลี่ยของคนไทยเพิ่มขึ้นเป็น 10 ปี

1.2.2 ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนวิชาหลักของทุกระดับสูงกว่าร้อยละ 55

1.2.3 เพิ่มกำลังแรงงานระดับกลางที่มีคุณภาพเป็น ไม่นต่ำกว่าร้อยละ 60 ของกำลังแรงงานทั้งประเทศ

1.2.4 จำนวนบุคลากรด้านการวิจัย เพิ่มขึ้นเป็น 10 คน ต่อประชากร 10,000 คน

1.2.5 อายุคาดหมายเฉลี่ยของคนไทยสูงขึ้นเป็น 80 ปี

1.2.6 ลดอัตราการเจ็บป่วยด้วยโรคที่ป้องกันได้ 5 อันดับแรก ได้แก่ โรคหัวใจ โรคความดัน โรคเบาหวาน โรคหลอดเลือดสมอง โรคเนื้องอกร้าย (มะเร็ง)

1.2.7 ผู้อยู่ในเศรษฐกิจนอกระบบได้รับการคุ้มครองทางสังคมอย่างทั่วถึง

1.2.8 ลดคดีอาชญากรรมลงร้อยละ 10

2. แนวทางการพัฒนา

2.1 การพัฒนาคนให้มีคุณธรรมนำความรู้ เกิดภูมิคุ้มกัน โดยการพัฒนาเด็ก และ เยาวชนให้มีจิตใจที่ดีงาม อยู่ในกรอบของศีลธรรม มีจิตสำนึกสาธารณะ มีความพร้อมด้านสติปัญญา อารมณ์ และศีลธรรมภายใต้ระบบการศึกษาที่มุ่งการเรียนรู้ทั้งทางปฏิบัติและวิชาการ ควบคู่กับการ พัฒนาการเรียนรู้ตลอดชีวิต ด้วยการส่งเสริมให้คนไทยได้เรียนรู้อย่างต่อเนื่อง สามารถเข้าถึงแหล่ง

ความรู้ทั้งที่เป็นวิทยาการสมัยใหม่ สร้างวัฒนธรรมเรียนรู้ตลอดชีวิต ส่งเสริมให้จัดการเรียนรู้ในหลากหลายรูปแบบ และปรับสภาพแวดล้อมให้เอื้ออำนวยกับการสร้างสังคมแห่งการเรียนรู้ และจัดการองค์ความรู้ทั้งเศรษฐกิจ สังคม ทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม ตั้งแต่ระดับชุมชน ตั้งแต่ระดับชุมชนถึงระดับประเทศ เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ของคนไทย และสามารถนำมาใช้ประโยชน์ในการพัฒนาประเทศทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ตลอดจนพัฒนาสมรรถนะ และทักษะแรงงานให้รองรับการแข่งขันของประเทศ และเร่งสร้างกำลังคนที่มีความเป็นเลิศในการสร้างสรรค์นวัตกรรม และองค์ความรู้ใหม่ที่น่าสนใจไปใช้ประโยชน์ในการพัฒนาประเทศในทุกสาขา โดยเฉพาะด้านวิทยาศาสตร์ และเทคโนโลยี พัฒนานักวิจัย และสร้างปัจจัยสนับสนุนการพัฒนาวิทยาการทุกแขนง

2.2 การเสริมสร้างสุขภาพคนไทยให้มีสุขภาพแข็งแรงทั้งกายและใจ และอยู่ในสภาพแวดล้อมที่น่าอยู่ โดยมุ่งสร้างความมั่นคงด้านอาหาร และการดูแลสุขภาพเชิงป้องกัน โดยมีแนวทางที่สำคัญคือ การพัฒนาระบบสุขภาพอย่างครบวงจร ที่มุ่งการส่งเสริม การป้องกัน การรักษา การฟื้นฟูสภาพร่างกาย และจิตใจ พัฒนาคุณภาพบริการ และคุณภาพบุคลากรด้านการแพทย์ และสาธารณสุข เฝ้าระวัง และการจัดการกับโรคอุบัติใหม่ โรคระบาดซ้ำที่ทันสถานการณ์ ตลอดจนพลิกฟื้นแหล่งอาหารตามธรรมชาติให้เพียงพอต่อการดำรงชีวิต โดยเฉพาะคนยากจนและด้อยโอกาส ส่งเสริมการบริโภคที่ปลอดภัย ใช้สมุนไพร ภูมิปัญญาไทย และวัฒนธรรมในการส่งเสริมสร้างสุขภาพที่ดี และสนับสนุนให้คนไทย ลด ละ เลิกพฤติกรรมสุ่มเสี่ยงทางสุขภาพ ควบคู่กับการดูแลสุขภาพที่เหมาะสมตามช่วงวัย และออกกำลังกายอย่างสม่ำเสมอ รวมทั้งพัฒนาการแพทย์ทางเลือก และการแพทย์แผนไทย ที่มุ่งการวิจัย และพัฒนาเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิต และสร้างสรรค์มูลค่าทางเศรษฐกิจจัดการคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญาที่เกิดจากการวิจัย และพัฒนา และพัฒนาบุคลากรที่สามารถผสมผสานการแพทย์แผนไทย/ทางเลือกกับการแพทย์สมัยใหม่

2.3 การเสริมสร้างคนไทยให้อยู่ร่วมกันในสังคมได้อย่างสันติสุข โดยการเสริมสร้างครอบครัวให้มีความเข้มแข็ง มีสัมพันธภาพที่ดี เกิดความอบอุ่น รักษา สืบทอดวัฒนธรรมและค่านิยม ที่ดีสู่คนรุ่นต่อไป สนับสนุนให้ทุกคนได้รับหลักประกันความมั่นคงทางเศรษฐกิจและสังคมที่หลากหลาย อย่างทั่วถึง สามารถป้องกัน และบรรเทาความเสี่ยงที่เผชิญได้อย่างมีประสิทธิภาพ ส่งเสริมการประกอบอาชีพ สร้างรายได้ และการดำรงชีวิตให้มีความมั่นคง ส่งเสริมการดำรงชีวิตที่มีความปลอดภัย น่าอยู่ และสงบสุข บนพื้นฐานของความยุติธรรมในสังคม สามารถใช้ชีวิตประจำวันได้อย่างมีความสุขและได้รับการคุ้มครองสิทธิต่าง ๆ อย่างเป็นธรรม และการเร่งขยายโอกาสการเข้าถึงบริการสังคมสำหรับผู้สูงอายุ ผู้พิการและผู้ด้อยโอกาสให้ทั่วถึง ตลอดจนพัฒนาศักยภาพในการประกอบอาชีพ การเสริมสร้างสุขภาพ และการเรียนรู้ตลอดชีวิตได้หลากหลายวิธีอย่างเท่าเทียมกัน

การพัฒนาคุณภาพคนและสังคมไทยสู่สังคมแห่งภูมิปัญญาและการเรียนรู้ เป็นเป้าหมายหลักของการพัฒนาประเทศ ซึ่งเป็นหนทางสังคม ที่จะนำพาประเทศให้ไปสู่สังคมอยู่เย็นเป็นสุขร่วมกัน (Green and Happiness Society) เป็นค้ำจุนที่ชี้ถึงความสุขของคนในประเทศ และผลสำเร็จของการพัฒนาประเทศ ส่งผลให้ประเทศดำรงอยู่อย่างสมดุล เป็นธรรม และยั่งยืนตลอดไป

2. จุดมุ่งหมายของการพัฒนาคุณภาพผู้เรียนระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน

กระทรวงศึกษาธิการ ได้พัฒนาหลักสูตรจากเดิมเพื่อให้สอดคล้องกับความต้องการของท้องถิ่น มีแนวคิดและหลักการที่จะส่งเสริมและพัฒนาผู้เรียนแบบองค์รวมอย่างชัดเจน ปรับเปลี่ยนจุดเน้นให้สอดคล้องกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 10 (พ.ศ. 2552-2554) ในการพัฒนาคุณภาพของคนในสังคมไทยให้มีคุณธรรม มีความพร้อมทางด้านร่างกาย สติปัญญา อารมณ์และศีลธรรม สามารถก้าวทันการเปลี่ยนแปลง การพัฒนาคนไทยดังกล่าวมุ่งเตรียม เด็กและเยาวชน ให้มีพื้นฐานทางจิตใจที่ดีงาม มีจิตสาธารณะ พร้อมทั้งมีความรู้พื้นฐานที่จำเป็นในการดำรงชีวิต อันจะส่งผลต่อการพัฒนาประเทศแบบยั่งยืน จึงได้กำหนดจุดมุ่งหมายการพัฒนาผู้เรียน สมรรถนะสำคัญและคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของผู้เรียนไว้ ดังนี้ (กระทรวงศึกษาธิการ 2552:2)

1. จุดมุ่งหมายของการศึกษาขั้นพื้นฐาน

- 1.1 มีคุณธรรม จริยธรรม และค่านิยมที่พึงประสงค์ เห็นคุณค่าของตัวเอง มีวินัย และปฏิบัติตนตามหลักของพระพุทธศาสนาที่ตนนับถือ ยึดหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง
- 1.2 มีความรู้อันเป็นสากลและมีความสามารถในการสื่อสาร การคิด การแก้ปัญหา การใช้เทคโนโลยีและมีทักษะชีวิต
- 1.3 มีสุขภาพกายและสุขภาพจิตที่ดี มีสุขนิสัย และรักการออกกำลังกาย
- 1.4 มีความรักชาติ มีจิตสำนึกในความเป็นพลเมืองไทยและพลโลก ยึดมั่นในวิถีชีวิต และการปกครองในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข
- 1.5 มีจิตสำนึกในการอนุรักษ์วัฒนธรรมและภูมิปัญญาไทย การอนุรักษ์และพัฒนาสิ่งแวดล้อม มีจิตสาธารณะที่มุ่งทำประโยชน์และสร้างสิ่งที่ดีงามในสังคม และอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข

2. สมรรถนะสำคัญของผู้เรียน

- 2.1 ความสามารถในการสื่อสาร
- 2.2 ความสามารถในการคิด
- 2.3 ความสามารถในการแก้ปัญหา
- 2.4 ความสามารถในการใช้ทักษะชีวิต
- 2.5 ความสามารถในการใช้เทคโนโลยี

3. คุณลักษณะอันพึงประสงค์

- 3.1 รักษาดี ศาสน์ กษัตริย์
- 3.2 ซื่อสัตย์สุจริต
- 3.3 มีวินัย
- 3.4 ใฝ่เรียนรู้
- 3.5 อยู่อย่างพอเพียง
- 3.6 มุ่งมั่นในการทำงาน
- 3.7 รักความเป็นไทย
- 3.8 มีจิตสาธารณะ

จากจุดมุ่งหมายการพัฒนาคุณภาพผู้เรียน สมรรถนะสำคัญและคุณลักษณะอันพึงประสงค์ดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงทิศทางของการจัดการศึกษาที่มุ่งเน้นพัฒนาผู้เรียนซึ่งเป็นกำลังสำคัญของชาติให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์มีความสมดุลทั้งร่างกาย ความรู้ คุณธรรมและจิตสำนึกที่ค้ำจุนในความ เป็นพลเมืองไทยและเป็นพลโลกซึ่งจะส่งผลให้ประเทศมีการพัฒนาแบบยั่งยืนต่อไป

3. มาตรฐานการศึกษาขั้นพื้นฐานด้านคุณภาพผู้เรียน

การจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานเป็นการจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาเยาวชนไทยทุกคนให้มีคุณลักษณะที่พึงประสงค์ ทั้งที่เป็นพลเมืองไทยและพลเมืองโลก เพื่อเป็นรากฐานที่พอเพียงสำหรับการใฝ่รู้ ใฝ่เรียนตลอดชีวิต รวมทั้งเพื่อพัฒนาหน้าที่การงานและการพัฒนาคุณภาพชีวิตส่วนบุคคลและครอบครัว และเพื่อสร้างสังคมไทยให้เป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ เพื่อให้เกิดความสอดคล้องกับสาระบัญญัติของ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติและมาตรฐานการศึกษา ของชาติ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานจึงได้กำหนดมาตรฐานการศึกษาขั้นพื้นฐานไว้ (สำนักวิชาการและมาตรฐานการศึกษา. 2548 : 4) ดังนี้

มาตรฐานด้านคุณภาพผู้เรียน

มาตรฐานที่ 1 ผู้เรียนมีคุณธรรม จริยธรรม และค่านิยมที่พึงประสงค์

- 1.1 มีวินัย มีความรับผิดชอบ และปฏิบัติตามหลักธรรมเบื้องต้นของศาสนา
ที่ตนนับถือ
- 1.2 มีความซื่อสัตย์สุจริต
- 1.3 มีความกตัญญูกตเวที
- 1.4 มีเมตตากรุณา เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ และเสียสละเพื่อส่วนรวม
- 1.5 ประหยัด รู้จักใช้ทรัพย์สินสิ่งของของส่วนตน และส่วนรวมอย่างคุ้มค่า

1.6 ภูมิใจในความเป็นไทย เห็นคุณค่าในภูมิปัญญาไทย นิยมไทย และดำรงไว้ซึ่งความเป็นไทย

มาตรฐานที่ 2 ผู้เรียนมีจิตสำนึกในการอนุรักษ์ และพัฒนาสิ่งแวดล้อม

2.1 รู้คุณค่าของสิ่งแวดล้อม และตระหนักถึงผลกระทบที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงสิ่งแวดล้อม

2.2 เข้าร่วมหรือมีส่วนร่วมกิจกรรม/โครงการอนุรักษ์ และพัฒนาสิ่งแวดล้อม

มาตรฐานที่ 3 ผู้เรียนมีทักษะในการทำงานรักการทำงาน สามารถทำงานร่วมกับผู้อื่นได้ และมีเจตคติที่ดีต่อวิชาชีพสุจริตตัวบ่งชี้

3.1 มีทักษะในการจัดการ และทำงานให้สำเร็จ

3.2 เพียรพยายาม ขยัน อดทน ละเอียดรอบคอบในการทำงาน

3.3 ทำงานอย่างมีความสุข พัฒนางาน และภูมิใจในผลงานของตนเอง

3.4 ทำงานร่วมกับผู้อื่น ได้

3.5 มีความรู้สึที่ดีต่ออาชีพสุจริต และหาความรู้เกี่ยวกับอาชีพที่ตนสนใจ

มาตรฐานที่ 4 มีความสามารถในการคิดวิเคราะห์ คิดสังเคราะห์ มีวิจารณญาณ มีความคิดรวบยอดอย่างเป็นระบบ คิดไตร่ตรอง และมีวิสัยทัศน์

4.1 สามารถคิดวิเคราะห์ สังเคราะห์ สรุปความคิดรวบยอดอย่างเป็นระบบ และมีการคิดแบบองค์รวม

4.2 สามารถคาดการณ์ กำหนดเป้าหมาย และแนวทางการตัดสินใจได้

4.3 ประเมิน และเลือกแนวทางการตัดสินใจและแก้ไขปัญหาอย่างมีสติ

4.4 มีความคิดสร้างสรรค์ มองโลกในแง่ดี และมีจินตนาการ

มาตรฐานที่ 5 ผู้เรียนมีความรู้ และทักษะที่จำเป็นตามหลักสูตร

5.1 มีระดับผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนเฉลี่ยตามเกณฑ์

5.2 มีผลการทดสอบรวบยอดระดับชาติ เฉลี่ยตามเกณฑ์

5.3 สามารถสื่อความคิดผ่านการพูด เขียนหรือนำเสนอด้วยวิธีต่าง ๆ

5.4 สามารถใช้ภาษา เพื่อการสื่อสาร ได้ทั้งภาษาไทย และภาษาต่างประเทศ

5.5 สามารถใช้เทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อพัฒนาการเรียน

มาตรฐานที่ 6 ผู้เรียนมีทักษะในการแสวงหาความรู้ด้วยตนเอง รักการเรียนรู้

6.1 มีนิสัยรักการอ่าน การเรียน และการฟัง

6.2 สนใจแสวงหาความรู้จากแหล่งต่าง ๆ รอบตัว ใช้ห้องสมุด แหล่งความรู้ และสื่อต่าง ๆ ได้ทั้งใน และนอกสถานศึกษา

6.3 มีวิธีการเรียนรู้ของตนเอง เรียนรู้ ร่วมกับผู้อื่น ได้ สนุกกับการเรียนรู้ และชอบมาโรงเรียน

มาตรฐานที่ 7 ผู้เรียนมีสุขนิสัย สุขภาพกาย และสุขภาพจิตที่ดี

7.1 มีสุขนิสัยในการดูแลสุขภาพ และออกกำลังกายสม่ำเสมอ

7.2 มีน้ำหนัก ส่วนสูง และมีสมรรถภาพทางกายตามเกณฑ์

7.3 ปกป้องตนเองจากสิ่งเสพติดให้โทษ และหลีกเลี่ยงสภาวะที่เสี่ยงต่อความรุนแรง

โรคภัย และอุบัติเหตุ และปัญหาทางเพศ

7.4 มีความมั่นใจ กล้าแสดงออกอย่างเหมาะสม และให้เกิดดีผู้อื่น

7.5 มีมนุษยสัมพันธ์ที่ดีต่อเพื่อ ครู และผู้อื่น

มาตรฐานที่ 8 ผู้เรียนมีสุนทรียภาพ และลักษณะนิสัยด้านศิลปะ ดนตรี และกีฬา

8.1 ชื่นชม ร่วมกิจกรรม และมีผลงานด้านศิลปะ

8.2 ชื่นชม ร่วมกิจกรรม และมีผลงานด้านดนตรี/นาฏศิลป์

8.3 ชื่นชม ร่วมกิจกรรม และมีผลงานด้านกีฬา/นันทนาการ

มาตรฐานด้านการเรียนการสอน

มาตรฐานที่ 9 ครูมีคุณธรรม จริยธรรม มีคุณวุฒิ/ความรู้ ความสามารถตรงกับงานที่รับผิดชอบ หมั่นพัฒนาตนเอง เข้ากับชุมชน ได้ดี และมีครูเพียงพอ

9.1 มีคุณธรรม จริยธรรม และปฏิบัติตามจรรยาบรรณของวิชาชีพ

9.2 มีมนุษยสัมพันธ์ที่ดีกับผู้เรียน ผู้ปกครอง และชุมชน

9.3 มีความมุ่งมั่น และอุทิศตนในการสอน และพัฒนาผู้เรียน

9.4 มีการแสวงหาความรู้ และเทคนิควิธีการใหม่ ๆ รับฟังความคิดเห็น ใจกว้าง

และยอมรับการเปลี่ยนแปลง

9.5 จบการศึกษาระดับปริญญาตรีทางการศึกษาหรือเทียบเท่าขึ้นไป

9.6 สอนตรงตามวิชาเอก/โท หรือตรงตามความถนัด

9.7 มีอำนาจพอเพียง (หมายรวมทั้งครู และบุคลากรสนับสนุน)

มาตรฐานที่ 10 ครูมีความสามารถในการจัดการเรียนการสอน อย่างมีประสิทธิภาพ และเน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ

10.1 มีความรู้ความเข้าใจเป้าหมายการจัดการศึกษา และหลักสูตร

10.2 การศึกษาขั้นพื้นฐาน

10.3 มีการวิเคราะห์ศักยภาพของผู้เรียน และเข้าใจผู้เรียนเป็นรายบุคคล

10.4 มีความสามารถในการจัดการเรียนการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ

10.5 มีความสามารถใช้เทคโนโลยีในการพัฒนาการเรียนรู้ของตนเองและผู้เรียน

10.6 มีการประเมินผลการเรียนการสอนที่สอดคล้องกับสภาพการเรียนรู้ที่จัดให้ผู้เรียน และอิงพัฒนาการของผู้เรียน

10.7 มีการนำผลการประเมินมาปรับเปลี่ยนการเรียนการสอนเพื่อพัฒนาผู้เรียนให้เต็มตามศักยภาพ

10.8 มีการวิจัยเพื่อพัฒนาการเรียนรู้ของผู้เรียน และนำไปใช้พัฒนาผู้เรียน

มาตรฐานด้านการบริหาร และการจัดการศึกษา

มาตรฐานที่ 11 ผู้บริหารมีคุณธรรม จริยธรรม มีภาวะผู้นำ และมีความสามารถในการบริหารจัดการศึกษา

11.1 ผู้บริหารมีคุณธรรม จริยธรรม มีความมุ่งมั่น และอุทิศตนในการทำงาน

11.2 มีความคิดริเริ่ม มีวิสัยทัศน์ และเป็นผู้นำทางวิชาการ

11.3 มีความสามารถในการบริหารวิชาการ และการจัดการ

11.4 มีการบริหารที่มีประสิทธิภาพ และประสิทธิผล ผู้เกี่ยวข้องพึงพอใจ

มาตรฐานที่ 12 สถานศึกษามีการจัดองค์กร โครงสร้าง ระบบการบริหารงาน และพัฒนา องค์กรอย่างเป็นระบบครบวงจร

12.1 มีการจัดองค์กร โครงสร้าง และระบบการบริหารงานที่มีความคล่องตัวสูง และปรับเปลี่ยนไปอย่างเหมาะสมตามสถานการณ์

12.2 มีการจัดการข้อมูลสารสนเทศอย่างเป็นระบบครอบคลุมและทันต่อการใช้งาน

12.3 มีระบบการประกันคุณภาพภายในที่ดำเนินงานอย่างต่อเนื่อง

12.4 มีการพัฒนานวัตกรรมอย่างเป็นระบบอย่างต่อเนื่อง

12.5 ผู้รับบริการ และผู้เกี่ยวข้องพึงพอใจผลการบริหารงาน และการพัฒนาผู้เรียน

มาตรฐานที่ 13 สถานศึกษามีการบริหาร และจัดการศึกษาโดยใช้สถานศึกษาเป็นฐาน

13.1 มีการกระจายอำนาจการบริหาร และการจัดการศึกษา

13.2 มีการบริหารเชิงกลยุทธ์ และใช้หลักการมีส่วนร่วม

13.3 มีคณะกรรมการสถานศึกษาร่วมพัฒนาสถานศึกษา

13.4 มีรูปแบบการบริหารที่มุ่งผลสัมฤทธิ์ของงาน

13.5 มีการตรวจสอบ และถ่วงดุล

มาตรฐานที่ 14 สถานศึกษามีการจัดหลักสูตร และกระบวนการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียน
เป็นสำคัญ

14.1 มีหลักสูตรที่เหมาะสมกับผู้เรียน และท้องถิ่น

14.2 มีรายวิชา/กิจกรรมที่หลากหลายให้ผู้เรียนเลือกตามความสนใจ

14.3 มีการส่งเสริมให้ครูจัดทำแผนการจัดการเรียนรู้ที่ตอบสนองความถนัด และ
ความสามารถของผู้เรียน

14.4 มีการส่งเสริม และพัฒนานวัตกรรมจัดการเรียนรู้ และสื่อ อุปกรณ์
การเรียนรู้ที่เอื้อต่อการเรียนรู้

14.5 มีการจัดระบบการบันทึก การรายงานผล และการส่งต่อข้อมูลของผู้เรียน

14.6 มีระบบการนิเทศการสอน และนำผลไปปรับปรุงการสอนอย่างสม่ำเสมอ

14.7 มีกานนำแหล่งเรียนรู้ และภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการเรียนการสอน

มาตรฐานที่ 15 สถานศึกษามีการจัดกิจกรรมส่งเสริมคุณภาพผู้เรียนอย่างหลากหลาย

15.1 มีการจัด และพัฒนาระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียนที่เข้มแข็ง และทั่วถึง

15.2 มีการจัดกิจกรรมส่งเสริม และตอบสนองความสามารถทางวิชาการ และ
ความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ของผู้เรียน

15.3 มีการจัดกิจกรรมส่งเสริม และตอบสนองความสามารถพิเศษและความถนัด
ของผู้เรียนให้เต็มตามศักยภาพ

15.4 มีการจัดกิจกรรมส่งเสริมค่านิยมที่ดีงาม

15.5 มีการจัดกิจกรรมสืบสาน และสร้างสรรค์ วัฒนธรรม ประเพณี และ
ภูมิปัญญาไทย

15.6 มีการจัดกิจกรรมส่งเสริมความเป็นประชาธิปไตย

มาตรฐานที่ 16 สถานศึกษามีการจัดสภาพแวดล้อม และการบริการที่ส่งเสริมให้
ผู้เรียนพัฒนาตามธรรมชาติเต็มศักยภาพ

16.1 มีสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการเรียนรู้ มีอาคารสถานที่ที่เหมาะสม

16.2 มีการส่งเสริมสุขภาพอนามัย และความปลอดภัยของผู้เรียน

16.3 มีการให้บริการเทคโนโลยีสารสนเทศทุกรูปแบบที่เอื้อต่อการเรียนรู้ด้วย
ตนเอง และการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม

16.4 มีห้องเรียน ห้องปฏิบัติการ ห้องสมุด พื้นที่สีเขียว และสิ่งอำนวยความสะดวก
พอเพียง และอยู่ในสภาพใช้การได้ดี

16.5 มีการจัด และแหล่งเรียนรู้ทั้งใน และนอกสถานศึกษา

มาตรฐานด้านการพัฒนาชุมชนแห่งการเรียนรู้

มาตรฐานที่ 17 สถานศึกษามีการสนับสนุน และใช้แหล่งเรียนรู้ และภูมิปัญญา
ในท้องถิ่น

17.1 มีการเชื่อมโยง และแลกเปลี่ยนข้อมูลกับแหล่งเรียนรู้ และภูมิปัญญาในท้องถิ่น

17.2 สนับสนุนให้แหล่งเรียนรู้ ภูมิปัญญา และชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการ
จัดทำหลักสูตรระดับสถานศึกษา

มาตรฐานที่ 18 สถานศึกษามีการร่วมมือกันระหว่างบ้าน องค์กรทางศาสนา สถาบัน
ทางวิชาการ และองค์กรภาครัฐ และเอกชน เพื่อพัฒนาวิธีการเรียนรู้ในชุมชน

18.1 เป็นแหล่งวิทยากรในการแสวงหาความรู้ และบริการชุมชน

18.2 มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน

จากการกำหนดมาตรฐานการศึกษาขั้นพื้นฐานของสำนักงานคณะกรรมการการศึกษา
ขั้นพื้นฐานชี้ให้เห็นว่าการพัฒนาคุณภาพการศึกษาต้องมีการพัฒนาอย่างครบถ้วนสมบูรณ์ทั้งทาง
ด้านผู้เรียน ครูผู้สอน ผู้บริหารและการมีส่วนร่วมของชุมชน จึงจะทำให้การศึกษานั้นมีคุณภาพ
ส่งผลให้ผู้เรียนมีคุณภาพเป็นกำลังสำคัญของชาติที่มีคุณภาพต่อไป

4. กรอบแนวทางการปฏิรูปการศึกษาในทศวรรษที่สอง (2552-2561)

การปฏิรูปการศึกษาในทศวรรษที่สอง (2552-2561) รัฐบาลมุ่งเน้นให้คนไทยได้เรียนรู้
ตลอดชีวิตอย่างมีคุณภาพ โดยมีเป้าหมายหลักสามประการ คือ การพัฒนาคุณภาพ และมาตรฐาน
การศึกษา และเรียนรู้ของคนไทยเพิ่ม โอกาสทางการศึกษา และเรียนรู้อย่างทั่วถึง และมีคุณภาพ และ
ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนของสังคมในการบริหาร และจัดการศึกษา และมีกรอบแนว
ทางการปฏิรูปการศึกษาสี่ประการ คือ การพัฒนาคุณภาพคนไทยยุคใหม่ การพัฒนาครูยุคใหม่ พัฒนา
คุณภาพ สถานศึกษา และแหล่งเรียนรู้ยุคใหม่ และการพัฒนาคุณภาพการบริหารจัดการยุคใหม่ จึง
ได้กำหนดแนวทางปฏิบัติ (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา. 2552 : 13-44) ดังนี้

1. พัฒนาคุณภาพคนไทยยุคใหม่ ที่มีนิสัยใฝ่เรียนรู้ ตั้งแต่ปฐมวัย สามารถเรียนรู้ด้วย
ตนเอง และแสวงหาความรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต มีความสามารถในการสื่อสารสามารถคิดวิเคราะห์
แก้ปัญหา คิดริเริ่มสร้างสรรค์ มีจิตสาธารณะ มีระเบียบวินัย คำนึงถึงประโยชน์ส่วนรวม สามารถ
ทำงานเป็นกลุ่มได้อย่างเป็นกัลยาณมิตร มีศีลธรรม คุณธรรม จริยธรรม ค่านิยม มีจิตสำนึก และความ
ภาคภูมิใจในความเป็นไทย ยึดมั่นการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็น
ประมุข รังเกียดการทุจริต และต่อต้านการซื้อสิทธิ์ ขายเสียง สามารถก้าวทันโลก มีสุขภาพกาย
สุขภาพใจที่สมบูรณ์ แข็งแรง เป็นกำลังคนที่มีคุณภาพ มีทักษะความรู้พื้นฐานที่จำเป็น มีสมรรถนะ

ความรู้ ความสามารถ สามารถทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ รวมทั้งมีโอกาสรียนรู้อย่างเท่าเทียมเสมอภาค จึงกำหนดแนวทางการปฏิรูป ดังนี้

- 1.1 พัฒนาคูณภาพการศึกษา และเรียนรู้ เพื่อให้มีการพัฒนาคูณภาพการศึกษา และเรียนรู้ ในทุกระดับ ประเภทการศึกษาที่ได้มาตรฐานตามเกณฑ์ จึงควรเร่งดำเนินการ
 - 1.1.1 จัดให้มีระบบการศึกษาเรียนรู้ และการวัดประเมินผลการศึกษาเรียนรู้ ของผู้เรียนที่เป็นมาตรฐาน
 - 1.1.2 แก้ปัญหา และพัฒนาคูณภาพสถานศึกษาขนาดเล็กและสถานศึกษาที่ ค้อยคุณภาพ
 - 1.1.3 ส่งเสริมบทบาทของครอบครัว และสร้างความเข้มแข็งของครอบครัว
 - 1.1.4 พัฒนา และเตรียมความพร้อมของเด็กปฐมวัยก่อนเข้าเรียนประถมศึกษา
 - 1.1.5 จัดหลักสูตร กระบวนการเรียนการสอน กิจกรรมการวัดผล และ ประเมินผลทุกระดับ และประเภทการศึกษาที่มีคุณภาพ เพื่อเอื้อต่อการพัฒนาผู้เรียนอย่างรอบด้าน ทั้งร่างกาย อารมณ์ สังคม สติปัญญา ให้สามารถคิด วิเคราะห์ แก้ปัญหา มีคุณธรรม จริยธรรม ค่านิยม และคุณลักษณะที่พึงประสงค์ มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนสูงขึ้น
 - 1.1.6 พัฒนาระบบการประกันคุณภาพภายในของสถานศึกษาทุกระดับ
 - 1.1.7 พัฒนาคูณภาพมาตรฐานอาชีวศึกษา ให้สามารถผลิตกำลังคนที่มีความรู้ ความสามารถทั้งเชิงวิชาการ และวิชาชีพ
 - 1.1.8 ปฏิรูปอุดมศึกษา โดยเน้นการพัฒนาคุณภาพสู่ความเป็นเลิศ
 - 1.1.9 ส่งเสริมการอนุรักษ์ และใช้ภาษาไทยอย่างถูกต้องควบคู่กับการเรียนรู้ ภาษาสากล และพัฒนาเทคโนโลยีเพื่อการศึกษา รวมทั้งเนื้อหา และวิธีการที่เหมาะสม เพื่อช่วยในการศึกษาเรียนรู้ทั้งในชั้นเรียนที่มีครูแนะนำ และด้วยตนเอง
- 1.2 ผลิด และพัฒนากำลังคนที่มีคุณภาพ มีสมรรถนะ และความรู้ ความสามารถ
 - 1.2.1 พัฒนากรอบมาตรฐานคุณวุฒิแห่งชาติ (National Qualification Framework) เพื่อการรับรองสมรรถนะ ความรู้ ความสามารถของผู้สำเร็จการศึกษาในทุกระดับ/ ประเภทการศึกษา โดยเฉพาะคุณวุฒิวิชาชีพ (Vocational Qualification) เพื่อรับรองสมรรถนะ
 - 1.2.2 จัดการศึกษา และเรียนรู้อาชีวศึกษา โดยเน้นการปฏิบัติในสัดส่วน มากกว่าทฤษฎี และการเรียนรู้งานอาชีพ ขยายการศึกษาระบบทวิภาคี สหกิจศึกษา
 - 1.2.3 พัฒนาระบบเตรียมความพร้อม และการแนะแนวการศึกษา และอาชีพ ให้ผู้เรียนรู้จักตนเอง และสาขาอาชีพต่าง ๆ ตั้งแต่ระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน
 - 1.2.4 พัฒนาหลักสูตรฐานวิชาชีพต่อยอดจากการศึกษาภาคบังคับ

1.2.5 จัดตั้งสถาบันการอาชีวศึกษาให้สอดคล้องกับการพัฒนากลุ่มจังหวัด และจัดหลักสูตรอาชีวศึกษาระดับต้น (ปวช. 3 ปี) ระดับกลาง (ปวส. 2 ปี) และระดับเทคโนโลยี เฉพาะทาง (ปริญญาตรี 2 - 3 ปี) ให้มีความต่อเนื่องเชื่อมโยงกัน

1.2.6 สร้างกลไกการวิจัย และถ่ายทอดความรู้ และเทคโนโลยีระหว่าง ภาคธุรกิจเอกชน สถานประกอบการ กับสถาบันอุดมศึกษา และอาชีวศึกษา

1.2.7 กำหนดทิศทางความต้องการกำลังคน และสร้างระบบเครือข่ายความร่วมมือ ในการผลิต และพัฒนากำลังคนจากภาคส่วนต่าง ๆ

2. พัฒนาคุณภาพครูยุคใหม่ ที่เป็นผู้เอื้ออำนวยให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ เป็นวิชาชีพที่มี คุณค่า มีระบบ กระบวนการผลิต และพัฒนาครู คณาจารย์ และบุคลากรทางการศึกษาที่มีคุณภาพ มาตรฐานเหมาะสมกับการเป็นวิชาชีพชั้นสูง สามารถดึงดูดคนเก่ง คนดี มีใจรักในวิชาชีพครูมาเป็น ครู คณาจารย์ มีปริมาณครู คณาจารย์ และบุคลากรทางการศึกษาอย่างเพียงพอตามเกณฑ์ และสามารถ จัดการเรียนการสอนได้อย่างมีคุณภาพ มาตรฐาน ขณะเดียวกันสามารถพัฒนาตนเอง และแสวงหา ความรู้อย่างต่อเนื่อง มีสภาพวิชาชีพที่เข้มแข็งบริหารจัดการตามหลักธรรมาภิบาล เพื่อพัฒนาครู คณาจารย์ และบุคลากรทางการศึกษาให้มีคุณภาพชีวิตที่ดี มีความมั่นคงในอาชีพ มีขวัญกำลังใจ อยู่ได้อย่างยั่งยืน จึงกำหนดแนวทางการปฏิรูป ดังนี้

2.1 การพัฒนาระบบผลิตครู คณาจารย์ และบุคลากรทางการศึกษา

2.1.1 ปรับระบบการผลิต การคัดสรร ค่าตอบแทน และสวัสดิการ ให้สามารถ ดึงดูดคนเก่ง และดี มีใจรักในวิชาชีพมาเป็นครู คณาจารย์ และบุคลากรทางการศึกษา

2.1.2 ให้มีสถาบันอุดมศึกษาที่เน้นความเป็นเลิศด้านการผลิตครู วิจัยและพัฒนา เกี่ยวกับวิชาชีพครู รวมทั้งมีระบบประกัน และรับรองคุณภาพมาตรฐานวิชาชีพครู และสถาบันผลิต ครู

2.1.3 วางแผนการผลิต การพัฒนา และการใช้ครู คณาจารย์ และบุคลากร ทางการศึกษาอย่างเป็นระบบให้สอดคล้องกับความต้องการ ทุกระดับ

2.1.4 จัดระบบเพื่อให้ผู้สำเร็จการศึกษาสาขาอื่นที่มีใจรักในวิชาชีพ มาเป็นครู โดยศึกษาวิชาครูเพิ่มเติมตามเกณฑ์ที่กำหนด รวมทั้งส่งเสริมให้สถานศึกษาระคมทรพยากกรบุคคล ภูมิปัญญาท้องถิ่น ปราชญ์ชาวบ้าน และผู้ทรงคุณวุฒิในชุมชน/ท้องถิ่น เพื่อเป็นผู้สอน และพัฒนา การเรียนรู้

2.1.5 พัฒนาระบบการผลิตครู คณาจารย์ และบุคลากรสำหรับการอาชีวศึกษา และอุดมศึกษา เชื่อมโยงความสามารถในการสอน และประสบการณ์ในสถานประกอบการ รวมถึง การวิจัย และพัฒนานวัตกรรม ผลผลิตเชิงพาณิชย์

2.2 การพัฒนาครู ณาจารย์ และบุคลากรทางการศึกษา

2.2.1 ปรับปรุง และพัฒนาระบบ และเกณฑ์การประเมินสมรรถนะวิชาชีพครู

2.2.2 เร่งจัดตั้งกองทุนพัฒนา และกองทุนส่งเสริมครู ณาจารย์ และบุคลากรทางการศึกษา .

2.2.3 พัฒนาครู ณาจารย์ โดยใช้โรงเรียนเป็นฐานให้สามารถจัดการเรียนการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ โดยเฉพาะการพัฒนาครูประจำการที่สอนไม่ตรงวิชาเอกให้สามารถจัดการเรียนการสอนอย่างมีคุณภาพ

2.2.4 พัฒนาครู ณาจารย์ ผู้บริหาร และบุคลากรด้านอาชีวศึกษา และอุดมศึกษา ให้สามารถจัดการเรียนการสอน วิจัย และพัฒนานวัตกรรม และเทคโนโลยี

2.3 การใช้ครู ณาจารย์ และบุคลากรทางการศึกษา

2.3.1 คืนครูให้แก่ักเรียน โดยลดภาระงานอื่นที่ไม่จำเป็น และจัดให้มีบุคลากรสายสนับสนุนให้เพียงพอ

2.3.2 ปรับปรุงเกณฑ์กำหนดอัตราครู โดยพิจารณาจากภาระงานที่ชัดเจน ร่วมด้วย และจัดให้มีจำนวนครูพอเพียงตามเกณฑ์ และมีวุฒิตรงตามวิชาที่สอน

2.3.3 แยกบัญชีเงินเดือน และวิทยฐานะของข้าราชการครู และบุคลากรการศึกษา ออกจากกัน

3. พัฒนาคุณภาพสถานศึกษา และแหล่งเรียนรู้ยุคใหม่ เพื่อพัฒนาคุณภาพสถานศึกษาทุกระดับ/ประเภท ให้สามารถเป็นแหล่งเรียนรู้ที่มีคุณภาพ และพัฒนาแหล่งเรียนรู้อื่น ๆ สำหรับการศึกษาระดับมัธยมศึกษา และเรียนรู้ทั้งในระบบ นอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย เช่น ห้องสมุดประชาชน พิพิธภัณฑ์ หอศิลป์ สวนสัตว์ สวนสาธารณะ สวนพฤกษศาสตร์ อุทยานวิทยาศาสตร์ และเทคโนโลยี และศูนย์การศึกษา และนันทนาการ เป็นต้น เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ของผู้เรียนอย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต และมีคุณภาพ จึงกำหนดแนวทางการปฏิรูป ดังนี้

3.1 รณรงค์ให้คนไทยมีนิสัยรักการอ่านเป็นวาระแห่งชาติ และส่งเสริมให้มีการผลิตสื่อที่มีคุณภาพ และราคาเหมาะสม

3.2 พัฒนาคุณภาพสถานศึกษา และโครงสร้างพื้นฐานให้เอื้อต่อการศึกษา และเรียนรู้

3.3 พัฒนาห้องสมุดชุมชน ให้กระจายอย่างทั่วถึงในลักษณะห้องสมุดที่มีชีวิต

3.4 พัฒนาแหล่งเรียนรู้ในรูปแบบอื่น ๆ ที่หลากหลาย มีคุณภาพและกระจายอย่างทั่วถึง เช่น ศูนย์เรียนรู้ชุมชน ศูนย์การศึกษาตลอดชีวิต พิพิธภัณฑ์วิทยาศาสตร์ อุทยานประวัติศาสตร์ เป็นต้น เพื่อเปิดโอกาสการศึกษา และเรียนรู้ที่มีคุณภาพอย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต

3.5 ส่งเสริมการสร้างสภาพแวดล้อมของชุมชนท้องถิ่น สังคม เพื่อเอื้อต่อการศึกษา และเรียนรู้ ระดมทรัพยากรบุคคล ภูมิปัญญาท้องถิ่น ปราชญ์ชาวบ้าน และผู้ทรงคุณวุฒิในชุมชน/ท้องถิ่น เป็นแหล่งเรียนรู้ และพัฒนาการเรียนรู้ในชุมชน ท้องถิ่น

4. พัฒนาคุณภาพการบริหารจัดการใหม่ ที่มุ่งเน้นการกระจายอำนาจสู่สถานศึกษา เขตพื้นที่การศึกษา และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น รวมทั้งการมีส่วนร่วมของผู้ปกครอง ชุมชน ภาคเอกชน

4.1 กระจายอำนาจการบริหาร และการจัดการศึกษาให้สถานศึกษา และเขตพื้นที่ การศึกษา โดย

4.1.1 ให้มีกลไกขับเคลื่อนการกระจายอำนาจสู่เขตพื้นที่ และสถานศึกษา อย่างเป็นระบบตามศักยภาพความพร้อม

4.1.2 ให้มีการกระจายอำนาจตามศักยภาพความพร้อมโดยมีแผนการขับเคลื่อน การกระจายอำนาจแบบขั้นบันได ตามศักยภาพความพร้อม รวมทั้งมีแผนส่งเสริมเขตพื้นที่และ สถานศึกษาให้มีความเข้มแข็งและความพร้อม โดยมีเกณฑ์การประเมินเพื่อจัดกลุ่มตามศักยภาพ ความพร้อม

4.1.3 สร้างผู้นำการเปลี่ยนแปลงและนวัตกรรมการบริหารเชิงคุณภาพ และ สนับสนุนสถานศึกษาที่มีความพร้อมให้สามารถบริหารจัดการได้อย่างอิสระ คล่องตัว

4.1.4 พัฒนาภาวะผู้นำผู้บริหารเขตพื้นที่การศึกษาและสถานศึกษา

4.1.5 ปรับ และพัฒนาสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษารูปแบบใหม่ที่เน้น ยุทธศาสตร์เชิงวิชาการ

4.1.6 ส่งเสริมการบริหารจัดการศึกษาทุกระดับ และประเภท โดยยึดพื้นที่ เป็นฐาน (Area-Based) ทั้งระดับจังหวัด กลุ่ม จังหวัด พื้นที่พิเศษ

4.2 พัฒนาระบบบริหาร จัดการตามหลักธรรมาภิบาลให้มีความโปร่งใส เป็นธรรม และมีระบบการตรวจสอบที่มีประสิทธิภาพ

4.2.1 ทบทวนระบบการบริหาร โดยองค์กรคณะบุคคลในทุกระดับ/ประเภท การศึกษา

4.2.2 ปรับระบบบริหารงานบุคคลของข้าราชการครู ให้สามารถบริหารจัดการ ตามหลักธรรมาภิบาล และสามารถส่งเสริมสนับสนุนการพัฒนาครู

4.2.3 เสริมสร้างศักยภาพ และความเข้มแข็งในการบริหารจัดการ โดยองค์กรคณะ บุคคล ในระดับ/ประเภทต่าง ๆ ทั้งกรรมการสถานศึกษา สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา กรรมการ สภาสถาบันอุดมศึกษา และอื่น ๆ

4.3 พัฒนาการบริหารจัดการเพื่อเพิ่ม โอกาสทางการศึกษาอย่างมีคุณภาพ

4.3.1 พัฒนาระบบการศึกษา และเรียนรู้ที่ยืดหยุ่นหลากหลายเข้าถึงได้ง่าย มีระบบเทียบโอนความรู้และประสบการณ์ เพื่อให้ประชาชนทุกคน ทุกเพศ ทุกวัยมีโอกาสเข้าถึง การศึกษา และเรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต

4.3.2 จัดให้ประชาชนทุกคนได้รับการศึกษาขั้นพื้นฐานอย่างทั่วถึง และมี คุณภาพ โดยมีเป้าหมายไม่ต่ำกว่า 15 ปี

4.3.3 ส่งเสริมการศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย เพื่อส่งเสริม การเรียนรู้ตลอดชีวิต และสร้างสังคมแห่งการเรียนรู้

4.3.4 ส่งเสริมการจัดการศึกษาสำหรับผู้ด้อยโอกาส

4.3.5 ส่งเสริมการจัดวิทยาลัยชุมชน เพื่อให้สามารถเป็นกลไกสนับสนุน การพัฒนา เสริมสร้างความเข้มแข็ง และตอบสนองความต้องการของชุมชน ท้องถิ่น

4.3.6 พัฒนาระบบการคัดเลือกเข้าศึกษาต่อในระดับอุดมศึกษา ให้เชื่อมโยง กับการเรียนการสอน และพัฒนาผู้เรียนในระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน

4.3.7 ปรับระบบการจัด ประเมินผลผู้เรียน การจัดการกระบวนการเรียนรู้ และ ระบบการรับเข้าศึกษาต่อ ให้เอื้อต่อการจัดการศึกษาทางเลือก

4.4 พัฒนาระบบบริหารจัดการเพื่อส่งเสริมสนับสนุนการมีส่วนร่วมของประชาชน ภาคเอกชน และทุกภาคส่วนในการจัดการศึกษา และสนับสนุนการศึกษา และเรียนรู้ให้มากขึ้น

4.4.1 ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของบุคคล ครอบครัวยุ ชุมชน เอกชน องค์กรเอกชน องค์กรวิชาชีพ สถาบัน ศาสนา สถานประกอบการ และสถาบันสังคมอื่นในการจัดการศึกษา และ สนับสนุนการศึกษา ให้มากขึ้น

1) สนับสนุน และมีมาตรการจูงใจทั้งด้านภาษี และสิทธิประโยชน์ต่าง ๆ เพื่อให้เอกชนเข้ามามีส่วนร่วมจัดการศึกษา และสนับสนุนการศึกษา และเรียนรู้ในทุกระดับ/ประเภท ให้มากขึ้น

2) ลดบทบาทของรัฐในการจัดการศึกษาเป็นหลัก มาเป็นผู้กำกับนโยบาย แผน มาตรฐานการศึกษา นิเทศ และติดตาม ประเมินผลการบริหารจัดการศึกษา รวมทั้งการพัฒนา ดัชนีแบบที่ดี

3) ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในการกำหนด นโยบายและวางแผน พัฒนาการศึกษาทั้งในระดับชาติท้องถิ่น

4) สนับสนุนการศึกษาทางเลือก และการจัดตั้งศูนย์การเรียนรู้ โดยบุคคล ครอบครัวยุ สถาบันประกอบการ องค์กรวิชาชีพ สถาบันศาสนา องค์กรชุมชน องค์กรเอกชน ตาม ความต้องการที่แตกต่าง หลากหลาย

5) เสริมสร้างความเข้มแข็งให้สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา ในการส่งเสริม สนับสนุน และพัฒนาคุณภาพ มาตรฐานการศึกษาเอกชน และการศึกษาทางเลือก

6) ส่งเสริมสนับสนุนสถาบันครอบครัว (พ่อแม่ ผู้ปกครอง) สถาบันศาสนา และสถาบันการศึกษา ร่วมพัฒนาการศึกษา และการเรียน พัฒนาคุณธรรม จริยธรรม และคุณลักษณะ ที่พึงประสงค์แก่ผู้เรียนมากขึ้นในรูปแบบหลากหลาย

7) ส่งเสริมการจัดการศึกษา และเรียนรู้ของสถาบันศาสนา และสถาบัน ทางสังคมทั้งที่เป็นการศึกษาในระบบการศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัยในทุกระดับ และประเภทการศึกษา

8) พัฒนาระบบการวัดประเมินผล การรับเข้าศึกษาต่อ การจัดหลักสูตร การเรียนการสอนให้เอื้อต่อการศึกษาทางเลือก และศึกษานอกระบบ โดยชี้ให้ผู้เรียนเป็นสำคัญ

9) ส่งเสริมสนับสนุนสถาบันครอบครัว สถาบันศาสนาและสถาบันการศึกษา ภาคเอกชน องค์กรชุมชน องค์กรเอกชน องค์กรวิชาชีพ สภาหอการค้าไทย สภาอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทย และสถาบันสังคมอื่น ๆ ร่วมจัดการศึกษา และการเรียนรู้ การพัฒนาคุณธรรม จริยธรรม และคุณลักษณะที่พึงประสงค์แก่ผู้เรียนมากขึ้นในรูปแบบที่หลากหลาย

4.4.2 ส่งเสริมบทบาทองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (อปท.) ให้เข้ามามีส่วนร่วมจัด และสนับสนุนการจัดการศึกษามากขึ้น

1) ส่งเสริมให้ อปท. มีบทบาทมากขึ้นทั้งในการจัดการศึกษา และเรียนรู้ และสนับสนุนการศึกษา แลเรียนรู้

2) เตรียมความพร้อม และพัฒนาศักยภาพในการบริหารจัดการศึกษาของ อปท.

3) จัดทำแผนบูรณาการเพื่อใช้เป็นแผนแม่บทในการบริหารจัดการศึกษา ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

4) ให้มีคณะกรรมการพัฒนาการศึกษาขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ระดับพื้นที่ เพื่อกำหนดนโยบาย แผน และทิศทางการพัฒนาการศึกษา

5) พัฒนาระบบ และกลไกการบริหารจัดการศึกษาของท้องถิ่น

6) พัฒนาเครือข่ายความร่วมมือด้านการศึกษาของ อปท. ทั้งกับสำนักงาน เขตพื้นที่การศึกษา สถาบันอุดมศึกษา สถาบัน หน่วยงานอื่นในพื้นที่ รวมทั้งสนับสนุน อปท. สร้างภาคีเครือข่ายด้วยตนเอง

4.5 พัฒนาระบบบริหารจัดการทรัพยากรเพื่อการศึกษาให้มีประสิทธิภาพ โดย

4.5.1 ปรับปรุงการบริหารจัดการการเงิน และงบประมาณ โดยเน้นอุปสงค์ หรือผู้เรียนเป็นสำคัญ (Demand Side) โยให้ผู้เรียนเลือกรับบริการ

4.5.2 วางแผนเป็นขั้นตอน และจัดระบบบริหารจัดการเพื่อรองรับการขยับ เลิก หรือควมรวมสถานศึกษาขนาดเล็ก

4.5.3 จัดสรรงบประมาณ โดยคำนึงถึงความต้องการ และความจำเป็นที่แตกต่าง แต่ละพื้นที่/กลุ่ม โดยแยกงบประมาณ เพื่อพัฒนาคุณภาพ

4.5.4 พัฒนาระบบการจัดสรรงบประมาณระหว่างรัฐบาลและองค์กรปกครอง ท้องถิ่น

4.5.5 พัฒนาระบบการจัดสรรทุนการศึกษาทั้งหมดให้เปล่า และทุนกู้ยืม เพื่อ เป็นกลไกเพิ่มโอกาสทางการศึกษา การผลิต และพัฒนากำลังคนตามความต้องการของประเทศ

4.5.6 ส่งเสริมการระดมทรัพยากรและการลงทุน เพื่อการศึกษาและการเรียนรู้ ในรูปแบบต่าง ๆ อย่างหลากหลายจากทุกภาคส่วน โดยปรับกลไกของรัฐให้เอื้อ และรองรับ

4.5.7 พัฒนาระบบการติดตามประเมินผลประสิทธิภาพ และประสิทธิผล การใช้ทรัพยากรเพื่อการศึกษา

แนวทางการปฏิรูปการศึกษาในครั้งนี้เป็นการปรับปรุงแก้ไขอย่างเป็นระบบ มิใช่เป็นเพียง จุดใดจุดหนึ่ง แยกจากกันตั้งแต่การพัฒนาคุณภาพ การศึกษา และเรียนรู้ เพื่อพัฒนาคนไทยยุคใหม่ ปรับกระบวนการพัฒนาระบบการเรียนรู้ เพื่อให้ผู้เรียนสามารถพัฒนา คุณลักษณะที่พึงประสงค์ พัฒนาการ วิชาการ และบุคลากรทางการศึกษา ให้สามารถเอื้ออำนวยให้เกิดการเรียนรู้ โดยการสร้างครูยุคใหม่ ที่มีความรู้ ความสามารถ มีใจรัก มีคุณธรรม จริยธรรม เข้ามาเป็นครู วิชาการ และปรับระบบ บริหารจัดการให้มีประสิทธิภาพ คล่องตัว เพิ่มโอกาสทางการศึกษา และส่งเสริมการมีส่วนร่วม ในการบริหาร และจัดการศึกษา เพื่อพัฒนาผู้เรียนเป็นสำคัญ

การพัฒนาคุณภาพคน และสังคมไทยสู่สังคมแห่งภูมิปัญญา และการเรียนรู้ เป็นเป้าหมาย หลักของการพัฒนาประเทศ ซึ่งเป็นทุนทางสังคม ที่จะนำพาประเทศให้ไปสู่สังคมอยู่เย็นเป็นสุข ร่วมกัน (Green and Happiness Society) เป็นดัชนีชี้ถึงความสุขของคนในประเทศ และผลสำเร็จ ของการพัฒนาประเทศ ส่งผลให้ประเทศดำรงคงอยู่อย่างสมดุล เป็นธรรม และยั่งยืนตลอดไป

5. การพัฒนาคุณภาพคนไทยยุคใหม่ตามข้อเสนอการปฏิรูปการศึกษาในทศวรรษที่สอง

การปฏิรูปการศึกษาในทศวรรษที่ 2 (2552-2561) มุ่งเน้นพัฒนาคุณภาพและมาตรฐาน การศึกษาและเรียนรู้ของคนไทย พัฒนาผู้เรียน สถานศึกษา แหล่งเรียนรู้สภาพแวดล้อมหลักสูตร และเนื้อหา รวมทั้งเพิ่ม โอกาสการศึกษาและเรียนรู้อย่างทั่วถึงและมีคุณภาพ ส่งเสริมการมีส่วนร่วม ของทุกภาคส่วนของสังคมในการบริหารจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาคุณภาพคนไทยยุคใหม่ (สำนักงาน เลขาธิการสภาการศึกษา. 2552 : 12) ดังนี้

1. สามารถเรียนรู้ได้ด้วยตนเอง รักการอ่าน และมีนิสัยใฝ่เรียนรู้ตลอดชีวิต
2. มีความสามารถในการสื่อสาร สามารถคิด วิเคราะห์ แก้ปัญหาคิดริเริ่มสร้างสรรค์
3. มีจิตสาธารณะ มีระเบียบวินัย เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม สามารถทำงานเป็นกลุ่ม
4. มีศีลธรรม คุณธรรม จริยธรรม ค่านิยม จิตสำนึก และมีความภูมิใจในความเป็นไทย

ยึดมั่นการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข รังเกียดการทุจริต และต่อต้านการซื้อสิทธิขายเสียง และสามารถก้าวทันโลก

จากการกำหนดคุณลักษณะคนไทยยุคใหม่ แสดงให้เห็นทิศทางการพัฒนาคุณภาพนักเรียนที่สอดคล้องตรงกันตลอดแนวตั้งแต่สาระบัญญัติของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 10 และแนวทางการปฏิรูปการศึกษาทั้งสอง เพื่อพัฒนาคุณภาพคนไทย ให้เป็นคนที่สมบูรณ์ มีความสมดุลทั้งร่างกายและจิตใจ

6. บริบทของโรงเรียนปทุมรัตต์พิทยาคม

โรงเรียนปทุมรัตต์พิทยาคม เป็นโรงเรียนมัธยมศึกษาประเภทสหศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาร้อยเอ็ด เขต 2 สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน กระทรวงศึกษาธิการ ตั้งอยู่ เลขที่ 254 หมู่ 1 ถนนเทศบาล 1 ตำบลบัวแดง อำเภอปทุมรัตต์ จังหวัดร้อยเอ็ด อยู่ห่างจากอำเภอเมืองร้อยเอ็ด ไปทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ 64 กิโลเมตร ตามถนนจากร้อยเอ็ด-จตุรพักตรพิมาน-ปทุมรัตต์

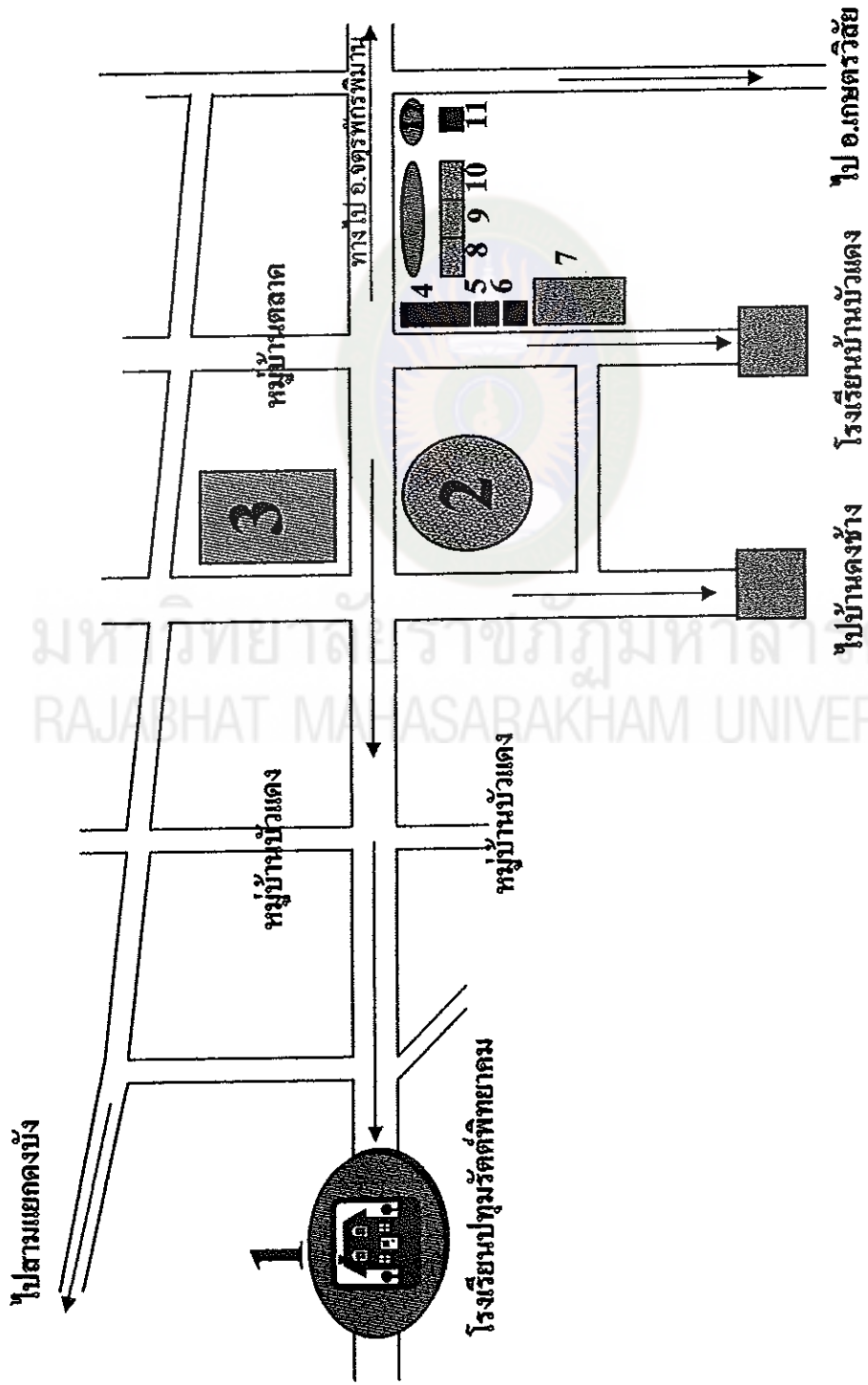
เมื่อปี พ.ศ.2510 กรมสามัญศึกษากระทรวงศึกษาธิการมีนโยบายที่จะเปิดโรงเรียนมัธยมศึกษาขึ้นทุกอำเภอในปี พ.ศ.2519 แต่ต้องให้อำเภอจัดหาที่ดินปลูกสร้างอาคารไว้ไม่น้อยกว่า 35 ไร่ ดังนั้นทางอำเภอปทุมรัตต์จึงได้จัดหาที่ดินเพื่อปลูกสร้างโรงเรียนมัธยมศึกษาประกอบด้วยบ้านบัวแดง โดยมีพระเดชพระคุณเจ้า เจ้าคณะอำเภอ (พระครูปทุมสโรภาส) ได้สงวนที่ดินเอาไว้แต่ในขณะนั้นจะทำอะไรไม่ได้ เพราะเป็นที่รกร้างว่างเปล่าไม่มีเจ้าของ ต่อมาในปี พ.ศ.2512 นายคำมู เหมลา นายอำเภอปทุมรัตต์ในขณะนั้น ได้แต่งตั้งกรรมการโดยมีนายอำเภอเป็นประธาน รั้งวัดที่ดินดังกล่าวให้มีขอบเขตที่แน่นอนเพื่อโอนเป็นของทางราชการ แต่ยังไม่เรียบร้อย ต่อมา นายเมธา รัตนจันทร์ นายอำเภอปทุมรัตต์ คนต่อมา ได้ให้นำบุคคลต่อไปนี้ จ้างจองที่ดิน คือ 1) นายใจ พลสงเมือง จ้างจองที่ดินประมาณ 31 ไร่ 2) นายประสิทธิ์ ชงงาม จ้างจองที่ดินประมาณ 31 ไร่ 3) นายประกอบ ชนะดี จ้างจองที่ดินประมาณ 26 ไร่ 2 งาน 32.5 ตารางวา 4) นายถนอม บุญรัตน์ จ้างจองที่ดินประมาณ 31 ไร่ รวมที่ดินทั้งหมด 117 ไร่ 2 งาน 32.5 ตารางวา

ปี พ.ศ.2515 นายอนุ สงวนนาม นายอำเภอปทุมรัตน์ ได้รับโอนที่ดินจากบุคคลทั้ง 4 ให้เป็นที่ดินของทางราชการโดยสมบูรณ์ ในวันที่ 12 สิงหาคม พ.ศ.2515

ปี พ.ศ.2516 นายธรรมนุญ กลั่นขจร นายอำเภอปทุมรัตน์ ได้เสนอจัดตั้งโรงเรียนมัธยมศึกษาประจำอำเภอขึ้นในที่ดินแห่งนี้ และปีการศึกษา 2517 ก็ได้รับอนุญาตจากกรมสามัญศึกษา ให้จัดตั้งโรงเรียนมัธยมศึกษาประจำอำเภอขึ้นและมีชื่อว่า “โรงเรียนปทุมรัตน์พิทยาคม” และเปิดทำการสอนในวันที่ 6 มิถุนายน พ.ศ.2517 มีนักเรียนจำนวน 49 คน โดยใช้หอประชุมอำเภอปทุมรัตน์เป็นอาคารเรียนชั่วคราว และได้มอบหมายให้นายจัด อุ่นเจริญ ผู้ช่วยศึกษาธิการอำเภอปทุมรัตน์ทำหน้าที่รักษาการแทนครูใหญ่

ปัจจุบันมีนายบัณฑิต ประสิทธิ์นอก ดำรงตำแหน่งผู้อำนวยการ ได้เปิดทำการสอนตั้งแต่ระดับมัธยมศึกษาปีที่ 1 จนถึงระดับมัธยมศึกษาปีที่ 6 มีนักเรียนจำนวน 2,863 คน มีครู-อาจารย์ จำนวน 69 คน พนักงานราชการ จำนวน 15 คน ลูกจ้างชั่วคราว จำนวน 20 คน และมีนักการภารโรง-ยาม พนักงานขับรถ จำนวน 8 คน เป็นโรงเรียนนำร่องโรงเรียนนิติบุคคลและโรงเรียนผู้นำการเปลี่ยนแปลง เปิดทำการสอนหลักสูตรโรงเรียนสองภาษา (English Program) และหลักสูตรพัฒนานักเรียนอัจฉริยภาพ (Gifted Program) และอยู่ในโครงการโรงเรียนวิถีสอน

1. โรงเรียนปทุมรัตน์
พิทยาคม
2. เกษะหนองบัวแดง
3. สาธารณสุขอำเภอ
4. ที่ทำการ ประมงชัย
5. โรงพยาบาลปทุมรัตน์
6. ที่ว่าการอำเภอ
7. ปทุมรัตน์
8. สำนักงานที่ดินอำเภอ
9. สภ.ปทุมรัตน์
10. สำนักงานเกษตรอำเภอ
11. ตลาดสด

แผนภาพที่ 2 แสดงสถานที่ตั้งโรงเรียนปทุมรัตน์พิทยาคม

7. จิตตปัญญาศึกษา (Contemplative Education)

การทบทวนแนวคิดจิตตปัญญาศึกษาครั้งนี้ ได้ศึกษาถึงรากที่มาและหลักการของแนวคิด ความหมาย การปฏิบัติแนวคิดปัญญาศึกษา รูปแบบการปฏิบัติของจิตตปัญญาศึกษา การนำแนวคิด จิตตปัญญาศึกษาไปใช้ในการเรียนการสอน จิตตปัญญาवास รวมถึงการศึกษาโมเดลจิตตปัญญา พุทธศึกษา ซึ่งเป็นแนวคิดหลักในการทำวิจัยในครั้งนี้ด้วย

7.1 รากที่มาและหลักการของแนวคิด

จิตตปัญญาศึกษาเป็นคำแปลจากคำว่า Contemplative Education โดยศาสตราจารย์สุมน อมรวิวัฒน์ และศาสตราจารย์นายแพทย์ประเวศ วะสี โดยเป็นแนวคิดว่าด้วยการเรียนรู้ เพื่อพัฒนา จิตใจ หรืออาจเรียกว่า เป็นการพัฒนาด้านใน แนวคิดนี้ได้เริ่มก่อตัวขึ้นระหว่างทศวรรษที่ 1980 ในมหาวิทยาลัยนาโรปะ (Naropa University) มลรัฐ โคโลราโด ประเทศสหรัฐอเมริกา มหาวิทยาลัย แห่งนี้ถูกก่อตั้งบนฐานของปรัชญาศาสนาพุทธนิกายวัชรยาน จากนั้นจึงขยายตัวส่งอิทธิพลต่อไปยัง สังคมภายนอก ทำให้เกิดองค์กรที่มีภารกิจและความสนใจในเรื่องการเรียนรู้เพื่อพัฒนาจิตใจเช่นกัน อาทิ The Center for Contemplative Mind in Societies (<http://contemplativemind.org>)

สำหรับในประเทศไทยนั้น กลุ่มจิตวิวัฒน์ ซึ่งประกอบด้วยผู้ทรงคุณวุฒิที่น่าสนใจ เรื่องการเปลี่ยนแปลงกระบวนทัศน์และการพัฒนาของจิตวิญญาณ ได้เป็นผู้ริเริ่มผลักดันให้เกิดการเรียนรู้แนวคิดปัญญาศึกษาในปี พ.ศ. 2549 ส่งผลให้เกิดการประสานในหมู่ผู้สนใจขึ้นเป็นเครือข่าย จิตตปัญญาศึกษาเกิดหน่วยงานและองค์กรจิตตปัญญาศึกษาขึ้นในมหาวิทยาลัยหลายแห่ง

รากฐานที่มาและหลักการของแนวคิดจิตตปัญญาศึกษานั้นมีที่มาจากส่วน 3 ส่วน ได้แก่ รากแนวคิดเชิงศาสนาความเชื่อ รากแนวคิดเชิงมนุษยนิยม และรากแนวคิดเชิงบูรณาการ และองค์รวมดังนี้ (ชลลดา ทองทวี และคณะ. 2551 : 2-4)

1. รากที่ 1: แนวคิดเชิงศาสนา/ความเชื่อ การเรียนรู้เพื่อพัฒนาจิตใจหรือพัฒนา ด้านในนั้น ได้เริ่มต้นจากแนวคิดปรัชญาทางศาสนา ซึ่งมีพื้นฐานของการเรียนรู้ที่ขึ้นอยู่กับศรัทธา ในศาสนา และการปฏิบัติตนตามหลักคำสอน กลุ่มแนวคิดการเรียนรู้ตามรากแนวคิดเชิงศาสนา ความเชื่อนี้ได้แก่

- 1.1 การเรียนรู้ ไคร่ครวญ ผ่านการเคารพศรัทธาที่สมบูร์มต่อพระเจ้า/เทพเจ้า
- 1.2 การเรียนรู้ ไคร่ครวญ ผ่านศรัทธาต่อครูของศิษย์
- 1.3 การเรียนรู้ ไคร่ครวญ ผ่านการปฏิบัติภาวนารูปแบบต่าง ๆ นำสู่ญาณทัศนะ

และปัญญา

1.4 การเรียนรู้ ไคร์ครวญ ผ่านการทำงานเพื่อขัดเกลาสละตัวตน เช่น กรรมโยคะ ของฮินดู การทำงานช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์และถวายแด่พระเจ้าของศาสนาคริสต์ หรือการอธิษฐาน เป็นพระ โปริสส์ต์ของนิกายมหายานของพุทธ บนหลักพรหมวิหาร 4

2. รากที่ 2 : แนวคิดเชิงมนุษยนิยม กลุ่มแนวคิดนี้ได้พัฒนาเป็นลำดับต่อจาก แนวคิดเชิงศาสนา/ความเชื่อ โดยมีลักษณะมุ่งสืบค้นพัฒนาศักยภาพด้านในของความเป็นมนุษย์ แนวคิดนี้ได้เกิดขึ้นและพัฒนาพร้อมกับแนวคิดปัจเจกชนนิยม (Individualism) ในยุคโรแมนติก ระหว่างคริสต์ศตวรรษที่ 19 ต่อเนื่องจนถึงยุคสมัยใหม่ กลุ่มแนวคิดการเรียนรู้เชิงมนุษยนิยมนี้ ได้แก่

2.1 การเรียนรู้ ไคร์ครวญ ผ่านการเคารพธรรมชาติของผู้เรียน (Learners-Centered)

2.2 การเรียนรู้ ไคร์ครวญ ผ่านการเรียนรู้เชิงประสบการณ์ (Experiential Learning)

3. รากที่ 3 : แนวคิดเชิงบูรณาการและองค์รวม กลุ่มแนวคิดนี้อยู่บนฐานของการบูรณาการและความเป็นองค์รวมในธรรมชาติ ในยุคหลังสมัยใหม่ (Postmodernism) เพื่อตั้งคำถามแก่กระบวนทัศน์เชิงวิทยาศาสตร์แบบกลไกของยุคสมัยใหม่ที่มองโลกอย่างแยกส่วนเพื่อศึกษาวิเคราะห์เชิงกลไก และแยกมิติกายจากจิตวิญญาณ ทำให้เกิดวิกฤตทางสังคมและสิ่งแวดล้อม ในปัจจุบัน กลุ่มแนวคิดการเรียนรู้เชิงบูรณาการและองค์รวมนี้ ได้แก่

3.1 การเรียนรู้ ไคร์ครวญ ผ่านการสัมผัสความเป็นองค์รวมของธรรมชาติ

3.2 การเรียนรู้ ไคร์ครวญ ผ่านการปฏิบัติในเชิงชุมชนและเครือข่าย

3.3 การเรียนรู้ ไคร์ครวญ ผ่านการเห็นเชื่อมโยง การคิดเชิงระบบ และการประยุกต์ใช้ตามแนวคิดเชิงกระบวนทัศน์ใหม่ เช่น ควอนตัมฟิสิกส์ (Quantum Physics) และทฤษฎีโวลระเบียบ (Chaos Theory)

แนวคิดจิตตปัญญาศึกษาจึงมีรากที่มาและพัฒนาการตามลำดับ มีความแตกต่างกันในแต่ละยุคสมัย และต่างไปตามบริบทเชิงวัฒนธรรม แต่ล้วนมีลักษณะร่วมสำคัญประการหนึ่ง คือ จิตตปัญญาศึกษาเป็นการเรียนรู้ในระดับฝังลึก (Tacit Learning) ที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในระดับวิถีคิดหรือกระบวนทัศน์ โดยการเข้าถึงและเข้าใจต้องอาศัยประสบการณ์ตรงของบุคคล และขึ้นอยู่กับบริบทเฉพาะของคน ผู้สอนมีบทบาทช่วยเปิด โอกาส และสร้างพื้นที่การเรียนรู้ให้แก่ผู้เรียน แต่ผู้สอนไม่ได้เป็นแหล่งที่มาของความรู้

นอกจากนี้ ลักษณะร่วมอีกประการของกลุ่มแนวความคิดการเรียนรู้เพื่อพัฒนาจิตใจ ในแต่ละยุคสมัย คือต่างมุ่งเสริมสร้างการตระหนักรู้ ความเข้าใจและเข้าถึงศักยภาพที่แท้จริงตามธรรมชาติของมนุษย์ และความหมายของสภาวะการดำรงอยู่ของมนุษย์และธรรมชาติ

โดยสรุป จิตตปัญญาศึกษาได้นำเอาแนวคิดจาก 3 รากฐานมาบูรณาการกระบวนการ เครื่องมือ และการปฏิบัติ โดยปรับประยุกต์ใช้ในลักษณะของการให้คุณค่าใหม่ เพื่อให้เหมาะสมกับการเรียนรู้ ของผู้เรียนที่มีภูมิหลังทางสังคมและวัฒนธรรมที่ซับซ้อนและหลากหลาย ในปัจจุบัน ลักษณะทั่วไปของการเรียนรู้แนวจิตตปัญญาศึกษาจึงเคารพต่อภูมิหลังและศักยภาพการเรียนรู้ที่ไม่มีเงื่อนไข ทั้งยังให้ความสำคัญต่อการสร้างชุมชนแห่งการเรียนรู้ร่วมกัน และเน้นการเรียนรู้ใส่ใจ อย่างใคร่ครวญ คำนึงกระบวนการจิตตปัญญา (Contemplation) เป็นพื้นฐานสำคัญ กระบวนการ ปฏิบัติเน้นให้ผ่านประสบการณ์ตรง และเปิดกว้างต่อการดำรงอยู่ตามธรรมชาติ ซึ่งจะนำไปสู่การ ตระหนักรู้เกิดปัญญา เข้าใจชีวิตและวัฒนธรรมคั้งที่เป็น

7.2 แนวคิดหลักของจิตตปัญญาศึกษา

ภาพรวมของแนวความคิดจิตตปัญญาศึกษาจึงไม่ใช่เรื่องใหม่หรือยากเกินความเข้าใจ เพราะกระบวนการเรียนรู้ใด ๆ ที่ให้ความสำคัญต่อกระบวนการการเรียนรู้เพื่อพัฒนาจิตใจบนฐาน ความเชื่อและแนวคิดเหล่านี้ล้วนเป็นจิตตปัญญาศึกษาทั้งสิ้น และล้วนแล้วแต่มีหลักสำคัญอันเป็น จุดเน้น 8 ประการ (ศูนย์จิตตปัญญาศึกษา. 2551 :27) ดังนี้

1. ประสบการณ์ตรงของการเรียนรู้ ให้ความสำคัญกับการเรียนรู้ผ่านประสบการณ์ตรง ซึ่งเป็นหนทางได้ความรู้ความเข้าใจที่สัมพันธ์เชื่อมคอง โดยตรงกับชีวิตของผู้เรียน รวมทั้งเต็มใจ พร้อมเผชิญหน้ากับความเจ็บปวด และความทุกข์เป็นการเรียนรู้ในสถานการณ์ตรงหน้า
2. การรับฟังอย่างลึกซึ้ง (Deep Listening) และเป็นการเรียนรู้ด้วยใจที่เปิดกว้าง ให้ความสำคัญกับการเรียนรู้ที่จะสัมผัสชีวิตของตนเองและผู้อื่นอย่างจริงใจและด้วยความอ่อนน้อม เปิดกว้างต่อความหลากหลายทางความคิด จนนำไปสู่การสื่อสารและความสัมพันธ์ที่สร้างสรรค์ และการละวางตัวตนของตนเอง
3. การเคารพศักยภาพแห่งการเรียนรู้ของทุกคนอย่างไว้รอดคิ เพราะหัวใจของ การศึกษาเพื่อพัฒนาคนในคือกระบวนการเรียนรู้และการฝึกฝนคนที่มุ่งให้ผู้เรียนได้ค้นหาศักยภาพ ภายในตนเอง จนกลายเป็นตัวของตัวเองที่สมบูรณ์อย่างไม่จำเป็นต้องไปเปรียบเทียบกับใคร
4. การน้อมใส่ใจอย่างใคร่ครวญ (Contemplation) ให้ความสำคัญต่อการเรียนรู้ ที่ไร้การยึดมั่นต่อหลักการตรรกะ แต่บ่มเพาะน้อมนำประสบการณ์ที่พบเจอมาคิดใคร่ครวญอย่าง ลึกซึ้ง บนฐานของจิต ใจที่สงบเย็นเพื่อค้นหาความหมายต่อชีวิต และเรียนเพื่อที่จะรู้จักตนเองและ เพิ่มพูนความรู้ ด้วยการน้อมนำไปลองปฏิบัติเพื่อให้เห็นจริง
5. การเฝ้ามองเห็นตามความเป็นจริง (Meditation) โดยการปฏิบัติธรรมหรือการ ภาวนาหรือการเฝ้าดูธรรมชาติที่แท้จริงของจิต นั่นคือ การเปลี่ยนแปลงไม่คงที่ ความบีบคั้นที่เกิดจาก การเปลี่ยนแปลง และสภาวะของการเป็นกระแสแห่งเหตุปัจจัยที่เคลื่อนไหวอย่างต่อเนื่อง การปฏิบัติ

ภาวนา ผิดสังเกตธรรมชาติของจิต จะทำให้เราเห็นความเชื่อมโยงจากภายในสู่ภายนอก เห็นความเป็นจริงที่พ้นไปจากอำนาจแห่งตัวตนของตน

6. ความสดของปัจจุบันขณะ การเรียนรู้จากภายใน คือ กระบวนการแห่งการค้นพบคุณค่า และความหมายของการมีชีวิตอยู่ในทุกขณะด้วยสติสัมปชัญญะ เป็นชีวิตที่มีอิสระ อันเกิดจากการกลับมาตระหนักในคุณค่าและศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ของตน

7. การให้คุณค่าแก่รากฐานทางภูมิปัญญาอันหลากหลายของท้องถิ่นและวัฒนธรรม การเรียนรู้ที่ให้ความสำคัญต่อคุณค่าทางจิตวิญญาณของภูมิปัญญาที่สืบทอดกันมาเป็นการเรียนรู้ที่ไม่แยกจากวิถีชีวิตทางวัฒนธรรมและความสัมพันธ์อันซับซ้อนของชุมชน เป็นการศึกษาเพื่อความเข้าใจตนเองและเพื่อนมนุษย์ เพื่อพัฒนาศักยภาพของความเป็นมนุษย์ผู้มีจิตใจสูงและเปิดกว้างอย่างแท้จริง

8. การสร้างชุมชนเรียนรู้ร่วมกัน การเรียนรู้บนฐานการโอบอ้อมสนับสนุนของกัลยาณมิตร ที่เป็นเพื่อนเดินทางในการเรียนรู้พัฒนาค้นใน ที่จะช่วยสะท้อนให้เห็นตนเองและร่วมแลกเปลี่ยนประสบการณ์เรียนรู้ที่หลากหลาย

แนวคิดจิตตปัญญาศึกษาจึงเป็นแนวคิดที่ถูกสร้างกระบวนการใหม่ (Reconstruction) อย่างบูรณาการจากกระบวนการ การปฏิบัติและเครื่องมือของศาสนาและความเชื่อต่าง ๆ ที่เคยใช้มาในอดีต โดยนำมาปรับประยุกต์ใช้ในลักษณะการให้คุณค่าใหม่ โดยมุ่งเน้นให้เหมาะสมกับการเรียนรู้พัฒนาค้นในของผู้เรียนในสังคมยุคสมัยใหม่

7.3 ความหมายของจิตตปัญญาศึกษา

วิจักขณ์ พานิช (2548 : 5) ให้ความหมายจิตตปัญญาศึกษาว่า หมายถึง กระบวนการเรียนรู้ด้วยใจอย่างไคร่รววย โดยเน้นที่กระบวนการเรียนรู้จากประสบการณ์ และกระบวนการเรียนรู้จากภายใน เพราะความรู้ที่แท้จริงนั้นคือประสบการณ์ทุกอย่างรอบตัว และเมื่อเพิ่มมิติของการไคร่รววยด้วยใจ จะทำให้สัมผัสได้ถึงคุณค่าและความงาม ซึ่งการเรียนรู้ด้วยใจอย่างไคร่รววยจะเกิดขึ้นได้ด้วยสิ่งแวดล้อมที่เอื้อต่อการเรียนรู้ที่เห็นคุณค่าของการเรียนรู้ค้นใน ทำให้เรียนรู้ที่จะรัก เรียนรู้ที่จะให้ เรียนรู้ที่จะยอมรับความหลากหลายทางความคิดมากขึ้น นำสู่ความตั้งใจที่จะทำประโยชน์เพื่อผู้อื่น กระบวนการเรียนรู้ ประกอบด้วย 3 ลักษณะ คือ

1. การฟังอย่างลึกซึ้ง (Deep Listening) หมายถึง ฟังด้วยหัวใจ ด้วยความตั้งใจอย่างสัมผัสได้ในรายละเอียดของสิ่งที่เราฟังอย่างลึกซึ้งด้วยจิตที่ตั้งมั่น ในที่นี้ยังหมายถึง การรับรู้ในทางอื่น ๆ ด้วย เช่น การมอง การอ่าน การสัมผัส ฯลฯ ซึ่งวิศิษฐ์ วัจวิญญู (2548 : 32) กล่าวถึงหลักการของ William Isaacs จากหนังสือ Dialogue and the Art of Thinking To Neither ที่พูดถึงเรื่องการเคารพ คือการฟังทั้งหมดอย่างไม่ได้มุ่งเน้นเฉพาะที่ชอบหรือไม่ชอบ เป็นการพยายามมอง

สิ่งต่าง ๆ ว่ามีการหักทอเป็นผืนเดียวกัน เป็นส่วนหนึ่งของทั้งหมด เป็นการมองหาสิ่งสูงส่งที่สุด
ดีที่สุดในตัวบุคคลหนึ่ง ปฏิบัติกับผู้อื่นอย่างกับว่าเป็นความดีลับที่เราไม่มีวันจะเข้าใจได้โดยตลอด
พวกเขาเป็นส่วนหนึ่งของทั้งหมด และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง เป็นส่วนหนึ่งของตัวตนของเรา

2. การน้อมสู่ใจอย่างใคร่ครวญ (Contemplation) เป็นกระบวนการต่อเนื่องจาก
การฟังอย่างลึกซึ้ง กอปรกับประสบการณ์ที่ผ่านเข้ามาในชีวิตในทางอื่น ๆ เมื่อเข้ามาสู่ใจแล้ว มีการ
น้อมนำมาคิดใคร่ครวญอย่างลึกซึ้ง ซึ่งต้องอาศัยความสงบเย็นของจิตใจเป็นพื้นฐาน จากนั้นก็ลอง
นำไปปฏิบัติเพื่อให้เห็นผลจริง ก็จะเป็นการพอกพูนความรู้เพิ่มขึ้นในอีกระดับหนึ่ง

คำว่า Contemplation หรือการน้อมสู่ใจอย่างใคร่ครวญ (Contemplation) ในภาษา
ลาติน คือ Contemplari ซึ่งหมายถึง การสังเกต การพิจารณาไตร่ตรอง หรือการจ้องมองอย่างตั้งใจ
(to Observe, Consider or Gaze Attentively) (Haynes. 2005:10)

3. การเฝ้ามองเห็นตามที่เป็นจริง (Meditation) การปฏิบัติธรรมหรือการภาวนา
คือการเฝ้าดูธรรมชาติที่แท้จริงของจิต นั่นคือการเปลี่ยนแปลง ไม่คงที่ ความบีบคั้นที่เกิดจากการ
เปลี่ยนแปลง และสภาวะของการเป็นกระแสแห่งเหตุปัจจัยที่เลื่อนไหลต่อเนื่อง การปฏิบัติภาวนา
ฝึกสังเกตธรรมชาติของจิต จะทำให้เราเห็นความเชื่อมโยงจากภายในสู่ภายนอก เห็นความเป็นจริง
ที่พ้น ไปจากอำนาจตัวตนของตน ที่หาได้มีอยู่จริงตามธรรมชาติ เป็นเพียงการเห็นผลจากจิตเพียง
เท่านั้น

ประเวศ วะสี (2549 : 4) กล่าวว่า จิตปัญญาศึกษา (Contemplative Education) หมายถึง
การศึกษาที่ทำให้เข้าใจด้านในของตนหรือการรู้จักของตัวเองแล้วเกิดปัญญา หรือเข้าถึงความจริง
สูงสุด ความดีความงามทำให้เกิดมุมมองเกี่ยวกับ โลกและผู้อื่น เกิดความเป็นอิสระความสุขและ
ความรักอันไพศาลต่อเพื่อนมนุษย์ และธรรมชาติทั้งหมด อันเป็น ไปเพื่อชีวิตและการอยู่ร่วมกัน
ที่ดี โดยเน้นการศึกษาจากการปฏิบัติ เช่น จากการทำงาน ศิลปะ โยคะ ความเป็นชุมชน การเป็น
อาสาสมัครเพื่อชุมชน สุนทรียสนทนา การเรียนรู้จากธรรมชาติและจิตภาวนา เป็นต้น ซึ่งจิตปัญญา
ศึกษานี้เน้นความเจียมและลึกของธรรมชาติ หรือความสงบ ไม่ใช่การพูดเปรี้ยงทำเปรี้ยงอย่างคั้น ๆ
ซึ่งตกเป็นเหยื่อของกิเลสได้ง่าย ๆ ผลการเรียนรู้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขั้นพื้นฐานในตัวเองของ
บุคคลแต่ละคน (Transformative Learning) เป็นเรื่องของประสบการณ์แบบฝังหยั่งรากลึกลงไปสู่
ระดับฐานจิตสำนึก เป็นเรื่องในระดับของโครงสร้างความคิด ความรู้สึกและพฤติกรรมของคน
(The Basic Premises of Thought, Feelings and Actions) เป็นการกำหนดวิถีชีวิตของเราในการ
ดำรงชีวิตในโลก เกี่ยวข้องกับการทำความเข้าใจตนเอง การกำหนดจุดยืนของตนเอง
ความสัมพันธ์ของเรากับเพื่อนมนุษย์และโลก รวมทั้งกับ เพศ ผีว และโลกทัศน์ของเรา เกิดขึ้นเมื่อ

บุคคลหนึ่งเกิดการเปลี่ยนกรอบความคิด (Frame of Reference) ของตนเอง โดยการใคร่ครวญ วิพากษ์ความคิด ความเชื่อตั้งต้นของตนเองจากข้อมูลที่ได้รับอย่างมีนัยสำคัญแล้วเกิดสิ่งใหม่ขึ้นในความคิด ซึ่งกระบวนการเรียนรู้ประกอบไปด้วยเรื่องของความเป็นเหตุเป็นผล การวิเคราะห์ และการคิด (Inherent logic) (Susan ,1999:1) นอกจากนั้นจิตตปัญญาศึกษายังเป็นกระบวนการหยั่งรู้ด้วยตนเอง และอารมณ์ด้วย (Intuitive and Emotional Process) (Boyd and Myers, 1988 cited in Wikipedia, 2009:5)

จารุพรรณ กุลคิด (2549 : 3) กล่าวว่า การเรียนรู้หลักๆของจิตตปัญญาศึกษา คือ ศาสตร์ต่างๆ บนโลกที่สามารถอธิบายความเป็นหนึ่งเดียวของสรรพสิ่ง รวมทั้งการฝึกฝนในเรื่องของจิตใจ การฝึกสติ สมาธิ นอกจากนี้ยังมีกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับชุมชน เช่น ศิลปะ คนตรี กิจกรรมโคะดือค เป็นต้น รวมทั้งการรีทริท (Retreat) หรือการปลีกวิเวก เพื่อรู้จักตนเอง

จิรัฐกาล พงศ์ภคเธียร (2550 : 5) สรุปความหมายของจิตตปัญญาไว้ว่า คือการศึกษาที่มุ่งพัฒนาภายในด้วยกระบวนการเรียนรู้ด้วยใจอย่างใคร่ครวญ ได้ฝึกปฏิบัติและเรียนรู้ศาสตร์ตามที่คุณเรียนสนใจ สามารถเชื่อมโยงศาสตร์ต่างๆมาประยุกต์ใช้ในชีวิต ได้อย่างสมดุล ทำให้เข้าใจตนเองและผู้อื่น ทำให้จิตขยายกว้างออกจากขอบเขตตัวตน เกิดความรักความเมตตา เกิดปัญญาและการตระหนักรู้ในตนเอง

ชลลดา ทองทวี และคณะ (2551 : 2) กล่าวว่า จิตตปัญญาศึกษาหมายถึงกระบวนการเรียนรู้ด้วยใจอย่างใคร่ครวญ การศึกษาที่เน้นการพัฒนาคนในอย่างแท้จริง เพื่อให้เกิดการตระหนักรู้ถึงคุณค่าของสิ่งต่าง ๆ โดยปราศจากอคติ เกิดความรักความเมตตาอ่อนน้อมต่อธรรมชาติ มีจิตสำนึกต่อส่วนรวม และสามารถเชื่อมโยงศาสตร์ต่าง ๆ มาประยุกต์ใช้ในชีวิต ได้อย่างสมบูรณ์

วิธาน ฐานะวุฑฒ์ (2549 : 8) กล่าวว่า จิตตปัญญา (Contemplative) เป็นวิถีทางที่สามของการได้มาซึ่งความรู้ที่เพิ่มจากอีกสองวิถีทาง คือ การได้ความรู้เชิงเหตุผล และทางประสาทสัมผัส (Rational and Sensory Knowing) (Hart. 2004 :10 Haynes. 2005 : 7) และไม่ใช่เพียงการได้มาซึ่งความรู้เท่านั้น แต่ยังเป็นการเรียนรู้ที่สามารถเปลี่ยนแปลงภายในตนเองได้ด้วย (Hladis. 2005 : 15) ความแตกต่างที่ชัดเจนที่สุดเรื่องหนึ่งระหว่าง “จิตตปัญญาศึกษา” กับการศึกษาทั่วไปนั้น คือ จิตตปัญญาศึกษา เป็นการศึกษา “โลกภายใน ตนเอง” แต่การศึกษาทั่วไปในสังคมบริโภคนิยมนั้น เป็นการศึกษา “โลกภายนอก ของตัวเรา” Hladis (2005 : 15) และ Berliner (2005 : 8) กล่าวว่า จิตตปัญญาศึกษาเป็นกระบวนการพัฒนาปัญญา 3 ขั้น (Stage) หรือปัญญา 3 (Three Prajnās) ได้แก่ ขั้นที่หนึ่ง การฟัง (Hearing) รวมถึงการรับรู้ทางอื่นด้วย เช่น การอ่าน การสัมผัสต่าง ๆ ด้วยความตั้งใจใส่ใจ ซึ่งเทียบได้กับรูปแบบการเรียนรู้ทั่ว ๆ ไป ของทางตะวันตก (General Western Learning Model) ขั้นที่สอง การน้อมสู่ใจ อย่างใคร่ครวญ (Contemplation) เป็นขั้นของการมุ่งเน้นทางจิตใจ และ

เอาใจใส่ที่จิตใจ เพื่อให้ความหมายที่ลึกซึ้งของสมมติฐานความคิด ซึ่งต้องจัดสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการฝึกน้อมสู่ใจอย่างใคร่ครวญของผู้เรียน ขั้นที่สาม การเฝ้ามองเห็นตามที่เป็นจริง (Meditation) การฝึกสมาธิ เฝ้ามองดูจิตด้วยเทคนิคใดเทคนิคหนึ่งก็ได้ ขั้นที่สามเป็นขั้นที่สำคัญที่สุด ซึ่งมหาวิทยาลัยนาโรประเทศสหรัฐอเมริกาได้กำหนดเป็นประสบการณ์ที่ผู้เรียนจะต้องได้รับในหลักสูตร เช่น การฝึกนั่งสมาธิแล้วตามด้วยกิจกรรมสุนทรียสนทนา (Dialogues)

จากการทบทวนความหมายของจิตตปัญญาศึกษาค้นพบว่า จิตตปัญญาศึกษา หมายถึงกระบวนการเรียนรู้ด้วยใจอย่างใคร่ครวญ ผลการเรียนรู้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขั้นพื้นฐานในตนเอง (Transformative Learning) เข้าถึงความจริงสูงสุดของชีวิตทำให้เปลี่ยนมุมมองโลกและผู้อื่นตามความเป็นจริงด้วยเหตุและปัจจัย ด้วยการเรียนรู้ร่วมกันอย่างกัลยาณมิตรบนฐานชีวิตจริง

7.4 การปฏิบัติแนวจิตตปัญญาศึกษา

จากการศึกษาวิจัยและจัดการความรู้จิตตปัญญาศึกษา (ชลลดา ทองทวี และ คณะ. 2551: 14) พบว่า กระบวนการเรียนรู้เชิงจิตตปัญญาศึกษานั้นสามารถใช้การปฏิบัติที่หลากหลายโดยคำนึงถึงความเหมาะสมต่อการเรียนรู้ของผู้เรียนที่มีบริบทของชีวิตแตกต่างกันไปเป็นหลัก เนื่องจากการเรียนรู้เพื่อพัฒนาด้านในเป็นการเรียนรู้ในระดับฝังลึก (Tacit Knowledge) เป็นการเปลี่ยนแปลงกระบวนการทัศนที่ต่ออาศัยการเรียนรู้ผ่านประสบการณ์ตรงของผู้เรียน จึงเกิดการนำเอากระบวนการปฏิบัติภาวนาเชิงศาสนาและความเชื่อ และกระบวนการทางศิลปะเข้ามาประยุกต์ใช้ในการเรียนการสอนเชิงจิตตปัญญาศึกษาอย่างมากหลาย การปฏิบัติสมาธิภาวนา โยคะ ไท้ชี่ฉวน การเขียน พู่กันจีน และการละคร

อย่างไรก็ดี แม้ว่าการฝึกปฏิบัติตามแนวจิตตปัญญาศึกษา ซึ่งรวมถึงเครื่องมือและวิธีการต่าง ๆ นั้นจะมีหลักคิดและรูปแบบที่แตกต่างหลากหลาย แต่การฝึกปฏิบัติส่วนใหญ่ได้เกิดขึ้นมายาวนานสืบทอดกันมาหลายพันปี ไม่ว่าจะเป็น โยคะ ไ้เก๊ก การเจริญสติวิปัสสนา หรือการจาริกแสวงบุญ มีเครื่องมือหรือการฝึกปฏิบัติเพียงบางอย่างที่เพิ่งจะถูกพัฒนาขึ้นในยุคหลัง ๆ ได้แก่ ยูริทมิ (Eurhythmy) การสนทนากับเสียงด้านใน (Voice Dialogue) สุนทรียสนทนา (Dialogue) ซึ่งให้เห็นว่าการฝึกปฏิบัติ และเครื่องมือทางจิตตปัญญาศึกษาได้ถูกนำมาปฏิบัติ เพื่อตอบสนองความต้องการของคนที่มีความหลากหลายแตกต่างกันไปในแต่ละยุคแต่ละสมัย

จากเดิมที่การฝึกปฏิบัติเป็นเสมือนเครื่องมือหรือช่องทางที่นำไปสู่เป้าหมายอันสูงสุดของความเป็นมนุษย์ นั่นคือการตื่นรู้ หรือการเข้าถึงปัญญาอันสูงสุดในการเห็นถึงความจริงของธรรมชาติ แต่ในปัจจุบันเราจะเห็นว่าเป้าหมายของการนำเอาการฝึกปฏิบัติไปใช้นั้นมีอยู่หลายระดับในสังคมยุคสมัยใหม่ ได้ให้คุณค่าความหมายใหม่แก่การปฏิบัติทางปรัชญาและศาสนาเพื่อประโยชน์ของการดำเนินชีวิตในยุคนี้ที่ให้ความสำคัญกับมิติกายภาพ เช่น การเลือกปฏิบัติเฉพาะทำโยคะ เพื่อ

การดูแลสุขภาพร่างกาย เพราะต้องการการมีรูปร่างสวยงาม การฝึกสมาธิเพื่อเพิ่มสมาธิในการเรียนในการทำงาน และเพื่อลดความเครียด และการฝึกไท้ชี่ฉวน เพื่อออกกำลังกาย การใช้กระบวนการสุนทรียสนทนาเพื่อการสื่อสารที่มีประสิทธิภาพ เป็นต้น ขณะเดียวกันการละเลยเป้าหมายที่แก้เพื่อการเรียนรู้พัฒนาจิตใจนี้จะทำให้คุณค่าในมิติเชิงจิตวิญญาณของการปฏิบัตินั้นถูกลดทอนไปอย่างน่าเสียดาย

7.5 จุดร่วมของการปฏิบัติแนวจิตตปัญญาศึกษา

จากการศึกษาวิจัยและจัดการความรู้จิตตปัญญาศึกษา (ชลลดา ทองทวี และคณะ. 2551 : 13) พบว่า การฝึกปฏิบัติตามแนวจิตตปัญญาศึกษาต่างมุ่งไปสู่เป้าหมายของเพื่อปลูกฝังให้เกิดความตระหนักรู้ และพัฒนาความเชื่อมโยงเป็นหนึ่งเดียวกับพระผู้เป็นเจ้าหรือจิตบริสุทธิ์ที่อยู่ภายใน โดยผ่านการฝึกฝนตามแนวทางที่หลากหลายทั้งตามหลักศาสนาและตามแนวทางที่ถูกพัฒนาขึ้นในบริบทของทางโลก

แม้ว่าการปฏิบัติจะมีหลายรูปแบบดังที่จะได้กล่าวถึงต่อไป แต่ทุกการปฏิบัติในแนวจิตตปัญญาสามารถทำให้เป็นหนึ่งเดียวกับชีวิตประจำวัน เพื่อให้เกิดการตระหนักรู้ภายในตน ช่วยให้เกิดสติสมาธิกับการทำงาน งดความสงบในใจได้เมื่ออยู่ท่ามกลางกิจกรรมที่เคลื่อนไหวอยู่ในชีวิต และยังสามารถเชื่อมโยงกับสภาวะแวดล้อมได้ดี

หลักการของการปฏิบัติแนวจิตตปัญญานั้นเกิดขึ้นมานานเท่ากับศาสนาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นมาในโลก ศาสนาหลักต่างมีรูปแบบการฝึกปฏิบัติแนวจิตตปัญญาในวิธีการต่าง ๆ เช่น การสวดมนต์ การทำสมาธิ และการสงบนิ่งอยู่กับธรรมชาติ และมีหลายวิธีที่กลายเป็นที่นิยมโดยไม่ได้อิงกับศาสนา คนบางกลุ่มพบว่า การฝึกปฏิบัติตามหลักศาสนาที่มีมาแต่ดั้งเดิมทำให้เข้าถึงจิตวิญญาณของเขาได้ บางคนชอบพิธีแบบง่าย ๆ เช่น การอาบน้ำ หรือการเดินเล่นยามเช้าท่ามกลางธรรมชาติ การฝึกปฏิบัติบางอย่างนั้นเป็นการปฏิบัติเฉพาะตน แต่ยังมีกรฝึกปฏิบัติร่วมกันเป็นกลุ่มหรือร่วมกันในชุมชน ซึ่งจะมีกระบวนการกลุ่มที่เป็นการช่วยสะท้อนซึ่งกันและกันด้วย

การฝึกปฏิบัติเหล่านี้ถือได้ว่าเป็นทั้งเครื่องมือ แนวทาง และกระบวนการที่นำไปสู่จุดมุ่งหมายของจิตตปัญญาศึกษา ศ.น.พ. ประเวศ วะสี ท่านได้กล่าวไว้ในการประชุมเสวนา “จิตตปัญญาศึกษา การเรียนรู้จากภายใน” ณ มหาวิทยาลัยมหิดล ว่า จิตตปัญญาศึกษา หรือ Contemplative Education เป็นการเรียนรู้ภายใน การศึกษาด้านใน เพื่อให้เกิดความสมบูรณ์ เกิดการพัฒนาอย่างแท้จริง กระบวนการเรียนรู้จิตตปัญญาศึกษา มีดังนี้

1. การเข้าถึงโลกทัศน์และชีวิต เรามองโลก มองธรรมชาติอย่างไร หากเราเข้าถึงความจริง จะพบความงามในนั้นเสมอ เมื่อเราเข้าถึงธรรมชาติดีก็จะถึงความเป็นอิสระ
2. กิจกรรมต่าง ๆ เช่น กิจกรรมที่เกี่ยวกับชุมชน คนตรี ศิลปะ กิจกรรมอาสาสมัคร (Volunteer) สุนทรียสนทนา (Dialogue) เป็นกิจกรรมที่ก่อให้เกิดการพัฒนาตนเอง พัฒนาจิตใจ

3. การปลีกวิเวกไปอยู่ในธรรมชาติ สัมผัสธรรมชาติ (Retreat) ได้รู้ใจตนเอง เมื่อจิตสงบเชื่อมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับธรรมชาติ จะเกิดปรากฏการณ์ต่าง ๆ ขึ้น

4. การทำสมาธิ (Meditation)

เราจะเห็นได้ว่า ในการจัดการศึกษาหรือกระบวนการเรียนรู้ตามแนวจิตตปัญญาศึกษานั้น สามารถเลือกใช้เครื่องมือและการฝึกปฏิบัติได้อย่างหลากหลาย เพื่อให้การศึกษาวรรุผลลงตามเป้าหมายที่คาดหวัง

7.6 รูปแบบการปฏิบัติของจิตตปัญญาศึกษา

จากการศึกษาวิจัยและจัดการความรู้จิตตปัญญาศึกษา (ชลลดา ทองทวี และคณะ. 2551 : 14) พบว่า การปฏิบัติและกิจกรรมการเรียนรู้ในแนวจิตตปัญญาศึกษานั้นมีมากมายและหลากหลาย สมดังที่เป็นแนวคิดอันมีรากฐานที่มาจากแนวคิดเชิงศาสนา เชิงมนุษยนิยม และเชิงองค์รวมบูรณาการ กิจกรรมการปฏิบัติจึงมีทั้งวิธีการที่ประยุกต์พัฒนามาจากจารีตปฏิบัติทางศาสนา ทั้งวิธีและเครื่องมือที่คิดค้นขึ้นใหม่ และวิธีที่มาจากการประยุกต์ผสมผสาน แต่ทั้งหมดล้วนแล้วแต่มีความมุ่งหมายและทิศทางหลักเดียวกันคือ มุ่งสู่การเรียนรู้และพัฒนาจิตใจผ่านการปฏิบัติ

ในแนวคิด Center for Contemplative Mind in Society ได้แบ่งประเภทของการฝึกปฏิบัติออกเป็น 7 แนวทาง โดยจำแนกตามหลักการและแนวปฏิบัติของแต่ละวิธีการหรือเครื่องมือซึ่งง่ายต่อการศึกษาและนำเอาเครื่องมือเหล่านั้นไปใช้ ได้แก่

1. การเรียนรู้ผ่านความสงบนิ่ง (Stillness Practices) เป้าหมายหลักของการปฏิบัตินี้คือเน้นความสงบตั้งมั่นของร่างกายและจิตใจ รูปแบบที่เป็นที่รู้จักดี ได้แก่ การเจริญสติวิปัสสนา สมาธิภาวนา การสงบนิ่ง

2. การเรียนรู้ผ่านการเคลื่อนไหว (Movement Practices) มีเป้าหมายเพื่อให้ฝึกสังเกตและได้มีสติอยู่กับการเคลื่อนไหวร่างกาย เช่น โยคะ ชี่กง ไท้เก๊ก การเดินจงกรม

3. การเรียนรู้ผ่านกระบวนการเชิงสร้างสรรค์ (Creation Process Practices) มีเป้าหมายให้สังเกตใคร่ครวญภายในจิตใจ พัฒนาญาณทัศนะ (Intuition) และความละเอียดอ่อน ประณีต กิจกรรมและการปฏิบัติในแนวทางเรียนรู้กลุ่มนี้ อาทิ การวาดภาพ การจัดดอกไม้ การเขียนพู่กันจีน และมันดาลา

4. การเรียนรู้ผ่านการทำกิจกรรมทางสังคม (Activist Practices) มีเป้าหมายให้ผู้เรียนได้สัมผัสเรียนรู้และใคร่ครวญจนเห็นความเชื่อมโยงแห่งเหตุปัจจัยของความสุขและทุกข์ในชีวิตจริงผ่านกิจกรรมที่ได้มีประสบการณ์ตรง ดังเช่น การเจริญสติในการทำงานในชีวิตประจำวัน และการทำกิจกรรมอาสาสมัคร

5. การเรียนรู้ผ่านกระบวนการเชิงความสัมพันธ์ (Relational Practices) มีเป้าหมายเพื่อการฝึกสติ โดยเฝ้ามองสถานะภายในสะท้อนตัวผู้เรียนเอง อาศัยความสัมพันธ์ของกัลยาณมิตรสะท้อนซึ่งกันและกัน เช่น สุนทรียสนทนา (Dialogue) การฝึกฟังอย่างลึกซึ้งการสนทนากับเสียงภายใน (Voice Dialogue) การเขียนบันทึก (Journal)

6. การเรียนรู้ผ่านพลังพิธีกรรมศักดิ์สิทธิ์ (Ritual Practices) มีเป้าหมายให้สัมผัสพลังหรือจิตวิญญาณของธรรมชาติได้เปิดญาณทัศนะ (Intuition) และสัมผัสเรียนรู้ตนเอง เพื่อพัฒนาความสงบเย็นและละเอียดประณีตภายใน อาทิ การสวดมนต์ภาวนา นิเวศภาวนา (Vision Quest) การปลีกวิเวกสัมผัสธรรมชาติ (Retreat)

7. การเรียนรู้ผ่านกิจกรรมสร้างสรรค์ (Generative Practices) มีเป้าหมายเพื่อให้ระลึกถึงพระเจ้า ผู้เป็นเจ้า พระผู้ศักดิ์สิทธิ์ จิตที่บริสุทธิ์ กิจกรรมตามแนวทางนี้ ได้แก่ การสวดมนต์ การอ่านพระคัมภีร์ เมตตาภาวนาและท่องเส้น

7.7 การนำแนวคิดจิตตปัญญาศึกษาไปใช้ในการเรียนการสอน

ในการศึกษาของโครงการวิจัยและจัดการความรู้จิตตปัญญาศึกษา (ชลลดา ทองทวี และคณะ. 2551 : 44) ได้พบว่า ในประเทศไทยมีสถาบันการศึกษาระดับอุดมศึกษาที่ได้จัดการเรียนรู้แนวจิตตปัญญาศึกษา โดยตั้งหน่วยงานขึ้นเพื่อดำเนินการจัดการเรียนการสอน ได้แก่ สถาบันอาศรมศิลป์และศูนย์จิตตปัญญาศึกษา มหาวิทยาลัยมหิดล ทั้งสองหน่วยงานได้เปิดหลักสูตรในระดับมหาบัณฑิต ซึ่งสถาบันอาศรมศิลป์ได้เปิดรับนักศึกษาในปี 2550 และมหาวิทยาลัยมหิดลเปิดรับนักศึกษาในปี 2551 สถาบันอาศรมศิลป์ได้เปิดการเรียนการสอนใน 2 หลักสูตร ได้แก่ สถาบันศึกษาศาสตร์ มหาบัณฑิต สาขาวิชาสถาปัตยกรรมเพื่อชุมชนและสิ่งแวดล้อม และศึกษาศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาวิชาการศึกษาระบบองค์รวม การเรียนการสอนของทั้งสองหลักสูตรเน้นให้นักศึกษาได้สังเคราะห์ ความรู้ด้วยตนเอง โดยหลักสูตรสถาปัตยกรรมศาสตร์มหาบัณฑิต เน้นให้มีประสบการณ์จากการทำงานจริง การได้สัมผัสกับชุมชน เชื่อมโยงประสบการณ์เข้ากับความรู้ที่กำลังศึกษา ส่วนหลักสูตรศึกษาศาสตร์มหาบัณฑิต เน้นการสร้างความรู้ความเข้าใจในศักยภาพการเรียนรู้ในตัวผู้เรียนเอง สะสมประสบการณ์ และออกแบบการเรียนรู้ได้อย่างหลากหลาย

จากผลการศึกษาของ จิรัฐกาล พงศ์ภคเชียร (2550 : 220-247) พบว่าไม่มีหลักสูตรจิตตปัญญาศึกษาในระดับปริญญาตรี แต่มีรายวิชาในมหาวิทยาลัยมหิดล ที่อาจารย์ผู้สอนได้ริเริ่มจัดการเรียนการสอนแนวจิตตปัญญาศึกษาด้วยตนเอง ได้แก่ วิชาเทอร์โมไดนามิกส์ 1 ของคณะวิศวกรรมศาสตร์ โดย ผศ.ดร.จารุพรรณ กุลคิดถ และวิชาการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ของคณะวิทยาศาสตร์ โดย ดร. สรยุทธ รัตนพจนารถ ทั้งสองวิชาได้ให้ผู้เรียนทำสมาธิก่อนเริ่มเรียน และ เจริญสติระหว่างเรียน ถูกมอบหมายให้เขียนบันทึก (Journal) และใช้กระบวนการสุนทรียสนทนา (Dialogue) เป็นหลักในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เนื้อหา

โครงการวิจัยและจัดการความรู้จิตตปัญญาศึกษายังพบตัวอย่างของการเรียนการสอน แนวจิตตปัญญาศึกษาในต่างประเทศ ได้แก่ มหาวิทยาลัยตจื่อจี้ (Tzu Chi University) ประเทศไต้หวัน ซึ่งมีพันธกิจในการผลิตบัณฑิตที่มีมุมมองหลากหลาย สามารถประสบความสำเร็จตามเป้าหมายของคนไปพร้อมกับพบความหมายของชีวิต (เคิมแท้ ชาวหินฟ้า. 2548 : 9) ดังเห็นได้จากหลักสูตร คณะแพทยศาสตร์ มหาวิทยาลัยตจื่อจี้ ได้ถือหลักพรหมวิหาร 4 อันประกอบด้วย 1) เมตตา เพื่อฝึกการมีจิตใจที่ต้องการให้ผู้อื่นมีความสุข 2) กรุณา เพื่อฝึกลงมือทำเพื่อช่วยให้ผู้อื่นพ้นทุกข์ 3) มุทิตา เพื่อฝึกเรียนรู้ เข้าใจและกตัญญูในสรรพสิ่ง 4) อุเบกขา เพื่อฝึกเข้าใจความเป็นธรรมชาติธรรมดา สามารถลดตัวตนและปล่อยวาง กล่าวคือ เป็นหลักสูตรที่ผสมผสานและเน้นความสำคัญของการฝึกอบรมศิลปวัฒนธรรมมนุษยศาสตร์ และการพัฒนาจิตวิญญาณ บรรยากาศการเรียนการสอนของมหาวิทยาลัยจึงเน้นเรื่องของความรักความเมตตาเป็นหลักการสำคัญ

ชลลดา ทองทวี และคณะ (2551 : 83-84) ยังได้สรุปและนำเสนอแนวทางของการนำแนวคิดจิตตปัญญาศึกษาไปประยุกต์ใช้ในวงการศึกษาศึกษา และวงการต่าง ๆ โดยจำแนกออกเป็น 2 ระดับ ได้แก่ ระดับหลักการ และระดับรูปแบบ ดังนี้

1. ระดับหลักการ คือ การนำแนวคิด คุณค่า และความเชื่อพื้นฐานของจิตตปัญญาศึกษาไปใช้ประกอบด้วย 3 กลุ่ม ได้แก่ 1) หลักการเชิงคุณค่า ว่าด้วยความเชื่อ กระบวนทัศน์ และศรัทธาของทั้งผู้สอนและผู้เรียน 2) หลักการเชิงกระบวนการ ว่าด้วยแนวคิดพื้นฐานต่อกระบวนการและกิจกรรมการเรียนรู้ 3) หลักการเชิงบริบท ว่าด้วยการสร้างปัจจัยแวดล้อมของกระบวนการที่เอื้อหนุนต่อการเรียนรู้

2. ระดับรูปแบบ คือ การนำกิจกรรม และการปฏิบัติในแนวจิตตปัญญาศึกษาไปปรับและประยุกต์ใช้

โครงการวิจัยดังกล่าวเห็นว่า การประยุกต์ใช้แนวจิตตปัญญาศึกษาในการเรียนการสอน จำเป็นต้องพิจารณาการนำไปใช้ให้ถึงระดับหลักการ หากจำกัดเพียงแต่การนำกิจกรรมไปใช้ในชั้นเรียนจะเป็นการประยุกต์ใช้ในระดับรูปแบบเท่านั้น ซึ่งทำให้ขาดคุณค่าหลักตามแนวคิดจิตตปัญญาศึกษา

สำหรับในต่างประเทศ ได้มีผู้นำแนวคิดจิตตปัญญาศึกษาไปประยุกต์ใช้ในชั้นเรียนด้วยเช่นกัน จากผลการสำรวจของ Fetzer Institute เรื่อง Transformative and Spiritual Dimensions of Lighter Education (<http://www.fetzer.org/research/research-detail>)

ในจำนวนตัวอย่างมหาวิทยาลัยและสถาบันการศึกษา 152 แห่ง พบว่ามีการจัดการเรียนการสอนที่มีมิติจิตวิญญาณและหรือในแบบ จิตตปัญญาศึกษาที่ใช้กระบวนการทำสมาธิ

เข้าเงียบ และการสะท้อนการเรียนรู้ในสาขาวิชาหลัก 3 ด้าน ได้แก่ ศิลปะกับมนุษยศาสตร์การศึกษา และสังคมศาสตร์ และพบบ้างในสาขาวิชาชีพเฉพาะและวิทยาศาสตร์กายภาพ

นอกจากนี้ ยังมีตัวอย่างที่สำคัญของการใช้แนวคิดจิตตปัญญาศึกษาในชั้นเรียน ได้แก่ วิชามนุษยศาสตร์ โดย Brian Stock และวิชาความรักและการหยั่งรู้ โดย Zajonc, Arthur

กรณีของ Brian Stock (2006 :1760-1764) จากมหาวิทยาลัยโตรอนโต ได้บูรณาการ การเจริญสติจิตตปัญญา (Meditation) เข้าสู่การเรียนการสอนในสาขามนุษยศาสตร์ เพราะเขาเชื่อว่าเป้าหมายของวิชามนุษยศาสตร์ คือ การสอนผู้เรียนอย่างเป็นองค์รวมให้รู้จักการใช้ชีวิต ภายใต้อารมณ์ทางสังคมที่มองว่า “เราทุกคนล้วนอาศัยอยู่ร่วมกันเป็นชุมชนเดียวกัน” และยังชี้ให้เห็นว่า วิธีช่วยให้วิชามนุษยศาสตร์กลับมามีความหมายต่อชีวิตอีกครั้งคือ ไม่การทำทนายหรือโต้แย้งแนวคิด กระแสหลักในปัจจุบัน แต่ต้องเอื้อประโยชน์ให้กันและกัน กล่าวคือ การเจริญสติภาวนาและจิตตปัญญาศึกษาต้องสามารถช่วยให้คนดำเนินชีวิตอยู่ในสังคมปัจจุบันได้ดีขึ้น

ส่วนกรณีชั้นเรียนของ Zajonc Arthur (2003 : 14-17) ได้นำเสนอไว้ในบทความ Love and Knowledge : Recovering the Heart of Learning Through Contemplation แสดงถึงการสำรวจสืบค้น ความสัมพันธ์ระหว่างความรู้ ความรัก และการเรียนรู้เชิงจิตตปัญญาศึกษาโดยเขามีทัศนะว่า หลักสูตรอุดมศึกษาส่วนใหญ่ละเลยการเรียนรู้ที่จะรัก แต่ให้ความสำคัญเฉพาะการเรียนรู้วิชาการที่เน้นการคิดวิเคราะห์เชิงเหตุผล ทั้งที่การเผชิญกับปัญหาซับซ้อนต่าง ๆ ทั้งทางด้านสังคม และสิ่งแวดล้อมในปัจจุบันจำเป็นต้องเน้นการเรียนรู้ที่บ่มเพาะหัวใจ

Zajonc นำเสนอญาณวิทยา (Epistemology) หรือวิธีการเข้าถึงความรู้ความจริง บนฐานของความรัก หรือ “ญาณวิทยาแห่งความรัก (Epistemology of Love)” หมายถึง การเรียนรู้ที่จะมีชีวิตอยู่อย่างมีสันติที่แท้จริง และมีความกลมกลืนกับผู้อื่นและธรรมชาติ ญาณวิทยาแห่งรักต้องอาศัยลำดับขั้นตอน กระบวนการสืบค้นเชิงจิตตปัญญา (Contemplative Inquiry) กล่าวคือ เราจะต้องสัมพันธ์กับสิ่งที่จะเรียนรู้ในเชิงจิตตปัญญานี้ด้วยความเคารพ (Respect) การสืบค้นเชิงจิตตปัญญาศึกษาต้องเข้าถึงปรากฏการณ์ด้วยความละเอียดอ่อน (Gentleness) ขณะเดียวกันต้องมีความใกล้ชิด (Intimacy) และจะนำไปสู่การมีส่วนร่วม (Participation) ของผู้เรียน เมื่อผู้เรียนมีความเชื่อมั่นถึงระดับที่รู้สึกเปราะบาง (Vulnerability) และยังมีแรงมากพอที่จะปล่อยวางตัวตนไปตามกระแสของสิ่งที่เกิดขึ้น เมื่อนั้นสิ่งที่อยู่ภายนอกตัวจะถูกสะท้อนเข้ามาภายในกลายเป็นการเรียนรู้ที่จะนำสู่การเปลี่ยนแปลง (Transformation) ภายใน และการศึกษาจะเป็นการเรียนรู้เพื่อการสร้างตัวผู้เรียนขึ้นใหม่ (Education as Formation) และเป็นหนึ่งเดียวกับปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นด้วยความจริงแท้

จากการสำรวจพื้นที่จิตตปัญญาในระบบการศึกษา โดย จีรัฐกาล พงศ์ภาคเสถียร (2553 : 104-106) ในโครงการหนังสือวิชาการศูนย์จิตตปัญญาศึกษา ลำดับที่ 11 พบว่า นับแต่ยุคโบราณทั้งในซีกโลกตะวันตกและตะวันออก ปรากฏหลักฐานของการจัดการเรียนการสอนแบบจิตตปัญญาศึกษา โดยมีแนวคิดที่เริ่มก่อตัวขึ้นเป็นระบบจากสถาบันศาสนา ไม่ว่าจะเป็นศาสนาคริสต์ที่ขยายตัวอยู่ในทวีป ยุโรป และกระจายตัวออกสู่ภูมิภาคต่างๆ ทั่วโลก โดยกลุ่มมิชชันนารีผู้เผยแผ่ศาสนา และนำความรู้ จากโลกตะวันตกมาสู่ตะวันออก หรือศาสนาพุทธที่มีรากฐานอันแข็งแกร่งอยู่ในแถบชมพูทวีป ศาสนสถานหลายแห่งได้ขยายตัวขึ้นเป็นสถาบันการศึกษาที่มีความสำคัญในเวลาต่อมา เช่น มหาวิทยาลัยนาถนาศาสนาคินิเกตัน วิศวกรรมดี เป็นต้น ซึ่งผลจากการสำรวจพื้นที่จิตตปัญญาศึกษาโดยส่วนใหญ่ พบว่า

1. เป็นการศึกษาวิจัยผลการนำเอาแนวทางจิตตปัญญาศึกษาไปใช้ในชีวิตและในงานสอนของครู และมีการนำไปใช้ในการสอนผู้เรียนโดยเน้นการเรียนรู้แบบเป็นองค์รวมทั้งร่างกาย อารมณ์ สังคม สติปัญญา
2. เน้นกระบวนการคิดแบบเชื่อมโยง ทั้งตนเองกับสรรพสิ่งรอบตัว และการเชื่อมโยงกับตนเอง และการตระหนักรู้ภายใน
3. โดยการนำประเด็นหัวข้อที่เป็นตัวตน และความสนใจ ความต้องการของผู้เรียนมาออกแบบการเรียนรู้
4. จิตตปัญญาศึกษาสามารถนำไปใช้ได้อย่างกว้างขวางมาก ทั้งในระดับเด็กเล็กจนถึงระดับมหาวิทยาลัย นาฏศิลป์การสอนแบบบูรณาการ และใช้ได้กับการสอนวิชาจริยศึกษาโดยตรง
5. จิตตปัญญาศึกษายังเป็นการพัฒนาครูอีกด้วย เนื่องจากครูที่สอนแบบเป็นองค์รวมได้นั้นต้องผ่านการเรียนรู้ในแบบองค์รวม
6. จิตตปัญญาเป็นการดึงศักยภาพภายในตนเองออกมาทั้งในศักยภาพที่เป็นทักษะความคิดสร้างสรรค์ และที่เป็นศักยภาพขั้นสูง อันได้แก่ ความตระหนักรู้ เห็นความเป็นอันหนึ่งอันเดียวของสรรพสิ่ง

และจากการสำรวจพื้นที่จิตตปัญญาศึกษาของจีรัฐกาล พงศ์ภาคเสถียร (2553 : 107-111) ยังได้ศึกษาค้นพบถึงปัจจัยภายใน ปัจจัยภายนอก และปัจจัยเกื้อหนุนของการศึกษาตามแนวจิตตปัญญาที่ทำให้ผู้เรียนเกิดการเปลี่ยนแปลง ซึ่งได้อธิบายความหมายของแต่ละปัจจัยไว้ดังนี้

1. ปัจจัยภายใน

1.1 มีความรักความเมตตา หมายถึง คุณสมบัติของจิตที่มีความอ่อนโยน มีความรัก ความเข้าใจ และเห็นอกเห็นใจผู้อื่น

1.2 การตระหนักรู้ หมายถึง การมีสติระลึกรู้อยู่กับปัจจุบัน ความสามารถจดจำอารมณ์ และกลับมาอยู่กับปัจจุบันขณะได้

1.3 การเกิดปัญญาญาณ หมายถึง ความสามารถหรือความรู้ที่เกิดขึ้นอันเป็นผลจากภาวะของการมีสมาธิและเกิดความตระหนักรู้ที่ทำให้จิตขยายกว้างจนเกิดความรู้ใหม่ เป็นความเห็นความเข้าใจอย่างลึกซึ้งในเรื่องใด ๆ ที่มีความสนใจอยู่ในช่วงเวลานั้น ๆ

1.4 การเห็นเชื่อมโยง หมายถึง การมองเห็นความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องการมีผลกระทบต่อกันของชีวิตและสรรพสิ่ง

1.5 การคิดเชิงวิพากษ์ หมายถึง ความสามารถในการคิดระดับสูงที่เกิดจากการมองเห็นความสัมพันธ์เชื่อมโยงสิ่งที่เป็นเหตุปัจจัยของสิ่งต่าง ๆ อย่างแท้จริง โดยไม่ใช่ความคิดที่เกิดจากความจำหรือข้อมูลที่ได้รับมาเท่านั้น เป็นความคิดใหม่ที่ลึกซึ้ง ความคิดสร้างสรรค์ที่ใช้ในการมองเรื่องราวหรือแก้ไขปัญหาต่าง ๆ

1.6 มีวิจารณ์ญาณ หมายถึง ความสามารถในการวิเคราะห์แยกแยะและเลือกที่จะยอมรับความคิดหรือแนวทางต่าง ๆ มาเป็นสิ่งที่ตนเองให้คุณค่าและความหมาย จนออกมาเป็นพฤติกรรม

1.7 การมีประสบการณ์ตรง หมายถึง การได้ลงมือปฏิบัติ ได้สัมผัสจริงกับสภาวะ เรื่องราวเหตุการณ์ต่าง ๆ ด้วยตนเอง

1.8 การใคร่ครวญ หมายถึง การเฝ้าดูอย่างเนิ่นนานพอโดยไม่ตัดสินเพื่อให้ได้สัมผัสเข้าใจถึงสิ่งนั้น ๆ อย่างที่เป็นจริง

2. ปัจจัยภายนอก

2.1 ภัลขามิตร หมายถึง เพื่อนที่นำพาไปในทางที่ดี ให้คำแนะนำดี ๆ ตักเตือนเมื่อเห็นเพื่อนมีแนวโน้มที่จะเดินทางผิด โดยอาจเป็นครู พ่อแม่ เพื่อน เป็นต้น

2.2 แบบอย่างของผู้สอน หมายถึง การที่ผู้สอนหรือครูอาจารย์สะท้อนกระตุ้นให้คิด ทำคนให้เป็นแบบอย่างที่ดีในสิ่งที่ตนเองสอน เป็นผู้ปฏิบัติดี คิดดี พูดดี ทำดี สามารถเป็นแรงบันดาลใจให้แก่ผู้เรียนได้

2.3 การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ หมายถึง การเรียนรู้ร่วมกันเป็นกลุ่มทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนความเห็นความรู้ระหว่างกัน

2.4 บรรยากาศของความรักความเมตตา หมายถึง บรรยากาศของการเรียนรู้ที่ผู้เรียน และผู้สอนร่วมกันทำให้เกิดขึ้น ซึ่งเป็นผลจากความสัมพันธ์อันดี ความรัก ความเข้าใจที่มีต่อกัน ระหว่างผู้เรียนด้วยกันเอง หรือระหว่างครูกับศิษย์ ทำให้เกิดความรู้ที่สืบทอดกัน ความวางใจที่จะแสดงตัวตนหรือความรู้ภายในของแต่ละคนออกมามากขึ้น

2.5 การเรียนรู้แบบองค์รวม หมายถึง การเรียนรู้ที่มีการบูรณาการทั้งมิติทางกาย จิต และจิตวิญญาณ รวมถึงการบูรณาการในภาควิชาการ วิชาชีพ และชีวิต

3. ปัจจัยเกื้อหนุน

3.1 สภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการเรียนรู้ หมายถึง การให้ความสำคัญต่อบรรยากาศ โดยเฉพาะส่วนที่เป็นลักษณะทางกายภาพ คือ ลักษณะการจัดห้องเรียน การเลือกสถานที่เรียนที่มีความเหมาะสม มีความสงบ สบาย มีความเป็นธรรมชาติ

3.2 การกำหนดเนื้อหา หมายถึง การออกแบบ หรือกำหนดขอบเขตของเนื้อหาที่จะนำมาสอนในชั้นเรียน โดยให้สามารถเชื่อมโยงกับชีวิต และการพัฒนามิติด้านในของผู้เรียนได้นอกเหนือจากการสอนทักษะทางวิชาการและวิชาชีพ

3.3 การจัดหลักสูตร หมายถึง การออกแบบหลักสูตรและกระบวนการเรียนรู้ที่เอื้อต่อการพัฒนาผู้เรียนให้เกิดความตระหนักรู้ และได้รู้จักตัวตนของตัวเองอย่างแท้จริง

3.4 วัฒนธรรมองค์กร หมายถึง วิถีปฏิบัติที่คนในองค์กรส่วนใหญ่ (ในที่นี้อาจหมายถึงในชั้นเรียน ภาควิชา คณะ หรือสถาบัน) ยอมรับ และถือปฏิบัติกันจนเป็นธรรมเนียมประเพณีที่สืบทอดต่อกันมา เช่น วิธีการแสดงความเคารพต่อกัน การใช้สุนทรียสนทนาหรือวิธีการประชุมโดยเริ่มต้นด้วยการนั่งสงบนิ่ง เป็นต้น

3.5 การจัดแหล่งเรียนรู้ หมายถึง การเลือกแหล่งเรียนรู้ที่เหมาะสมกับเนื้อหา และกระบวนการเรียนรู้ โดยในที่นี้อาจเป็นหน่วยงาน องค์กร สถานที่ หรือบุคคลที่จะให้ผู้เรียนได้เข้าไปมีปฏิสัมพันธ์ และแลกเปลี่ยนเรียนรู้ด้วย

3.6 การประเมินผลเพื่อการพัฒนา หมายถึง การประเมินพัฒนาการของผู้เรียนในมิติต่าง ๆ อันเป็นผลจากการเรียนรู้ การจัดกระบวนการเรียนการสอน รวมถึงการที่ผู้เรียนนำความรู้และทักษะที่ได้รับไปพัฒนาตนเอง โดยเน้นการประเมินเป็นรายบุคคล เพื่อให้ผู้สอนสามารถนำผลการประเมินนั้นมาเป็นข้อมูลในการหาแนวทางในการพัฒนาผู้เรียนแต่ละคนได้อย่างเหมาะสม

4. ปัจจัยแวดล้อม

4.1 วิถีชีวิต หมายถึง แนวทางการดำเนินชีวิต พื้นฐานครอบครัว วิธีการเลี้ยงดูอบรมสั่งสอนของครอบครัว แบบอย่างจากพ่อแม่ รวมถึงประสบการณ์ที่ได้รับในวัยเด็ก

4.2 วัฒนธรรม หมายถึง ทักษะคิด ความคิด ค่านิยม ความเชื่อพื้นฐานที่รับเอามายึดถือปฏิบัติ

4.3 สื่อ หมายถึง ช่องทางการเผยแพร่และการรับข้อมูลข่าวสารต่าง ๆ ที่เข้ามา มีอิทธิพลต่อโลกทัศน์ การสร้างค่านิยม และการดำเนินชีวิต

การจัดการศึกษาตามแนวทางจิตตปัญญาในระดับอุดมศึกษา มีมหาวิทยาลัยที่ได้รับการยอมรับว่าเป็นแบบอย่าง (Best Practice) ของจิตตปัญญาศึกษาในยุคปัจจุบัน (จรัฎฐกาล พงศ์ภคเชียร 2553 : 108-120) ได้แก่

1. มหาวิทยาลัยพุทธฉือจี้ เป็นสถาบันอุดมศึกษาที่ได้รับการยอมรับว่าเป็นมหาวิทยาลัยที่เป็นแบบอย่าง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสาขาแพทยศาสตร์ที่เน้นการแพทย์ที่มีหัวใจของความเป็นมนุษย์ จนถือเป็นแหล่งศึกษาคูณานที่ได้รับความนิยมแห่งหนึ่งของวงการแพทย์ไทย ทั้งยังมีการลงนามทำสัญญาความร่วมมือกับมหาวิทยาลัยที่มีชื่อเสียงต่าง ๆ ในกว่า 10 ประเทศ เพื่อเป็นการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกัน

2. มหาวิทยาลัยนาโรปะ เป็นสถาบันอุดมศึกษาที่ได้รับการยอมรับและถือว่าเป็นมหาวิทยาลัยที่จัดการศึกษาแนวพุทธในสหรัฐอเมริกา สุลักษณ์ ศิวรักษ์ เรียกขานมหาวิทยาลัยนาโรปะ ว่า เป็นสถาบันอุดมศึกษาฝ่ายพุทธชั้นแนวหน้า และพระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต) ก็ยังได้กล่าวถึงมหาวิทยาลัยนาโรปะไว้ในบทความเรื่อง Buddhist Education ด้วย

3. สถาบันอุดมศึกษาสัตยาไส เป็นสถาบันการศึกษาที่มีแนวการจัดการศึกษาที่เน้นคุณค่าความเป็นมนุษย์ ได้รับยกย่องจากผู้บริหารประเทศที่เคยไปเยือน ว่าเป็นสถานศึกษาชั้นนำของประเทศอินเดีย หลายประเทศได้ให้ความสนใจที่จะนำการศึกษาแนวนี้ไปใช้ในการจัดการศึกษาในระดับชาติตั้งเห็นได้จากคนที่ผู้เชี่ยวชาญการจัดการศึกษาตามแนวสัตยาไส ได้รับเชิญไปบรรยาย และจัดการอบรมให้กับนักการศึกษาจากรัฐบาลกว่า 50 ประเทศ ในเกือบจะทุกทวีปทั่วโลก อีกทั้งยังมีโรงเรียนที่เปิดสอนตามแนวทางสัตยาไสในกว่า 30 ประเทศ

4. สถาบันการศึกษาแบบบูรณาการแห่งแคลิฟอร์เนีย สถาบันแห่งนี้ในตอนแรกได้ก่อตั้งขึ้นบนพื้นฐานแนวคิดของการผสมผสานความรู้ด้านปรัชญาระหว่างตะวันตกและตะวันออก ในชื่อ California Institute of Asian Studies ในปี ค.ศ. 1974 และต่อมาได้ปรับเปลี่ยนชื่อใหม่เป็น California Institute of Integral Studies (CIIS) ในปี ค.ศ. 1980 เพื่อสะท้อนให้เห็นถึงการศึกษาเชิงบูรณาการ สถาบันจึงเน้นการบูรณาการวิสัยทัศน์ในด้านมนุษยชาติ ธรรมชาติ โลกและจิตวิญญาณ ตลอดจนบูรณาการวิธีการเรียนรู้ที่หลากหลายทั้งในด้านปรัชญา การเรียนรู้ผ่านประสบการณ์ตรง และการเรียนรู้รูปแบบอื่น ๆ

จากการศึกษาค้นพบว่า การนำแนวคิดจิตตปัญญาศึกษาไปใช้ในการจัดการเรียนการสอน หรือจัดกระบวนการเรียนรู้มีทั้งสองระดับ คือระดับหลักการและระดับการนำรูปแบบไปใช้เพื่อเกิดการเปลี่ยนแปลงขั้นพื้นฐานของผู้เรียน เพื่อให้เกิดความเหมาะสมกับพื้นที่บริบทภูมิสังคมจึงควรนำแนวคิดระดับหลักการมาปรับใช้ในการจัดกระบวนการเรียนรู้

7.8 จิตตปัญญาศึกษาตามหลักพุทธศาสนา

พระมหาจรรยา สุทธิญา โฉ (2548 : 13-15) กล่าวถึง พุทธปัญญาศึกษากับการศึกษาว่า คำว่า การศึกษา ตรงกับภาษาบาลีว่า สึกขา ซึ่งแปลรากศัพท์ เครื่องมือในการมองเห็นตัวตน อันได้แก่ การพยายามสอบตนเอง จนเข้าใจตนเอง แล้วจึงปรับปรุงเปลี่ยนแปลงตนเองด้วยวิธีการอันชอบ หรืออีกความหมายหนึ่ง คำว่า สึกขา แปลตามรากศัพท์ว่า เครื่องมือทำให้เห็นความจริง อันได้แก่ ความจริงกับเกี่ยวกับตัวเอง สังคม สิ่งแวดล้อม และโลก ผู้ที่ได้รับการศึกษาคือผู้ที่เข้าใจตนเอง เข้าใจสังคมและเข้าใจ โลกอย่างแจ่มแจ้ง จนสามารถวางความ สัมพันธ์ระหว่างสิ่งที่เกี่ยวข้องกับตนเองได้อย่างสอดคล้องเหมาะสม ตลอดจนถึงการมีท่าทีที่ถูกต้องต่อความเป็นไปของโลกที่เปลี่ยนแปลงตามเหตุปัจจัยอยู่เนื่องนิตย์

หลักการศึกษที่สมบูรณ์ของท่านพุทธทาสภิกขุ(2549 : 30) มีองค์ประกอบสามประการ คือ มีความฉลาด และมีเครื่องมือในการควบคุมความฉลาด เพื่อให้ใช้ความฉลาดอย่างถูกต้อง มีวิชาชีพและอาชีพเพียงพอต่อการดำรงชีพ มีมนุษยธรรม

ท่านปัญญานันทภิกขุ (2548 : 3-5) ได้กล่าวถึงการศึกษาว่า การศึกษาเป็นบ่อเกิดของความรู้อย่าง การงาน ของความก้าวหน้า เป็นคุณแจดอกแรกของความเจริญทุกชนิด เป็นสิ่งที่ทำให้ชีวิตสมบูรณ์ การศึกษาจึงเป็นพลวัตในการพัฒนา ทั้งชีวิต สังคมและโลก ให้เจริญและสันติสุข นอกจากนี้ยังกล่าวถึงการศึกษาที่สมบูรณ์ว่า การศึกษาเป็นบ่อเกิดแห่งปัญญา เป็นทางให้เกิดหูตาสว่าง มองการณ์ไกล เป็นปัญญาที่มีเหตุผล มีธรรมะคือสติคอยเหนี่ยวรั้งไม่ให้ดำเนินไปผิดทาง

ในทัศนะของพระพรหมคุณาภรณ์ (2549 : 121-125) เห็นว่า การศึกษานั้นเป็นทั้งตัวการพัฒนาและเครื่องมือสำหรับการพัฒนา คือ การพัฒนาคนขึ้นทั้งคนทั้งชีวิต เมื่อผู้เรียนมีการศึกษาก็จะเอาคุณสมบัติที่เกิดจากการศึกษาไปเป็นเครื่องมือในการดำเนินชีวิต การศึกษาจะต้องทำหน้าที่ให้คนมีความสุข การศึกษาที่จัด ได้ถูกต้องทั้งผู้เรียนผู้สอนหรือกระบวนการเรียนการสอนก็ดำเนินไป อย่างมีความสุข เป้าหมายปลายทางของการศึกษาคือ ความสุขที่แท้ นั่นคือความสุขที่เกิดจากปัญญา แต่ถ้าเป็นการศึกษาที่เราให้ผู้เรียนกระหายตลอดเวลา โอกาสที่จะพัฒนารอบด้านก็ไม่มี เพราะค้นหา ทำให้ใจขาดความสงบ หนักแน่น ศึกษาอย่างมีความสุขไม่ได้ มนุษย์มีคุณลักษณะพิเศษกว่าชีวิตแบบอื่น ๆ ด้วย องค์ประกอบภายในทางจิตใจที่มนุษย์มีเป็นพิเศษ นั่นคือ กุศลธรรมที่เรียกว่าสติปัญญา โดยมีการศึกษาเป็นกระบวนการเล่าเรียนฝึกฝนอบรมเพื่อนำสติปัญญาที่มีอยู่มาใช้ให้เป็นประโยชน์และทำให้แก่กล้ายิ่งขึ้น

พรหมแดนของพระพุทธศาสนาแท้จริงแล้วกว้างกว่าเรื่องของชีวิตจิตใจ ยังครอบคลุมถึงสังคมและโลก พระพรหมคุณาภรณ์ได้นำเสนอพุทธธรรมในฐานะที่เป็น โลกทัศน์ ซึ่งมีได้หมายเพียงแต่เป็นท่าทีในการมองโลกเท่านั้นหากยังเป็นแนวทางในการประเมินค่า วิพากษ์วิจารณ์ จัดสรร

และเปลี่ยนแปลงสังคมและโลกด้วย มิใช่เป็นเพียงแค่ระบบการฝึกคนที่ไม่เกี่ยวข้องกับสังคมภายนอกเลย

การศึกษามีวัตถุประสงค์เพื่อให้ชีวิตเข้าถึงอิสรภาพ คือ ทำให้ชีวิตหลุดพ้นจากอำนาจครอบงำของปัจจัยแวดล้อมภายนอกให้มากที่สุด และมีความเป็นใหญ่ในตัว ในการกำหนดความเป็นอยู่ของคนให้ได้มากที่สุด การศึกษาเป็นเรื่องของชีวิต และทำเพื่อประโยชน์แก่ชีวิต ชีวิตมีจุดมุ่งหมายอย่างไร การศึกษาก็เพื่อให้ชีวิตถึงจุดมุ่งหมายของการศึกษาเป็นสิ่งเดียวกับจุดหมายของชีวิต

พุทธศาสนาตามความเข้าใจ โดยทั่วไปสอนแต่เรื่องชีวิตโดยให้เกี่ยวข้องกับกฎธรรมชาติดังกล่าวอย่างถูกต้องเท่านั้น แต่พระพรหมมุนีธรรม ซึ่งว่าพุทธศาสนาให้ความสำคัญกับสภาพแวดล้อมทางสังคมด้วย แม้การฝึกคนจะเป็นสิ่งสำคัญแต่ใครสักคนจะเกิดขึ้นได้ต้องอาศัยปัจจัยทางสังคมหรือปัจจัยภายนอกด้วยหลักธรรมเรื่องปร โท โยชนะหรือกัลยาณมิตร ในฐานะองค์ประกอบภายนอกที่จำเป็นสำหรับการศึกษา ขณะเดียวกันก็มีปัจจัยภายในที่จำเป็นสำหรับสัมมาทิฐิ ได้แก่ โยนิโส मनสิการ การให้ความสำคัญกับทั้งปัจจัยในและปัจจัยภายนอกควบคู่กัน รวมถึงการชี้ให้เห็นความสัมพันธ์เชื่อมโยงของปัจจัยดังกล่าว ทั้งในแง่หลักความจริง (สังขธรรม) และหลักความประพฤติ (จริยธรรม) ทำให้พุทธศาสนามีลักษณะที่เป็นองค์รวมชัดเจน

สุตถุสส คิวริค (2547 : 12-20) กล่าวถึงแก่นแท้การศึกษาแนวพุทธไว้ว่า แก่นของการศึกษาก็คือ ไตรสิกขาหรืออริยมรรคมีองค์แปดนั่นเอง แต่นำมาประยุกต์ให้เหมาะสมกับยุคปัจจุบัน

มิติแรกของสิกขา ก็คือ การแสวงหาเป้าหมายของชีวิตและสังคมให้ชัดเจน โดยให้ดูไปในอริยสังขทั้งสี่ คือการกับไปหาสมการความสุขที่เรากล่าวมาแล้วนั่นเอง โดยสรุปก็คือ เป้าหมายของชีวิตและสังคมอยู่ที่ลดความทุกข์ทรมาน เพิ่มการแบ่งปันเมตตากรุณา จนถึงปัญญาเห็นแจ้งในสังขะ เมื่อได้อริยสังขเป็นเข็มทิศชีวิตแล้ว ให้ปรับวิธมองโลกเสียใหม่ตามหลักแห่งไตรลักษณ์

จากมุมมองของอนัตตา เราเป็นเพียงอนุภาคกลางสิ่งแวดล้อมทั้งหมดในห้วงจักรวาล มนุษย์เราเองแยกตัวจากธรรมชาติไม่ได้ แม้อุปาทานของมนุษย์จะทำให้มนุษย์คิดว่าตัวเองพิเศษ ออกมาก็ตาม เมื่อเราเป็นหนึ่งในเดียวกับสรรพสัตว์และธรรมชาติทั้งปวง หากเราทำลายผู้อื่นและธรรมชาติก็เท่ากับเราทำลายตัวเอง สังคมและสิ่งแวดล้อมที่วิกฤตเป็นพยานหลักฐานของความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกับความเป็นไปของระบบธรรมชาติ ฉะนั้น ค่านรากแก่นของการศึกษาแบบพุทธ คือ กระบวนการเปลี่ยนวิธมองโลกขึ้นพื้นฐานให้เป็น ไปอย่างถูกต้อง คือมีสัมมาทิฐิ ให้เห็นเราเป็นหนึ่งในเดียวกับสรรพสัตว์และธรรมชาติ ตามกระบวนการไตรลักษณ์ เพราะการคิดช่วยได้ในระดับเดียวไม่ลึกซึ้งพอ เราต้องเปลี่ยนจิตได้สำนึก อุปนิสัย ทำที่การให้คุณค่า จนกลายมาเป็น

ความจริงในชีวิตเรายิ่งขึ้นตามลำดับ ซึ่งสิ่งนี้ต้องอาศัยสมาธิวิปัสสนาเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาแน่นอน

การฝึกวิปัสสนาทำให้เราเห็นถึงความเป็น อนิจจัง ทุกขัง อนัตตาไม่เพียงแต่ระดับบุคคล แต่ขยายไปให้ถึงไตรลักษณ์ของสังขม เสรมฐกิจ การเมืองการปกครอง ช่วยให้เรารับมเหาะภูมิปัญญา เห็นทางเลือกใน โครงสร้างแบบอื่นและวิธีที่จะบรรลุมรรคผลนั้นด้วย

มิตินี้สองการศึกษาแนวพุทธก็คือ สัมมาสังกัปปะ แปลว่าคำริชชอบ หรือการบ่มเพาะแรงจูงใจให้เป็น ไปทางกุศลมากขึ้น โดยลำดับ ให้รู้เท่าทันความอยากของเรา ในทางกามคุณ ในทางโทสะ ในทางปองร้าย อาฆาต พยาบาท ไม่ให้แรงจูงใจหลบเหล่านี้มาครอบงำชีวิต การศึกษาคือต้องช่วยให้เห็นโทษ และเห็นอุบายที่ค่อย ๆ ไปให้พ้น หรือให้แรงเหล่านี้เบาบางลง ซึ่งเป็นเรื่องที่ต้องฝึกกันตลอดชีวิตและย่อมต้องฝึกฝึกให้ได้บ่มเพาะแรงจูงใจในด้านบวกด้วย เช่น เมตตากรุณา เอื้อเฟื้อ แบ่งปัน สุขที่ไปพ้นกามคุณ ทั้งสองด้านนี้ การเรียนในห้องเรียนช่วยได้น้อยมาก ผู้อำนวยการเรียนจะต้องจัดให้ผู้เรียนได้สัมผัสประสบการณ์เหล่านี้อย่างประจักษ์แจ้งด้วยตนเอง จนเห็นคุณเห็นโทษไปตามขั้นตอนชีวิต ทั้งยังต้องรู้เท่าทันค่านิยมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมรวมทั้งรู้เท่าทันและหาทางเปลี่ยน โครงสร้างทางสังคมที่ก่อให้เกิดค่านิยมอกุศลเหล่านี้

มิตินี้หนึ่งและสองของสิกขานี้ เรียกว่าปัญญาสิกขา เป็นเรื่องมองทิศทางใหญ่ หาเข็มทิศให้กับชีวิตและสังคม กับหาแรงจูงใจที่เป็นพลังขับเคลื่อนไปในทิศทางนั้น

มิตินี้สาม สี่ และห้า เรียกว่า ศิลสิกขา ศิลเป็นเหมือนป้ายบอกทางอันตราย ทางที่ทำให้เกิดทุกข์ ถ้าเราเลือกที่เดินไปยังเป้าหมายในมิตินี้หนึ่งด้วยพลังขับเคลื่อนในมิตินี้สอง และศิลช่วยให้เราไม่เสียพลังงานไปในทางที่ไม่นำไปสู่เป้าหมาย สารสำคัญของการศึกษาในสามมิตินี้ก็คือ การฝึกฝนให้กายวาจาและการหาเลี้ยงชีพของเรา ไม่เบียดเบียนและไม่เอาเปรียบผู้อื่นรวมถึงสัตว์อื่น และสิ่งแวดล้อมที่เป็นธรรมชาติ คำสอนชุดนี้สอนในลักษณะเป็นเรื่องของปัจเจกชน เช่น ไม่ฆ่า หรือทำร้ายร่างกาย ไม่ลักทรัพย์ ไม่ทำผิดในกาม ไม่พูดเท็จ ไม่พูดให้คนแตกแยกกัน ไม่พูดไร้สาระ ไม่ทำร้ายคนด้วยคำพูด ไม่คำอาวูร ไม่คำยาเสพคิด ไม่คำสุรา ไม่คำสัตว์ที่เขาจะนำเอาไปฆ่า ในบริบทของสังคมที่ปัจจุบันซับซ้อน ศิลสิกขาย่อมหมายถึงวิเคราะห้ระบบ โครงสร้างสังคมทั้งระบบใหญ่ และศาสนาพุทธ ไม่ได้จำกัดเฉพาะความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ด้วยกันเท่านั้น เมื่อวิเคราะห์ศิลของ โครงสร้างแล้ว ก็ต้องหาทางออกด้วย ทั้งระดับบุคคลและ โครงสร้าง

สามมิตินี้สุดท้ายใน สิกขา เป็นสิ่งที่รวมอยู่ในจิตสิกขา เป็นขั้นตอนอย่างละเอียดในการฝึกจิต เพื่อเปลี่ยนวิถีคิดและมองโลกขึ้นพื้นฐาน ตามหลักที่ได้จากมิตินี้หนึ่งและสอง ซึ่งเป็นที่เกี่ยวกับปัญญานั่นคั่น ที่อาศัยสมองกับหัวใจ โดยเริ่มฝึกจิตให้สงบเข้มแข็งเหมาะแก่การใช้งานก่อน เพิ่มกำลังสติให้แก่กล้า แล้วจึง โน้มน้าวปัญญาให้มาอยู่กับใจ

การบำเพ็ญฝึกฝนทางจิตนี้ ต้องอาศัยสภาพแวดล้อมที่เอื้ออำนวยด้วย ถ้าเราเห็นเรื่องฝึกจิตเป็นมิตที่สำคัญของชีวิต เราจะต้องจัดระเบียบพลังมโนให้เกิดบรรยากาศที่เอื้อต่อชีวิตที่สงบที่สอดคล้องกับเจตนาของกาจัดการศึกษาคามแนวทางจิตคปัญญาศึกษา ใ่ว่าอาจจะทำได้โดยการแปลหลักการที่ค่อนข้างเป็นนามธรรม ออกมาเป็นเค้าโครงหลักสูตรพื้นฐานหก เนื้อหาหลัก สุลักษณ์ ศิวรักษ์ (2547 : 21-24) ดังต่อไปนี้

1. เข้าใจตนเอง คนเราเกิดมาไม่เหมือนกัน ต่างกันทั้งลักษณะนิสัย บุคลิก ศักยภาพ ความเข้มแข็งทางจริยธรรม ตลอดจนทักษะที่ซ่อนอยู่ บ้างเป็นนักคิด บ้างชอบปฏิบัติ บางคนมีความสามารถทางดนตรี หรือมีฝีมือทางวาดภาพ ตระหนักรู้ว่าเป็นอย่างไร แล้วยอมรับ รัก และเคารพในสิ่งที่เราเป็น ในขณะที่เดียวกันก็พยายามนำคนสู่แนวทางที่ดีขึ้นนั่นเป็นเป้าหมายของการศึกษาแนวพุทธ ซึ่งรวมไปถึงความสามารถในการดูแลพัฒนาคนทั้งทางร่างกายและจิตใจด้วย สมาธิภาวนา โยคะ ไทเก๊ก สวดมนต์ ปลีกวิเวก ถีอรูปเคารพ หรือรูปแบบอื่น ๆ ของการฝึกจิตตามแนวดั้งเดิมของศาสนาและวัฒนธรรมเก่าแก่ ต่างสามารถนำมาปรับใช้อย่างเหมาะสมกับยุคสมัย นอกจากนี้ยังสามารถนำแนวทางใหม่มาใช้ เช่น การละคร วรรณกรรม ดนตรี กระบวนการกลุ่ม โหราศาสตร์ นวัตกรรมจิตวิทยาแนวต่าง ๆ ที่กล่าวมาทั้งหมดย่อมสามารถประยุกต์มาเป็นกิจกรรมทางการศึกษาอย่างน่าสนใจเพื่อช่วยให้คนเข้าใจในตนเอง ครูที่ผ่านการพัฒนาตนเองมามากจะช่วยให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้แบบนี้ได้ง่ายขึ้น

2. การเข้าใจสังคม สังคมทุกวันนี้ซับซ้อนและยุ่งยากมากขึ้นในการมองเห็นภาพรวมและความสัมพันธ์ของหลาย ๆ ปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อชีวิต การตัดสินใจของคนกลุ่มเล็ก ๆ ในมุมหนึ่งของโลกอาจส่งผลกระทบในวงกว้างกับคนหมู่มากในส่วนของโลก ได้อย่างง่ายดาย ภายในเขตแดนประเทศหนึ่งก็มีชุมชนที่แตกต่างกัน อาศัยอยู่ร่วมกัน บางครั้งอาจไม่เข้าใจกันหรือมีการสื่อสารกันน้อยมาก ทั้งนี้ยังไม่นับแนวทางความคิดและอุดมคติที่หลากหลายในโลก ปัจจุบัน การเรียนเพื่อเข้าใจสังคม ไม่ได้จำกัดอยู่แค่ระดับที่ใช้สติปัญญาเท่านั้น แต่ลงลึกระดับหัวใจ มีการเชื่อมโยงใช้เวลาพบปะกับชุมชนอื่น เพื่อให้เกิดความเข้าใจ มีความเห็นอกเห็นใจซึ่งกันและกัน เพื่อให้สามารถวิเคราะห์ได้ถึงความยุติธรรม สาเหตุและกลไกการแสวงหากำไรรูปแบบต่าง ๆ รวมไปถึงการได้พบเห็น สัมผัสการริเริ่มและบันดาลใจที่เป็นทางเลือก เพื่อจะได้เกิดความใฝ่ฝันเห็นภาพโลกใหม่ที่แตกต่างและดีกว่าเดิม

3. การเข้าใจธรรมชาติ เป็นเรื่องราวของการทำความเข้าใจว่าชีวิตในระดับปัจเจกและมนุษยชาติ เป็นส่วนหนึ่งของระบบนิเวศซึ่งมีความเป็นองค์รวมและมีความเป็นองค์รวมและความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน การทำร้ายธรรมชาติ เท่ากับเป็นการทำร้ายตนเอง และก็เป็นจริงในทาง

กลับกันด้วย นอกจากเราต้องรู้จักการทำงานของระบบนิเวศแล้ว เรายังต้องทราบถึงสภาวะวิกฤตที่เกิดขึ้นกับระบบนิเวศทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับโลก สามารถเชื่อมโยงปัญหาเหล่านี้กับวิถีการผลิต การบริโภค และการทิ้งของเหลือใช้ของมนุษย์ การไปขังป่าเขา ทะเล หรือสถานที่อันเป็นธรรมชาติทุกแบบเพื่อให้มีความรักและผูกพันกับธรรมชาติย่อมเป็นแรงกระตุ้นให้เข้าใจธรรมชาติอย่างลึกซึ้ง สิ่งนี้จำเป็นต่อการมีชีวิตอย่างบรรสานสอดคล้องกับธรรมชาติ วัฒนธรรมและศาสนาดั้งเดิมหลายสายได้พัฒนาพิธีกรรมและการฝึกฝนเพื่อให้ผู้คนรู้จักตนเอง โดยการอยู่ธรรมชาติ ไม่ว่าจะเป็นธรรมเนียมปฏิบัติของชาวอินเดียนแดง หรือการบูชาองค์ของพระภิกษุในพระพุทธศาสนา สิ่งเหล่านี้สามารถนำมาใช้เพื่อการบรรลุเป้าหมายทางการศึกษาของเราเพื่อเข้าใจตนเองและธรรมชาติได้ทั้งสิ้น

4. เข้าใจความงาม การพัฒนาในช่วง 50 ปีที่ผ่านมา ได้ทำลายความงามและรสนิยมความงามแบบดั้งเดิม โดยไม่มีการแทนที่ด้วยสิ่งที่เท่าเทียมหรือดีกว่า ความงามที่เป็นอุดมคตินั้นย่อมต้อง “งามอย่างง่าย ๆ” เข้ากับธรรมชาติอย่างกลมกลืน ส่งเสริมคุณภาพชีวิต หรืออย่างน้อยไม่ทำให้เสื่อมลงในนามความทันสมัย ดังนั้นจึงจำเป็นและสำคัญอย่างมากที่ต้องกลับไปหารากเหง้าของคตินิยมความงามที่ไม่แยกออกจากโลกทัศน์ของเรา เปิดกว้างยอมรับทั้งของเราและที่อื่น เปิดใจรับความงามจากวัฒนธรรมอื่นๆ ศิลปะแท้สามารถยกระดับจิตใจที่เอื้อให้ชีวิตที่มีคุณภาพทั้งนิมิตหมายของสังคมที่ดี การให้ความสำคัญกับความงามจึงเป็นปัจจัยของการศึกษาและการพัฒนา

5. เข้าใจและฝึกทักษะในเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล ศาสนาพุทธล้วนเกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ และความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์เป็นปัจจัยสำคัญที่จะทำให้เรามีความสุขและมีสุขภาพดี นับแต่ความทันสมัยได้เข้ามากว่าร้อยปี ความสัมพันธ์ทั้งในวงศ์ญาติ หมู่เพื่อน และชุมชนได้อ่อนกำลังลงอย่างน่าใจหาย การรื้อฟื้นในเรื่องนี้เป็นสิ่งสำคัญยิ่ง ความรู้ด้านนี้ ดำรงอยู่ในวัฒนธรรมของเรา และไม่ได้จำกัดอยู่รูปคำสอนในศาสนาเท่านั้น วัฒนธรรมพื้นฐานทุกภาคช่วยเราได้ในเรื่องนี้ เราอาจตามรอยทางแห่งปัญญาดั้งเดิมจากคำสอนในพุทธศาสนาและคำสอนอื่น ๆ ไม่ใช่แค่การนั่งฟังคำบรรยาย แต่ทว่าต้องไปอยู่กิน ไปทำงานกับชุมชนหรือไปปฏิบัติจริงกับครูที่ผ่านการพัฒนาคนมาแล้วระดับหนึ่ง เรียนท่ามกลางหมู่มิตรที่เรียนรู้ ทำงานเล่น อยู่อาศัย ท่องเที่ยวด้วยกันทั้งหมด แต่ละกิจกรรมจะจบลงด้วยการกลับมาร่วมไตร่ตรอง หาข้อสรุปและตั้งข้อสังเกตร่วมกัน ช่วงเวลาที่นักเรียนกับครูและนักเรียนกับนักเรียนอยู่ร่วมกันเป็นสิ่งที่สมควรนำมาพิจารณา ควรระลึกเสมอว่าความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ และระหว่างมนุษย์กับชาตินั้น มิได้แยกจากกันด้วย

6. เข้าใจและฝึกทักษะในเรื่องของการแสวงหาความรู้ที่จำเป็น การศึกษาเป็นเรื่องต่อเนื่องตลอดชีวิต ทักษะในการแสวงหาความรู้ที่จำเป็นจึงเป็นเรื่องสำคัญ ซึ่งรวมถึงความสามารถจับประเด็นจากการพูดจาสนทนาจากสิ่งพิมพ์ หนังสือ สามารถสรุปใจความ ได้ชัดเจนทักษะในการวิจัย

ทางสังคมศาสตร์ การใช้ห้องสมุดและอินเทอร์เน็ต การตั้งคำถามที่คลุ้มคลั่งยิ่ง ๆ ขึ้น ความสามารถในการวิเคราะห์และสังเคราะห์ การมองและใคร่ครวญเรื่องต่าง ๆ ในมุมมองที่ต่างกันออกไป และ ย่อม โขงไปหาจิตศึกษาที่เน้นการฝึกสมาธิภาวนาเพื่อให้เกิดความเข้าใจที่ลึกซึ้งระดับที่ใช้ความคิด ค้ำย ซึ่งการที่ให้ได้ความรู้หกรประการดังกล่าวมานี้ ไม่จำเป็นจะต้องสอนเป็นวิชาเสมอไป กิจกรรม การเรียนรู้หลายอย่างสามารถเข้าถึงความรู้หลายด้านในเวลาเดียวกัน เช่น หากผู้เรียนกลุ่มหนึ่ง ช่วยกัน ทำโครงการทำความสะอาดลำคลอง ชุมชน ทุกคนย่อมเรียนรู้ในหกสาขาในขณะเดียวกัน ถ้าเรามี ผู้อำนวยการเรียนที่สามารถเชื่อมโยงความรู้ทั้งหกด้านเข้าหากันย่อมช่วยให้ผู้เรียนเรียน ได้เต็มที่ขึ้น เป็นระบบขึ้น

โดยสรุป แก่นของการศึกษาแบบพุทธย่อมเป็นกระบวนการอันค่อยเป็นค่อยไปที่จะ เปลี่ยนโครงสร้างจิตสำนึกและ โครงสร้างสังคมเสียใหม่ ให้ลัดลัดส่วนอกุศลและให้กุศลงอกงาม ขึ้น เราไม่สามารถจัดการศึกษาที่เอื้อให้บุคลงอกงามในทางกุศล โดยไม่สนใจเปลี่ยนแปลงสังคม ที่เต็มไปด้วยอกุศล เพราะพลังอกุศลของสังคมจะกลับมามีบให้ปัจเจกบุคคลหันกลับไปสู่ทางอกุศล จนได้

7.9 จิตตปัญญาवाद อวาทแห่งปัญญา

ชิป ศรีสกุลไชยรัก และณภัทร ชัยชนะศิริ (2553 : 19-24) ได้ศึกษาและวิเคราะห์เหตุ ปัจจัยรูปแบบพื้นที่ทางกายภาพที่ส่งผลต่อการพัฒนาปัญญาและจิตใจ พบว่า จิตตปัญญาศึกษา เป็น แนวทางปฏิบัติที่มีความสำคัญต่อการดำเนินชีวิตของมนุษย์ทั้งในด้านการพัฒนาคุณภาพชีวิตภายนอก และการเจริญทางสติปัญญาภายใน ดังนั้น จิตตปัญญาศึกษาจึงมีประโยชน์อย่างยิ่งไม่เพียงแต่ในระดับ ตัวบุคคล แต่จะส่งผลสะท้อนสู่สังคมโลกหากนำไปปฏิบัติได้อย่างจริงจัง ซึ่งการจะประยุกต์ใช้ แนวคิดเชิงนามธรรมดังกล่าวให้เป็นรูปธรรมนั้น เป็นเรื่องที่ลึกซึ้งและแยกค้ำยต้องอาศัยองค์ประกอบ หลายส่วน นอกจากผู้นำหรือครูผู้เป็นแบบอย่างของการปฏิบัติแล้ว พื้นที่ทางกายภาพที่จะรองรับ การดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ นั้น ก็มีผลต่อการเจริญปัญญาด้วยเช่นกัน ซึ่งองค์ประกอบนั้นจะประกอบค้ำย 1) พื้นที่ซึ่งมีความสมบูรณ์ทางธรรมชาติ เพื่อแสดงถึงพลังและผัสสะแห่งสถานที่ได้อย่างชัดเจน (Sense of Place) 2) กิจกรรมที่ส่งเสริมทางจิตวิญญาณ เพื่อส่งผลให้พื้นที่มีจิตตปัญญาสถาน (Spirit of Place) และ 3) วัฒนธรรมหรือสถาปัตยกรรม ที่มีความสอดคล้องกับธรรมชาติแวดล้อม ของที่ตั้งเพื่อรักษาผัสสะแห่งสถานที่ที่มีแต่เดิมไว้ให้มากที่สุด

อย่างไรก็ตาม หากตัวผู้นำเข้าถึงคุณค่าของธรรมชาติแล้ว การรักษาธรรมชาติและ สภาพแวดล้อมของพื้นที่ก็จะเกิดขึ้นเองโดยปริยาย รวมถึงการกำหนดกิจกรรมเกิดขึ้นในพื้นที่ก็จะมีความศักดิ์สิทธิ์ส่งผลต่อการพัฒนาทางจิตวิญญาณ ได้ด้วยเช่นกัน เมื่อเป็นเช่นนี้ ผู้นำ สภาพแวดล้อม

และตัวสถาปัตยกรรมก็จะไม่ใช่เพียงสถานที่เพื่อผ่านถ่ายความรู้ แต่จะเป็นพื้นที่แห่งการบ่มเพาะองค์ความรู้ อันนำไปสู่ปฏิบัติทางแห่งการเจริญสติปัญญา ซึ่งเมื่อองค์ประกอบทั้ง 3 ดังกล่าว เมื่อผสมผสานกันอย่างสอดคล้องเหมาะสมแล้ว ก็จะก่อให้เกิดพื้นที่ซึ่งเป็นเสมือนอาวาสแห่งการพัฒนาทางจิต หรือเรียกว่า “จิตตปัญญาวาส” นั่นเอง ซึ่งจิตตปัญญาวาสนี้มีองค์ประกอบที่สามารถอธิบายได้ ดังรายละเอียดดังต่อไปนี้ (ชิป ศรีสกุล ไชยรัก และฉัตร ชัยชนะศิริ, 2553 : 24-40)

จิตตปัญญาศึกษา กับพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์

พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์สามารถส่งผลต่อมนุษย์เป็นอย่างมากทั้งในด้านอารมณ์และจิตใจ นำพามนุษย์ไปสู่ความสมบูรณ์สูงสุดได้ ซึ่งสามารถสรุปได้ว่าพื้นที่ที่ศักดิ์สิทธิ์และมีคุณภาพนั้นจะต้องมีองค์ประกอบรากฐานอันสำคัญ ๒ องค์ประกอบหลัก คือ ๑) พื้นที่ที่มีความสมบูรณ์ มีผัสสะพื้นที่ที่ชัดเจนเพื่อเป็นเสมือนสิ่งที่จะช่วยบอกถึงรูปแบบของสิ่งปลูกสร้างและกิจกรรมทางจิตที่จะเกิดขึ้นในพื้นที่ ๒) กิจกรรมหรือวัฒนธรรมที่มีความสอดคล้องกับสภาพพื้นที่ทางกายภาพ ที่มีความเกี่ยวข้องกันทางจิตวิญญาณ เช่น การฝึกภาวนา นั่งสมาธิ การเรียนการสอนที่เกิดขึ้นได้ตามสภาพธรรมชาติ เพื่อให้กิจกรรมที่เกิดขึ้นได้แสดงถึงความสัมพันธ์ของสิ่งมีชีวิตและธรรมชาติบนดินนั้น ๆ นอกจากนี้ยังมีอีกหนึ่งองค์ประกอบที่ควรคำนึงถึงคือตัวอาคารหรือสถาปัตยกรรมที่รองรับกิจกรรม ถือได้ว่าสถาปัตยกรรมเป็นสื่อสัญลักษณ์ชนิดหนึ่งที่แสดงออกถึงความศักดิ์สิทธิ์ หากได้รับการออกแบบได้อย่างสอดคล้องกลมกลืนกับสภาพแวดล้อมก็สามารถทำให้พื้นที่เกิดความศักดิ์สิทธิ์ได้

พื้นที่เพื่อส่งเสริมการพัฒนาทางจิต (ปัญญา)

จากความสำคัญของจิตตปัญญาศึกษา ทำให้หลายองค์กรเริ่มสนใจที่จะนำแนวคิดนี้มาประยุกต์ใช้และปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรม ผ่านการจัดกิจกรรมต่าง ๆ มากมาย ไม่ว่าจะเป็นการเรียนการสอน การปฏิบัติภาวนา การประชุมเชิงปฏิบัติการ หรือแม้แต่กิจกรรมที่เกิดขึ้นในกิจวัตรประจำวันก็ตาม ซึ่งทุกกิจกรรมก็ล้วนแต่ต้องการพื้นที่ทางกายภาพเพื่อรองรับอย่างเหมาะสม ดังนั้น จึงเกิดคำถามว่า “พื้นที่ทางกายภาพในลักษณะใดที่สามารถส่งผลต่อการพัฒนาทางจิตตปัญญาหรือทำให้เกิดการเรียนรู้ด้วยใจอย่างใคร่ครวญได้ และปัจจัยอะไรที่ทำให้เกิดพื้นที่ดังกล่าวขึ้นมาได้” และทำไมพระพุทธเจ้าจึงเลือกที่จะประสูติ ครัสรู้ และปรินิพพาน ในพื้นที่ป่า และทำไมพระเยซูเจ้าจึงเลือกที่จะประสูติบนรางหญ้าในคอกสัตว์ที่ชนบทของเมืองเบธเลเฮม โดยทั่วไปแล้วพื้นที่ทางกายภาพสามารถส่งผลต่อการรับรู้ของคนได้ ยกตัวอย่างเช่น หากเราอยู่ในที่มืดและแคบ ไม่ปลอดโปร่ง เราก็จะเกิดความไม่วางใจในพื้นที่กลัวกังวล เมื่อเราเกิดความกังวลใจ จิตเราก็จะไม่ตั้งมั่นและนำไปสู่การขาดสติ ปัญญาจึงไม่เกิดในที่สุด ซึ่งจะเห็นได้ว่ารูปแบบของพื้นที่ที่สามารถส่งผลต่อการรับรู้ทั้งทางกายและทางจิตได้โดยตรง ดังนั้น พื้นที่ที่ส่งเสริมต่อการพัฒนาทางจิตตปัญญาและ

สามารถเอื้อให้มนุษย์มีจิตใจแจ่มใส มีสติตั้งมั่นไม่เลือนลอย เกิดความสำรวม และรู้ตัวทั่วพร้อม ก็ควรจะเป็นพื้นที่ที่มีความสงบ ร่มรื่น และสร้างความผ่อนคลายให้มนุษย์เกิดการวางใจได้ ในขณะที่เดียวกันก็ต้องมีวิถีปฏิบัติที่ดีกับการปฏิบัติภาวนา

ผัสสะแห่งสถานที่ (Sense of Place)

ผัสสะแห่งสถานที่ หรือ Sense of Place โดยทั่วไปหมายถึง ความรู้สึกของบุคคล เมื่อคนได้เข้าไปอยู่ในสถานที่ใดสถานที่หนึ่ง ซึ่งบุคคลนั้นก็จะมีประสบการณ์ร่วมกับพื้นที่และเป็นผู้ระบุน้ำความรู้สึกที่เกิดขึ้นด้วยตนเอง ดังนั้น การที่แต่ละคนเข้าไปในสถานที่เดียวกันความรู้สึกหรือการรับรู้ต่อพื้นที่นั้น ๆ อาจแตกต่างกันไปได้ ขึ้นอยู่กับคุณภาพของการรับรู้และประสบการณ์ของคน อย่างไรก็ตามหากพื้นที่นั้น ๆ มีเอกลักษณ์ที่เด่นชัดหรือมีความชัดเจนทางด้านภูมิประเทศก็จะสามารถทำให้ผู้คนส่วนใหญ่เกิดการรับรู้ที่ตรงกันได้ ยิ่งสถานที่ที่มีเอกลักษณ์ชัดเจนมากเท่าไรก็จะทำให้คนเกิดความทรงจำกับสถานที่ได้มากขึ้นเท่านั้น ดังนั้น ความเด่นชัดหรือเอกลักษณ์ของพื้นที่ ซึ่งบางครั้งเรียกว่า ความแท้จริงอยู่ในพื้นที่ (Authenticity) จะสามารถช่วยให้เรากำหนดตำแหน่งแห่งที่ได้ รู้และจดจำได้ว่าตนเองอยู่ที่ใด ซึ่งตรงกันข้ามกับคำว่า Placeless ที่หมายถึงสถานที่ที่ไม่มี ความชัดเจน ไม่มีหรือการไม่มีความทรงจำกับสถานที่ ที่แห่งใดซึ่งมนุษย์ได้สัมผัสแล้วปราศจากซึ่งความรู้สึก มนุษย์ย่อมขาดความผูกพันกับพื้นที่นั้น ๆ ในที่สุด ซึ่งกล่าวได้ว่า ผัสสะแห่งสถานที่นั้นต้องอาศัยสุนทรียะสัมผัส ซึ่งเป็นสิ่งที่ก่อร่วมกันจากประสาทสัมผัสทั้งหมดที่มี ไม่ว่าจะเป็นการมองเห็น การได้ยิน กลิ่น การเคลื่อนไหว ผิวสัมผัส ความทรงจำหรือแม้แต่จินตนาการ ซึ่งโดยทั่วไปแล้ว Sense of Place จะเป็นการรับรู้เชิงกายภาพ จากสภาพตามธรรมชาติและสภาพภูมิประเทศ ไม่ใช่การรับรู้ที่เกิดขึ้นจากกิจกรรมหรือการกระทำของมนุษย์ อย่างไรก็ตาม มนุษย์เองก็มีส่วนช่วยให้ตัวสถานที่สามารถแสดงเอกลักษณ์และตัวตนของตนเองได้ชัดเจนขึ้นได้เช่นกัน โดยผ่านทางวิถีชีวิต หรือกิจกรรมทางวัฒนธรรมของมนุษย์ ซึ่งเราเรียกลักษณะนี้ว่า จิตวิญญาณสถานที่

จิตวิญญาณสถานที่ (Spirit of Place)

จิตวิญญาณสถานที่ คือ กิจกรรมทางวัฒนธรรมของมนุษย์ เมื่อมนุษย์ได้เข้าไปอยู่หรือตั้งถิ่นฐานในพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่ง มนุษย์มักจะมีปฏิสัมพันธ์และทำการปรับพื้นที่ ไม่ว่าจะเป็นการตั้งถิ่นฐาน การสร้างระบบประเพณีพิธีกรรม คติความเชื่อเรื่องเล่า และตำนาน ซึ่งสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้เองที่จะมีส่วนช่วยให้ผัสสะแห่งสถานที่มีความชัดเจนขึ้นหรือลดทอนลงก็ได้ ขึ้นอยู่กับว่ามนุษย์มีความเคารพธรรมชาติและสภาพภูมิประเทศของสถานที่เดิมมากน้อยเพียงไร เพราะหากมนุษย์มีความเคารพต่อพื้นที่นั้นแล้ว สิ่งที่มนุษย์ทำก็จะมีผลสอดคล้องและสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมบริเวณนั้น ๆ การเปลี่ยนแปลงและทำลายจะเกิดขึ้นน้อยที่สุด จึงกล่าวได้ว่าการทำกิจกรรมหรือการสร้าง Spirit of Place ที่ดีนั้น จะช่วยให้ Sense of Place ของสถานที่นั้น ๆ ปรากฏขึ้นได้อย่างชัดเจน

ยกตัวอย่างเช่น คนพื้นถิ่นหรือชาวเขาที่ดั้งถิ่นฐานอยู่ทั่วโลก พวกเขามีความใส่ใจอย่างลึกซึ้งต่อการเคารพธรรมชาติของถิ่นฐาน เป็นเสมือนจิตวิญญาณที่พวกเขามีมาโดยกำเนิด ไม่ว่าจะเป็นตำนานเรื่องเล่า การตั้งถิ่นฐาน หรือพิธีกรรม ก็มักจะเกิดขึ้นอย่างสอดคล้องกับภูมิประเทศและพื้นแผ่นดินที่พวกเขาอาศัยอยู่ ทุกๆ กิจกรรมตั้งแต่เกิดจนตายเป็นกิจกรรมที่เต็มไปด้วยจิตวิญญาณและเกี่ยวข้องกับธรรมชาติของพื้นที่ เช่น การเอารกของเด็กเพิ่งเกิดมาผูกไว้บนต้นไม้ หรือการไหว้เจ้าป่าเจ้าเขาเมื่อมีกิจกรรมใด ๆ เกิดขึ้น เป็นต้น หากเปรียบเทียบระหว่างผัสสะแห่งสถานที่และจิตวิญญาณ สถานที่ที่จะพบว่า ผัสสะแห่งสถานที่เปรียบเสมือนเรือนร่างหรือสภาพกายภาพของคน ส่วนจิตวิญญาณสถานที่ จะเป็นเสมือนดวงจิต วิญญาณ และความรู้สึกนึกคิดที่จะคอยกำหนดทิศทางให้ร่างกายเติบโตและเคลื่อนไหวไป หากมนุษย์คนใดมีร่างกายอยู่ในสภาพดี และมีจิตใจที่ดี กิดดี ก็จะมีส่งผลให้ร่างกายเปล่งปลั่ง สดใส ทำในสิ่งที่ถูกที่ควร มีความชัดเจนในแนวทางการดำเนินชีวิต แต่หากคนใดมีจิตวิญญาณที่ไม่ดี ก็จะนำพาให้ร่างกายหมองหม่น ไม่รู้ทิศทางในการดำเนินชีวิต ดังนั้น ชีวิตก็จะพบกับความผิดพลาดและเต็มไปด้วยสิ่งที่ไม่น่าจดจำ

พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ (Sacred Place) ความหมายและความสำคัญ

จิตวิญญาณสถานที่ หรือกิจกรรมทางวัฒนธรรมของมนุษย์ที่เกิดขึ้นนั้น สามารถแบ่งประเภทกิจกรรมได้มากมาย ไม่ว่าจะเป็นพิธีกรรมการเกิด การตาย งานประเพณี วันขึ้นปีใหม่ รวมถึงงานเทศกาลต่าง ๆ ซึ่งส่วนใหญ่ก็มักจะเกี่ยวข้องกับมนุษย์ในแง่จิตวิญญาณ ความเชื่อ และความศักดิ์สิทธิ์ และเมื่อเกิดกิจกรรมดังกล่าวขึ้นบริเวณที่ใดก็ตาม พื้นที่ดังกล่าวก็จะถือได้ว่าเป็น “พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์” เช่น วัด ศาลหลักเมือง และสุสาน เป็นต้น

การที่จะทำให้พื้นที่ที่มีความศักดิ์สิทธิ์นั้นควรจะมีองค์ประกอบเบื้องต้น 2 ส่วน คือ

1. ธรรมชาติหรือสภาพแวดล้อมของที่ตั้งที่มีความชัดเจนสมบูรณ์ ความสมบูรณ์ในที่นี้หมายถึง สถานที่ควรจะต้องมีความสมบูรณ์ทางธรรมชาติ เช่น ต้นไม้ ลำธาร อากาศที่บริสุทธิ์ มีสิ่งมีชีวิตที่แทรกตัวอยู่กับธรรมชาติ ไม่ว่าจะเป็นนก ปลาหรือแมลงต่าง ๆ เมื่อสถานที่นั้นมีธรรมชาติที่สมบูรณ์แล้ว ความชัดเจนหรือเอกลักษณ์ของสถานที่ก็จะปรากฏขึ้นเอง ความสมบูรณ์ของธรรมชาติจะส่งผลทำให้คนมีความรู้สึก สงบ เย็น ร่มเย็น อันเนื่องมาจากร่มเงาของต้นไม้ ละอองไอน้ำจากลำธาร เสียงจากลมพัด สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้เป็นเสมือนพลังงานที่เราได้รับจากพลังทางธรรมชาติที่มนุษย์ไม่สามารถสร้างหรือลอกเลียนแบบได้ เพราะมีความสมบูรณ์ในตัวเอง กล่าวคือ มีความงาม ความจริง และความดีปรากฏให้เห็นพร้อมกัน ดังนั้น ธรรมชาติจึงเป็นเสมือนสื่อกลางที่แสดงออกถึงกฎเกณฑ์ที่ยิ่งใหญ่ ยิ่งใหญ่เกินกว่าความสามารถของมนุษย์ที่จะควบคุมได้ จึงทำให้มนุษย์ได้เกิดการรับรู้ทางจิตวิญญาณ หรือเกิดผัสสะที่ลึกถึงความศักดิ์สิทธิ์นั่นเอง นอกจากนี้ พลังของธรรมชาติยังทำให้คนเกิดสมาธิซึ่งนำไปสู่สติและเกิดปัญญาได้ เนื่องจากสภาพธรรมชาติในลักษณะดังกล่าว

จะมีคลื่นอัลฟา เป็นคลื่นความถี่ต่ำที่ไม่เกิดขึ้นในสภาพแวดล้อมแบบสังคมเมือง คลื่นอัลฟานี้มีความถี่ 8-13 เฮิรตซ์ เป็นคลื่นที่มีความสำคัญอย่างยิ่งยวดต่อการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของมนุษย์ เพราะทำให้มนุษย์เข้าสู่ภาวะสงบ ซึ่งเป็นสถานะที่เราสามารถนำข้อมูลดีๆ เข้าสู่ระบบการเรียนรู้ ความทรงจำถาวร หรือเป็นการ โปรแกรมสมองใหม่มันเอง และเป็นช่วงที่เรานำข้อมูลจากจิตสำนึก (Conscious) ไปสู่จิตใต้สำนึก ทำให้คนเกิดการเปลี่ยนแปลง ไปทางบวกทั้งในด้านความคิดและพฤติกรรม

2. กิจกรรมที่มีความเกี่ยวข้องกับทางจิตวิญญาณ กิจกรรมเป็นอีกปัจจัยสำคัญที่ทำให้พื้นที่เกิดความศักดิ์สิทธิ์ เกิดขึ้นจากการที่ผู้คนน้อมเคารพต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่งอย่างศิโรราบ จนเกิดการยอมรับร่วมกันมาอย่างยาวนาน จนเกิดเป็นวิถีชีวิต หรือประเพณี ทำให้พื้นที่ใดพื้นที่หนึ่งมีความหมายพิเศษเหนือกว่าพื้นที่อื่นๆ เป็นพื้นที่ที่เต็มไปด้วยความศรัทธา (Patina) กราบไถของชีวิตและความเชื่อด้วยเหตุนี้เองจึงทำให้พื้นที่เกิดบรรยากาศของความศักดิ์สิทธิ์ขึ้นมาได้ ในบางกรณีแม้สภาพทางกายภาพจะไม่มีเวลาของกาลเวลา (Patina of Age) ปรากฏให้เห็นอยู่ แต่เรื่องราวที่เกิดขึ้นบนสถานที่นั้นๆ เป็นเรื่องราวของจิตและความเชื่อ พื้นที่นั้นก็ถือเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ได้ ยกตัวอย่างเช่น อนุสรณ์สถาน 14 ตุลา ซึ่งเป็นสถานที่เพื่อการระลึกถึงวีรชนผู้เสียชีวิตในเหตุการณ์ 14-16 ตุลาคม 2516 ที่ถูกสร้างบนแนวคิดหลัก 2 ประการคือ 1) เคารพความจริงของประวัติศาสตร์ และ 2) ให้ประชาชนส่วนต่างๆ เช่น เด็ก ผู้หญิง ศิลปิน กวี ชาวบ้าน มีส่วนร่วมอย่างกว้างขวาง และให้มีความหมายกับสาธารณชน เป็นเสมือนบทเรียนและเป็นเครื่องจูงใจคนไทยมุ่งแก้ปัญหาและต่อสู้เพื่อสิ่งดีๆ ให้กับสังคมไทย

ระดับของพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์

1. พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ระดับประเทศ
2. พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ระดับเมือง
3. พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ระดับอาคารหรือสถานที่

แนวทางปฏิบัติที่ทำให้เกิดจิตศรัทธา

ผู้นำทางจิตวิญญาณและพื้นที่ธรรมชาติที่สมบูรณ์ เป็นสองปัจจัยหลักที่หลอมรวมกันส่งผลให้เกิดจิตศรัทธา ซึ่งเป็นสถานะที่เอื้อต่อการพัฒนาปัญญาทางจิต อย่างไรก็ตาม ผู้นำและพื้นที่ธรรมชาติต่างก็ล้วนเป็นสิ่งไม่เที่ยง เช่น หากผู้นำจากไปหรือเกิดการสูญเสียของพื้นที่ธรรมชาติ ก็จะทำให้ส่งผลต่อคุณภาพของพื้นที่จิตศรัทธา ดังนั้น เนื้อหาในส่วนนี้จึงเป็นการหาแนวทางปฏิบัติที่ทำให้สถานะจิตศรัทธายังคงอยู่ โดยไม่ยึดติดกับตัวผู้นำเพียงปัจจัยเดียว

บรรยากาศที่เอื้อให้เกิดการพัฒนาทางจิตตปัญญา

จากการศึกษาและวิเคราะห์ในหัวข้อต่าง ๆ พบว่า การออกแบบทางกายภาพที่เอื้อให้เกิดบรรยากาศแบบจิตตปัญญาศึกษานั้น จะต้องเริ่มจากพื้นฐานความเชื่อของผู้นำในการพัฒนา ศักยภาพของมนุษย์ในระดับจิตวิญญาณ และสมาทาน ความเชื่อนั้น โดยการปฏิบัติอย่างเคารพ สอดคล้อง กลมกลืน และเชื่อมโยงกับธรรมชาติ เมื่อเริ่มต้นจากพื้นฐานในลักษณะนี้ ก็จะส่งผลให้เกิดความสันโดษ สงบ และสัพปาเย ซึ่งคุณลักษณะทั้ง 3 นี้เองที่ทำให้เกิดบรรยากาศการเรียนรู้แบบจิตตปัญญา ถือเป็นคุณลักษณะที่เอื้อให้เกิดการเรียนรู้จิต ใจ คนเองได้

เมื่อการสร้างกายภาพใด ๆ ดำเนินไปตามแนวคิดนี้แล้ว การสร้างสถาปัตยกรรมนั้นก็จะเป็นการสร้างวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นตามเหตุและปัจจัยของสภาพธรรมชาติ จำนวนผู้ใช้ และรูปแบบการใช้สอยพื้นที่ โดยอยู่บนฐานความเชื่อในการพัฒนา (ศักยภาพ) มนุษย์ในระดับจิตวิญญาณ ดังนั้น สถาปัตยกรรมที่เกิดขึ้นจึงเต็มไปด้วยความเคารพธรรมชาติ เอื้อให้เกิดพื้นที่ในการเรียนรู้ตนเองจากภายใน สะท้อนถึงความเป็นจิตตปัญญาวาส มีความเรียบง่าย และชื่อตรงต่อการใช้สอย ทำให้เกิดความพอเพียง ไม่มีมากจนเกินความจำเป็น อย่างไรก็ตาม จากการสืบค้นและสังเคราะห์ พบว่า ผู้นำทางจิตตปัญญาเป็นหัวใจสำคัญที่จะทำให้เกิดสภาวะจิตตปัญญาวาส แต่หากองค์กรหรือสถาบันใดยังไม่พร้อมในด้านผู้นำ องค์กรหรือสถาบันนั้นก็ต้องกำหนดแนวทางการสร้างจิตตปัญญาวาสที่จะไม่คำนึงถึงเพียงแนวทางในการออกแบบเฉพาะ ตัวอาคาร แต่จะต้องคำนึงแนวทางในการเลือกที่ตั้ง และแนวทางในการสร้างให้เกิดวัฒนธรรมด้วย เนื่องจากแนวทางในการเลือกที่ตั้งจะมีผลต่อผลสะท้อนแห่งสถานที่และวัตถุแห่งการก่อประกอบ ส่วนแนวทางในการสร้างวัฒนธรรมนั้นจะส่งผลกระทบต่อจิตตปัญญาและวัตถุแห่งการตั้งสะท้อน และแนวทางในการออกแบบจะมีผลต่อการสร้างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์และวัตถุแห่งการรองรับคำจูน

แนวทางหรือเกณฑ์ในการเลือกที่ตั้ง และสภาพแวดล้อมทางกายภาพ

1. ควรเป็นพื้นที่มีขนาดใหญ่ และมีลักษณะเป็นธรรมชาติไม่น้อยกว่าสามเท่า หรือสามในสี่ของพื้นที่ใช้สอย
2. พื้นที่ควรมีความสมบูรณ์ตามองค์ประกอบธรรมชาติ อันได้แก่ ดิน (ที่มีความอุดม เป็นพื้นรองรับที่ดีต่อพืชพันธุ์) น้ำ (เป็นน้ำคือน้ำไม่เน่าเสีย) ลม (อากาศถ่ายเทสะดวก ปลอดโปร่ง) พืชพันธุ์ (มีความหลากหลาย ทั้งขนาดต้น และชนิดพันธุ์)
3. ภายในพื้นที่ควรมีบรรยากาศ สงบ ร่มเย็น และห่างไกลจากการถูกรบกวนจากสภาพที่รีบเร่ง วุ่นวาย

แนวทางหรือวิธีการสร้างเพื่อให้เกิดวัฒนธรรม

1. ควรมีหรือสร้างความเชื่อในเรื่องการพัฒนาศักยภาพของมนุษย์เป็นพื้นฐาน
2. จัดวางกิจกรรมอย่างเป็นกระบวนการเพื่อให้เกิดแนวทางที่เป็นรูปธรรมและปฏิบัติจริงได้
3. สร้างเป็นวิถีแห่งการปฏิบัติที่ต้องอาศัยความเป็นชุมชนและธรรมชาติในการเรียนรู้ตนเองและเรียนรู้จากผู้อื่น เพื่อให้เกิดความเป็นกัลยาณมิตร
4. สร้างกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อ หรือเป็นกิจกรรมที่มีความเกี่ยวข้องกับธรรมชาติของชีวิตมนุษย์ (เกิด แก่ เจ็บ ตาย)
5. จัดเตรียมอาหาร และการออกกำลังกาย การเป็นอยู่ที่ดี และพอเพียง เพื่อสุขภาพที่ดี อันเป็นพื้นฐานของจิตใจที่มีสติสัมปชัญญะที่สมบูรณ์
6. สร้างวัฒนธรรมให้เกิดวิถีที่ช้าลง (Slow Lifestyle) เพื่อให้เกิดความสำรวมประณีตในชีวิต และเป็นการปฏิบัติอย่างใคร่ครวญ
7. มีกิจกรรมอย่างถาวร ในการรักษาธรรมชาติและทรัพยากรสิ่งแวดล้อม
8. ควรสร้างสื่อสัญลักษณ์ ที่แสดงออกถึงจิตตปัญญาศึกษา และนำมาแสดงโดยผ่านทางกายภาพ เพื่อสร้างให้เกิดผัสสะแห่งสถานที่
9. กำหนดตำแหน่งแห่งพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ให้ชัดเจน ในตำแหน่งที่สามารถส่งผลกระทบต่อกลุ่มเป้าหมายได้

แนวทางหรือเกณฑ์ในการออกแบบสถาปัตยกรรม

1. การเปลี่ยนแปลงสภาพธรรมชาติเดิมในพื้นที่ให้เกิดขึ้นตามความจำเป็นและให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในระดับที่น้อยที่สุด
2. จะต้องรักษาพื้นที่ให้คงสภาพความเป็นธรรมชาติไว้ อย่างน้อยที่สุด ตามในสิ่งของพื้นที่ทั้งหมด
3. มีพื้นที่ธรรมชาติที่วิวทิวทัศน์ เพื่อให้เป็นพื้นที่แห่งการเรียนรู้ สำนวญ และค้นหาตนเองจากธรรมชาติโดยตรง
4. จัดพื้นที่ให้เกิดการใช้งานอย่างคุ้มค่า ประหยัดและยืดหยุ่น
5. ทุกพื้นที่ควรมีการกำหนดกิจกรรม เพื่อให้ทุกพื้นที่ได้รับการดูแลรักษาและเป็นไปเพื่อการเรียนรู้
6. การออกแบบจะต้องมีพื้นที่ที่เอื้อให้ผู้คนเกิดความสัมพันธ์กัน ซึ่งเป็นพื้นที่ส่วนกลาง (Common Space) ไม่น้อยกว่า 50 เปอร์เซ็นต์ ของพื้นที่ใช้งาน
7. ให้ธรรมชาติเป็นองค์ประกอบในการออกแบบ และเป็นส่วนหนึ่งของตัว

8. เลือกใช้วัสดุที่มีความกลมกลืน และเชื่อมโยงกับธรรมชาติของที่ตั้ง อันได้แก่ วัสดุธรรมชาติ เช่น ไม้ และดิน เป็นต้น
9. อาคารควรมีสัดส่วนขนาดเล็ก (Intimate Scale) ที่มีความเหมาะสมกับบุคลากร และสภาพแวดล้อม ความสูงไม่เกิน 2-3 ชั้น
10. ควรจัดวางอาคารแบบกระจายตัว ไม่ใกล้กันจนเกินไป เพื่อให้เกิดความวิเวก
11. ใช้แนวคิด Passive Design เพื่อเป็นการประหยัดพลังงาน
12. พื้นที่เพื่อรองรับกิจกรรมในการรักษาสภาพแวดล้อม และการใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่า เช่น จุดคัดแยกขยะเพื่อนำกลับมาใช้ใหม่ เป็นต้น
13. กำหนดให้มีพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ในตำแหน่งที่เหมาะสม เชื่อมโยงกับการสัญจรของผู้คน เพื่อให้เกิดพลังต่อการรับรู้
14. อาคารควรได้รับการออกแบบอย่างถูกสุขลักษณะ กล่าวคือ ให้เกิดความ “สะอาด สว่าง สงบ” สะอาด ซึ่งมาจากการออกแบบและเลือกใช้วัสดุที่ดูแลง่าย สว่าง อันเนื่องมาจากการกำหนดแสงธรรมชาติให้มีแสงสว่างที่เหมาะสมต่อรูปแบบการใช้งาน สงบ อันเนื่องมาจากการออกแบบอาคารให้มีรูปแบบเรียบง่าย ซึ่งตรงต่อการใช้งาน มองดูแล้วไม่เกิดความขัดแย้งกับบริบทโดยรอบ

7.10 โมเดล จิตตปัญญาศึกษา

การศึกษาวิจัยของโครงการวิจัยเชิงปฏิบัติการจิตตปัญญาศึกษา (ชลลดา ทองทวี และคณะ. 2551 : 40) มีวัตถุประสงค์หลักเพื่อพัฒนาแนวทางการจัดการเรียนการสอนแบบจิตตปัญญาศึกษาในอุดมศึกษา คณะนักวิจัยจึงเห็นว่าการสำรวจความรู้ที่เกี่ยวข้องกับจิตตปัญญาศึกษา ในงานวิจัยของโครงการวิจัยและจัดการความรู้จิตตปัญญาศึกษาระหว่างปี 2550-2551 ได้มีข้อเสนอโมเดลการเรียนรู้แนวจิตตปัญญาศึกษาในชื่อ “จิตตปัญญาศึกษา” นั้น เป็นโมเดลต้นแบบที่มีความน่าสนใจ เนื่องจากได้แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์เชื่อมโยงระหว่างองค์ประกอบต่าง ๆ ของการเรียนรู้ ในแนวจิตตปัญญาศึกษาอย่างเป็นภาพรวม ทั้งยังเป็นผลสังเคราะห์จากการศึกษาที่ครอบคลุมกว้างขวาง ได้แก่ ประวัติแนวคิด แนวทางและวิธีปฏิบัติ วิธีวิทยาการวิจัย การประเมินผล และการประยุกต์ใช้โครงการ จึงเห็นว่าโมเดล “จิตตปัญญาศึกษา” ควรได้รับการนำมาพัฒนาปรับใช้จริง ในชั้นเรียนด้วยการวิจัยเชิงปฏิบัติการ

โมเดล “จิตตปัญญาศึกษา” ได้นำเสนอการเรียนรู้แนวจิตตปัญญาศึกษาเป็นต้น ไม้ ในเชิงสัญลักษณ์ เพื่อให้สะท้อนถึงลักษณะของการเรียนรู้ว่ามีองค์ประกอบที่สอดคล้องสัมพันธ์กัน อย่างสิ่งมีชีวิตที่เติบโตและพัฒนาตนเองได้ ไม่ตายตัวและเป็นลำดับเส้นตรงเหมือนเครื่องจักรกลไก

อีกทั้งแต่ละองค์ประกอบล้วนเชื่อมร้อยกันเพื่อให้ภาพที่เป็นหนึ่งเดียว โดยโมเดล “จิตตปัญญาพฤษยา” มีองค์ประกอบทั้งสิ้น 8 ส่วน ดังนี้

1. ราก กันเป็นฐานที่มาแห่งพัฒนาการบนฐานแนวคิดต่าง ๆ ได้แก่ แนวคิดเชิงศาสนาความเชื่อ เชิงมนุษยนิยม และเชิงบูรณาการและองค์รวม
2. ผล หมายถึง เป้าหมายการเรียนรู้สู่จิตใหญ่ที่กว้างขวางครอบคลุมไปพ้นจากความคับแคบของตัวตน และเห็นความเชื่อมโยงและเป็นหนึ่งเดียวกันของสรรพสิ่ง
3. แก่น เป็นหลักการแนวคิดสำคัญของการเรียนรู้แบบจิตตปัญญาศึกษา หมายถึง องค์ประกอบหรือกระแสแห่งการพัฒนาสู่จิตใหญ่ โดยเป็นกระแสที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ ไม่สามารถสร้าง จัดการ บังคับ หรือสั่งการให้เกิด แต่สามารถจัดกระบวนการเพื่อสร้างเหตุปัจจัยที่เอื้อต่อการเคลื่อนไหวของกระแส หรือเป็นปัจจัยก่อให้เกิดองค์ประกอบได้ “แก่น” มีองค์ประกอบ 5 ประการ ดังนี้

3.1 การมีสติเปิดรับประสบการณ์ตรงในปัจจุบันขณะอย่างเต็มเปี่ยม (Mindfulness) การมีสติ อยู่ในปัจจุบันขณะ สามารถระลึกได้ถึงการดำรงอยู่ของกายและใจของตนเอง เป็นก้าวแรกที่สำคัญอย่างยิ่ง เป็นประตูสู่การเรียนรู้ด้วยใจอย่างใคร่ครวญ อาจกล่าวได้ว่าการมีสติเป็นคุณลักษณะพื้นฐานสำคัญที่ใช้จำแนกจิตตปัญญาศึกษาออกจากการศึกษาอื่น ๆ โดยทั่วไป

3.2 การสืบค้นกระบวนการเรียนรู้ที่เหมาะสมกับตน (Investigation) ด้วยบุคคลมีจริตความคุ้นเคยและข้อจำกัดผิดแผกแตกต่างกัน กระบวนการเรียนรู้จึงต้องจัดหรือปรับให้เหมาะสมสอดคล้องกับจริตของผู้เรียนซึ่งมีความหลากหลาย และมีลักษณะเฉพาะตน

3.3 การน้อมมาปฏิบัติอย่างต่อเนื่องจริงจัง (Natural Effort) นำเอาเครื่องมือวิธีการ และกระบวนการเรียนรู้ที่สืบค้น ได้มาปฏิบัติอย่างมุ่งมั่นตั้งใจเป็นประจำสม่ำเสมอ

3.4 ความเบิกบานและผ่อนคลาย (Delightful Relaxation) ผู้ที่เกี่ยวข้องทั้งหมดในกระบวนการเรียนรู้นั้น พึงปฏิบัติด้วยความเบิกบาน ไม่เคร่งเครียด ไม่กดดัน และรู้สึกผ่อนคลายออกมาจากภายในใจ

3.5 การมีจิตใจตั้งมั่นและเป็นกลาง (Sustained Equanimity) มีจิตที่เป็นสมาธิ มีจิตเป็นกลาง ละวางอคติ ทิฐิ และตัวตน ฝ้ามองธรรมชาติตามที่เป็น โดยไม่แทรกแซง

แก่นทั้ง 5 ข้อนี้สามารถเรียกเป็นชื่อย่อในภาษาอังกฤษได้ว่า “MIND” เมื่อเชื่อมโยงกับผลที่เกิดขึ้น ในเบื้องปลาย คือ “จิตใหญ่” หรือ “Big Mind” ที่กว้างใหญ่ไพศาลครอบคลุมทั่วทั้งโลกธาตุ เมื่อเชื่อมร้อยกันอาจเรียกได้ว่าเป็น “กระแสจากจิตเล็กสู่จิตใหญ่” หรือ “MIND to Big Mind” เป็นมรรคาสู่การตื่นรู้และการเกิดจิตสำนึกใหม่

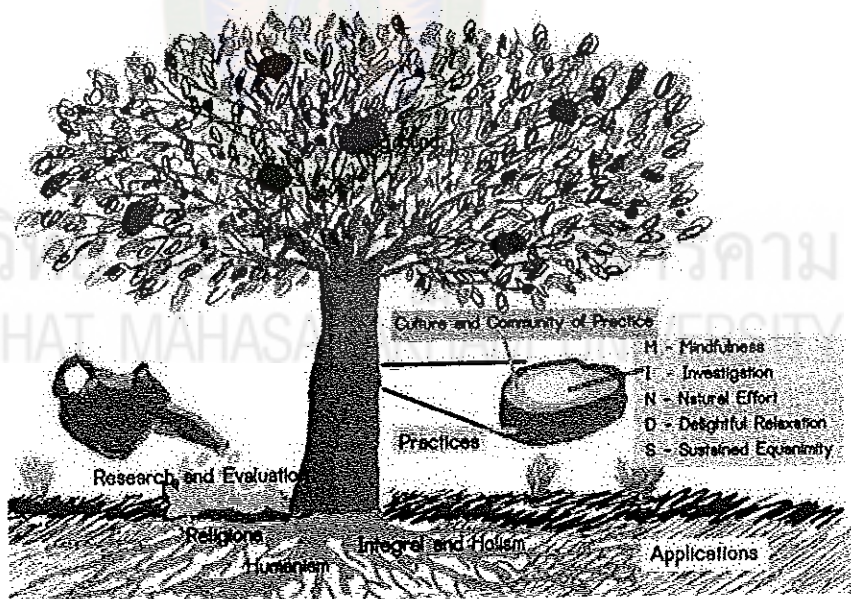
4. ภาวะที่ หมายถึง บริบทของกระบวนการเรียนรู้และปฏิบัติ ได้แก่ สังคม คือ การให้คุณค่าต่อการสร้างชุมชนกัลยาณมิตรแห่งการเรียนรู้ และวัฒนธรรม คือ การให้คุณค่าแก่รากฐานทางภูมิปัญญาที่หลากหลาย และการไม่แยกขาดจากบริบททางวัฒนธรรม

5. เปลือก คือ รูปแบบพิธีกรรมและวิธีการเรียนรู้ที่ปรากฏเด่นชัด หมายความว่า ครอบคลุมถึง เครื่องมือ การปฏิบัติในรูปแบบต่าง ๆ ของจิตตปัญญาศึกษา

6. เมล็ด หมายถึง ศักยภาพภายในของมนุษย์ทุกคน

7. ผืนดิน หมายถึง วงการต่าง ๆ ที่นำแนวคิดจิตตปัญญาศึกษาไปประยุกต์ใช้ให้เข้ากับบริบทเฉพาะของตน เทียบได้กับผืนดินแต่ละแห่งที่มีความเหมาะสม อุดมสมบูรณ์ ชุ่มชื้น เอื้อต่อการเรียนรู้แตกต่างกัน

8. ความรู้ในการปลูกและดูแล หมายถึง การวิจัยสืบค้นความรู้ และการวัดประเมิน สำหรับจิตตปัญญาศึกษา เนื่องด้วยระเบียบวิธีการวิจัยเป็นการสร้างความรู้ใหม่เพื่อให้เติบโต ขณะที่ การประเมินเป็นการเฝ้าสังเกตสร้างเหตุปัจจัยอันเหมาะสม ทบทวนการเรียนรู้ และหวนไปใส่ปุ๋ย พรวนดิน รักษาดูแลให้จิตตปัญญาศึกษาให้เติบโตเข้มแข็งและงงาม ดังภาพประกอบดังนี้

ภาพที่ 1 องค์ประกอบของจิตตปัญญาศึกษา

(ชลลดา ทองทวี และคณะ. 2551 : 43)

ผลการศึกษาของโครงการวิจัยและจัดการความรู้จิตตปัญญาศึกษายังได้ให้คำนิยามว่า จิตตปัญญาศึกษา หมายถึง “กระบวนการเรียนรู้และชุมชนที่เป็นเหตุปัจจัยเกื้อกูลต่อองค์ประกอบหรือกระแสแห่งการพัฒนาจากจิตเล็กสู่จิตใหญ่ โดยหยั่งรากลงถึงฐานคิดเชิงศาสนา มนุษยนิยม และองค์รวมบูรณาการ” โดยจิตเล็กหมายถึง จิตที่ยึดติดกับอัตตาตัวตนที่คับแคบ อึดอัดกับการมองโลกเป็นส่วนเดียวและจิตใหญ่หมายถึงจิตที่ตื่นรู้ หยั่งรู้ความเชื่อมโยงของสรรพสิ่งที่องค์รวมมีความรัก

ความเมตตาอันกว้างใหญ่ไพศาล ไม่มีประมาณ กระบวนการเรียนรู้เปรียบเสมือน “เปลือก” ชุมชนเปรียบเสมือน “กระพี้” องค์ประกอบหรือกระแสแห่งการพัฒนาเปรียบเสมือน “แก่น” จิตใหญ่เปรียบเสมือน “ผล” และฐานคิดเชิงศาสนา/ความเชื่อ มนุษยนิยม และองค์รวมบูรณาการ เปรียบเสมือน “ราก” ทั้งสาม (ชลลดา ทองทวี และคณะ. 2551 : 43)

8. งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับจิตตปัญญาศึกษา

Hart (2004 : 28-46) ได้รวบรวมงานวิจัยเกี่ยวกับจิตตปัญญาศึกษาที่มีผลกระทบต่อการเรียนรู้ และพฤติกรรมของผู้เรียน และสรุปว่าครูผู้สอนทุกระดับการศึกษาตั้งแต่ประถมศึกษา จนถึงอุดมศึกษาสามารถนำแนวคิด จิตตปัญญาศึกษาไปบูรณาการกับหลักสูตรที่มีอยู่หรือจัดทำเป็นหลักสูตรเฉพาะขึ้นมา ซึ่งจิตตปัญญาศึกษาเป็นวิถีทางหนึ่งที่ทำให้ได้มาซึ่งความรู้และทำให้เกิดความรู้และความฉลาด เพิ่มความสัมพันธ์เชื่อมโยงกันระหว่างร่างกายและจิตใจ ทำให้ร่างกายผ่อนคลาย และมีผลต่อทักษะการคิด ทำให้มีความตั้งใจอย่างลึก ทำให้เพิ่มความเข้าใจตนเองและคนอื่นและโลกทำให้ตระหนักถึงข้อมูลความรู้ที่มีอยู่ในจิตสำนึก เพิ่มศักยภาพในการเรียนรู้ การคิดสร้างสรรค์และญาณทัศนะ ซึ่ง Hart กล่าวว่า มีการนำแนวคิด Contemplative ไปใช้ในวงการอื่นที่ไม่ใช่วงการการศึกษามานาน เช่น ในวงการแพทย์ ส่วนในวงการการศึกษาในระดับอุดมศึกษา เพิ่งเริ่มนำมาใช้เมื่อเร็ว ๆ นี้

Williams และ Arney (2006 : 1-25) ได้นำหลักสูตรจิตตปัญญาศึกษาเข้าไปใช้ใน The Evergreen State College เริ่มพัฒนาหลักสูตรในช่วงภาคฤดูร้อนปี ค.ศ. 2005 โดยความร่วมมือกันเป็นทีม ตั้งแต่ระดับผู้บริหารสถาบันและอาจารย์ในสถาบัน ซึ่งมีหลายรายวิชา เช่น Whole and Holy ; Alternative Herstories of Healing ; Yoga as Transformation ; Words to Fresh ; Rhythmic Meditations เป็นต้น ในระหว่างนี้สถาบันได้เตรียมและพัฒนาอาจารย์ให้มีความเข้าใจและฝึกใช้จิตตปัญญาศึกษา โดยมีผู้เชี่ยวชาญเป็นที่ปรึกษา

Brown (2005 : 12) ได้พัฒนาหลักสูตรจิตตปัญญาศึกษา โดยใช้เครือข่ายคอมพิวเตอร์ (Online) และใช้ในมหาวิทยาลัยนาโรปะ ประเทศสหรัฐอเมริกา โดยใช้กับทีมผู้สอนก่อน โดยแกนของหลักสูตร ประกอบด้วย คุณภาพเนื้อหาและผลที่เกิดขึ้น 5 ประการ คือ

1. ความเปิดกว้าง (Openness) ประกอบด้วย สมาธิ (Mindfulness) การตระหนักรู้ในตนเอง (Self Awareness) การตระหนักรู้ถึงพื้นที่กว้างขวาง (Space Awareness) ซึ่งมีมิติที่รวมเข้าใน Openness คือ ความตั้งใจแน่วแน่ การปล่อยวาง การไม่ยึดติดกับประสบการณ์หรือแนวความคิด ความประทับใจในสิ่งที่ปรากฏ ประสพการณ์ที่เกิดขึ้นโดยไม่ต้องมีการอ้างอิงความรู้สึกของจิตที่เริ่มต้น (Beginner's Mind) การปรับความกำกวม-การไม่รู้ ความสามารถอยู่นิ่งๆ ให้รู้ลึกถึงความว่างเปล่า เพื่อการเกิดญาณทัศนะ (Insight)

2. ประสบการณ์ส่วนบุคคลที่เป็นแหล่งข้อมูลที่หลากหลาย (Resourcefulness)

หลักการ คือ ความประทับใจในความรู้และประสบการณ์ทุกอย่างที่มีมากมาย ซึ่งประสบการณ์ส่วนบุคคลเป็น Resource หนึ่งของคนเราที่ถือว่าเป็นองค์ประกอบที่สำคัญของจิตตปัญญาศึกษา จึงต้องนำเอาประสบการณ์ส่วนบุคคลมารวมกับประสบการณ์ทางวิชาการให้ได้ การฝึกให้ผู้เรียนดึงประสบการณ์ส่วนบุคคลออกมา เช่น

กระตุ้นให้ผู้เรียนอภิปรายเต็มที่ทั้งอารมณ์ และประสบการณ์ กรณีผู้เรียนเขียนเรียงนามธรรม ผู้สอนก็จะถามว่า “ประสบการณ์ส่วนบุคคลของคุณคืออะไร” ถ้าประสบการณ์ส่วนบุคคลเป็นรูปธรรมที่ระบุสถานที่แต่ขาดสีสันหรือความรู้สึก ผู้สอนก็จะถามว่า “คุณอยู่ตรงไหน ในที่นี้ ที่ไหนที่สนุก และที่รู้สึกเสียใจ และความรู้สึกเล็ก ๆ ในชีวิตคุณ” นั่นคือ วิธีที่ฝึกผู้เรียนแต่ละคน โดยขึ้นกับสถานการณ์ และความสัมพันธ์ของผู้สอน-ผู้เรียน

แหล่งข้อมูลนี้มีอยู่ในตัวของเราเอง รวมทั้งแหล่งทางวิชาการทั่ว ๆ ไป เช่น ตำรา ภาพวาด สถานที่ปฏิบัติ เป็นต้น นอกจากนี้แหล่งข้อมูลที่หลากหลายยังรวมถึงการฝึกฝนความใจกว้าง มีน้ำใจและจริงใจ ความเอาใจใส่ และความเอื้ออาทรต่อคนอื่น ๆ และต่อตนเอง ให้การปฏิบัติทั้งเชิงวิชาชีพในชีวิตส่วนตัว และในการอภิปราย การเห็นคุณค่าของผู้อื่นตามที่เขาเป็นและวัฒนธรรมของเขาทั้งในรายละเอียดและความหลากหลาย ประสบการณ์ส่วนบุคคลที่เป็นแหล่งข้อมูลที่หลากหลาย มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกันกับความเป็นธรรมชาติของโลกทั้งระดับย่อยและระดับใหญ่

3. การทำให้กระจ่าง (Clarity) โดยทั่วไป เรียกว่า การทำให้เกิดความกระจ่างในปัญญา (Clarity of Intellect) เป็นการส่งเสริมแนวคิดและญาณทัศนะของเราต่อสถานการณ์ เป็นการมองที่มีแนวคิดจากมุมมองจิตตปัญญาที่ไม่ยึดติดกับแนวคิดและความคิดเดิมของเรา โดยการยอมรับสิ่งใหม่ๆ การแสดงออกถึงความคิดริเริ่ม ความฉลาด อารมณ์ และประสบการณ์ทางสังคม ต้องการการฝึกฝนจิตใจของการเริ่มต้น (Beginner's Mind) ที่จะสามารถเข้าสู่สถานการณ์หรือมองสถานการณ์ และสามารถพูดได้ว่า “สถานการณ์ ณ ปัจจุบันนี้มีความเป็นนามธรรมที่เป็นประโยชน์” โดยสิ่งที่ให้อภิปราย คือ สิ่งที่เรามองเห็น ณ ปัจจุบันขณะ (What we are Looking at Here)

มิติของ Clarity รวมถึง การแยกแยะความแตกต่าง (Discrimination) ความอยากรู้อยากเห็น (Inquisitiveness) ความสามารถในการถามคำถามใหม่ ๆ การเสนอมุมมองที่แตกต่างในการอภิปราย

ในการให้ผู้เรียนแสดงความเป็นที่ไม่ตรงกัน หรือให้มีข้อโต้แย้งที่มีเหตุผล โดยไม่ก้าวร้าว พบว่า ผู้เรียนมีความกลัวที่จะโต้แย้งหรือปกป้องตนเองจากการแสดงความคิดเห็นที่ไม่ตรงกับคนอื่น จึงเป็นความท้าทายของผู้สอนในการกระตุ้นที่ไม่ทำให้ผู้เรียนรู้สึกกดดัน หรือไม่ละเลยประเด็นต่าง ๆ ในการอภิปราย โดยสามารถใช้ได้ทั้งคำสั่ง ความเคร่งครัด รูปแบบที่ดี การบอกกล่าวตรงๆและการหยุดนิ่ง

4. การสื่อสาร (Communication)

การสื่อสารสะท้อนถึงความเห็นใจและความรู้สึกจากใจ ความสนุก ความเข้าใจ ความเชื่อมโยงอารมณ์กับการเรียนรู้เชิงวิชาการ การเรียนรู้ชุมชน มิติของการสื่อสาร รวมถึงความสุข ความยินดี อารมณ์ขัน ส่วนประกอบของความงามและความพอใจ การฟังอย่างลึกซึ้ง และการตอบสนองตามความเป็นจริง และการสื่อสารแนวคิดของตนเอง จากความรู้สึกในใจจริง ๆ

การให้ผู้เรียนอภิปราย โดยอภิปรายเนื้อหาการสื่อสารต่าง ๆ ทั้งอารมณ์ ความรู้สึก และความหมายส่วนบุคคลรวมทั้งรูปแบบการสื่อสารอื่นๆ เช่น การเดินรำ ร้องเพลง บทกวี หรือ รูปแบบศิลปะอื่นๆ

5. การปฏิบัติที่มีประสิทธิภาพ (Effective Action) โดยให้ผู้สอนฝึกปฏิบัติจิตตปัญญา ด้วยตนเองก่อนนำไปสอนนักศึกษา และสะท้อนการนำหลักสูตรจิตตปัญญาไปใช้ ให้ผู้เรียน ได้ฝึกปฏิบัติจริงด้วยตนเอง ทำให้มีประสบการณ์จริง ส่งผลให้การอภิปรายมีประสิทธิภาพ

มหาวิทยาลัยที่มีการสอนตามแนวจิตตปัญญาศึกษา ที่ได้รับการยอมรับในระดับสากลและเป็นแบบอย่าง เช่น มหาวิทยาลัยพุทธณีอจี สถาบันอุดมศึกษาสัตยาไส มหาวิทยาลัยนาโรปะ โดยได้ก่อตั้งขึ้นบนรากฐานความเชื่อ ความศรัทธาในแนวทางของศาสนาและความเชื่อมั่นในความเป็นมนุษย์ และนำกิจกรรมต่างๆ ที่เอื้อให้นักศึกษาได้เรียนรู้เรื่องภายในตนจากหลากหลายแง่มุม เช่น กิจกรรมอาสาสมัคร การจัดดอกไม้ การชงชา เพื่อฝึกให้เป็นคนประณีตละเอียดอ่อน เข้าถึงสถานะของจิตไม่หยาบกระด้าง การไปทำงานอาสาสมัครต่าง ๆ เพื่อฝึกการบริการรับใช้ผู้อื่น ลดตัวตน และรำลึกถึงบุญคุณผู้อื่นจนเข้าไปอยู่ในจิตสำนึก (อำพล จินดาวัฒน์. 2550 : 46)

ในมหาวิทยาลัยนาโรปะ สหรัฐอเมริกา ได้จัดการศึกษาโดยยึดหลักจิตตปัญญาศึกษา และมีรายวิชาจิตตปัญญาศึกษาหลายรายวิชาทั้งการเรียนในชั้นเรียน และการเรียนผ่านทางเครือข่ายคอมพิวเตอร์ เช่น Emotional Foots If Development ; The Contemplative Teachers ; Perspectives in Sacred Learning ; Contemplative Curriculum เป็นต้น การปฏิบัติที่เฉพาะของมหาวิทยาลัยนาโรปะ คือ การโค้งคำนับแบบนาโรปะ (Naropa Bow) โดยปฏิบัติก่อนจะเริ่มการเรียนแต่ละชั้นเรียน และเริ่มการประชุมต่างๆเป็นการตระหนักและเคารพในคุณลักษณะของความ เป็นนักรบทางจิตวิญญาณที่มนุษย์แต่ละคนมีอยู่ เคารพต่อความกล้าหาญ อ่อนโยน และปัญญา แห่งการตื่นรู้ ที่เป็นธรรมชาติพื้นฐานในตัวของมนุษย์ที่แต่ละบุคคลมีอยู่ รวมทั้งเป็นเสมือนการมอบ ของขวัญ ที่เป็นคุณลักษณะที่ดีๆ ค้างกล่าวมาให้แก่ผู้อื่นด้วยความเต็มใจที่จะแบ่งปัน

สถาบันอุดมศึกษาสัตยาไส นอกเหนือจากการสอนวิชาต่างๆเพื่อให้ความรู้ทางโลก แล้ว สถาบันอุดมศึกษาสัตยาไสยังให้ความสำคัญกับการสอนด้านคุณธรรม จริยธรรม และการฝึกปฏิบัติทางด้านจิตวิญญาณ ความดีงาม ซึ่งนำไปสู่การมีจิตใจที่บริสุทธิ์ ยึดมั่นในความจริงและการ

อุทิศตนเพื่อหน้าที่ของแต่ละคน โดยที่นักศึกษาจะได้รับการหล่อหลอมจากการเรียนรู้ที่สอดแทรกคุณค่าความเป็นมนุษย์ไว้ในการเรียนการสอนทุกรายวิชา รวมถึงวิถีชีวิตที่อยู่ท่ามกลางบรรยากาศและสภาพแวดล้อมอันอบอุ่นของสถานศึกษา ความสัมพันธ์อันใกล้ชิดและศักดิ์สิทธิ์ระหว่างอาจารย์และศิษย์ การจัดกิจกรรมที่ทำให้เกิดการปลูกฝังจิตสำนึก ความรับผิดชอบ และความตระหนักรู้ ทำให้นักศึกษาของสัทยาไสไม่เพียงแต่เป็นผู้มีความรู้ เชี่ยวชาญในวิชาชีพตามสาขาที่เรียน แต่ยังเป็นผู้มีความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ ที่พร้อมจะดำรงชีวิตอยู่ท่ามกลางกระแสโลกาภิวัตน์ได้อย่างมีความสุข

มหาวิทยาลัยชั้นนำของโลก เช่น ฮาร์เวิร์ด โคลัมเบีย แมสซาชูเซตส์ ฯลฯ ได้นำเรื่องของจิตตปัญญาศึกษาบรรจุเข้าไปในหลักสูตรในสาขาวิชาต่าง ๆ แล้ว รวมทั้งสถาบัน The Center for Contemplative Mind in Society ซึ่งเกิดจากการรวมตัวกันของศาสตราจารย์ชื่อดังจากมหาวิทยาลัยต่างๆ ในประเทศสหรัฐอเมริกา ได้นำเรื่องเหล่านี้ไปใช้ประกอบในการเรียนการสอนและการอบรมทางวิชาการอย่างเป็นระบบ สำหรับประเทศไทย ได้เริ่มนำมาใช้และเกิดภาคีการเรียนรู้จิตตปัญญาศึกษาขึ้นในประเทศไทยแล้วเช่นกัน โดยความร่วมมือของหลายองค์กร เช่น โครงการจิตวิวัฒน์ (จารุพรรณ กุลคิลก. 2549 : 48)

จารุพรรณ กุลคิลก (ม.ป.ป.) ได้พัฒนาหลักสูตรระดับปริญญาโท ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการเรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลง (Transformative Learning) หรือจิตตปัญญาศึกษา ของมหาวิทยาลัยมหิดล โดยปรัชญาของหลักสูตร คือ มุ่งพัฒนาศักยภาพของผู้เรียนผ่านกระบวนการเรียนรู้ที่เน้นพัฒนาคุณภาพภายในและพัฒนาทักษะในการจัดกระบวนการเรียนรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลงเชิงบวกของปัจเจกบุคคล องค์กร ชุมชนและสังคม ซึ่งนำไปสู่การอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข และกำหนดวัตถุประสงค์ของหลักสูตร คือ มุ่งผลิตบัณฑิตที่มีความรู้ความเข้าใจในการเปลี่ยนแปลงคุณภาพชีวิตและสังคมในทางสร้างสรรค์ มีทักษะในการจัดกระบวนการเรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลงบุคคลอย่างเป็นองค์รวม และมีทัศนคติที่สร้างสรรค์ต่อชีวิตและการทำงาน จำนวนหน่วยกิตตลอดหลักสูตรไม่น้อยกว่า 36 หน่วยกิต หมวดวิชาบังคับมี 8 รายวิชา ประกอบด้วย การเรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลง : ทฤษฎีและปฏิบัติ การเข้าใจโลกและชีวิต ระเบียบวิธีวิจัยด้านการเรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลง การปฏิบัติภาวนา 1,2 ศิลปะแห่งการจัดกระบวนการสู่การเปลี่ยนแปลงการเรียนรู้กับชุมชน เพื่อการเปลี่ยนแปลงและการศึกษาอิสระ 1 หมวดวิชาเลือก 6 รายวิชา ประกอบด้วย การจัดกระบวนการสนทนาอย่างลึกซึ้ง การศึกษาอิสระ 2 กระบวนการกลุ่มจิตวิทยาแบบจิตตปัญญา องค์กรแห่งการเปลี่ยนแปลง ศิลปะสู่การเปลี่ยนแปลง โดยจะเริ่มเปิดหลักสูตรนี้ในปีการศึกษา 2550

ผลการศึกษาของจิรัฐกาล พงศ์ภคเธียร (2550 : 34) ที่ศึกษาการสอนจิตตปัญญาศึกษาที่บูรณาการในรายวิชาเทอร์โมไดนามิกส์ 1 และวิชาการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมของอาจารย์ที่สอนนักศึกษามหาวิทยาลัยมหิดล พบว่า ภายหลังจากการเรียน นักศึกษาสะท้อนให้เห็นความเปลี่ยนแปลงของตนเองในแง่มุมมองต่างๆ และเป้าหมายชีวิต ได้แก่ โลกทัศน์ การนิยามความสุข การนึกถึงคนรอบข้าง การนึกถึงสังคมและสิ่งแวดล้อม การมีความรักความเมตตา นอกจากนั้นยังได้ศึกษาการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับผู้เรียน ที่ผู้สอนบูรณาการจิตตปัญญาศึกษากับรายวิชาศาสนาเปรียบเทียบ พบว่า ผู้เรียนส่วนใหญ่ให้เหตุผลว่าการเปลี่ยนแปลงเกิดจากการมีกระบวนการสุนทรียสนทนาในชั้นเรียนอย่างสม่ำเสมอ ทำให้ผู้เรียนตัดสินใจคนอื่นน้อยลง ฟังอย่างลึกซึ้งมากขึ้นเอาใจเขามาใส่ใจเรา ใจเย็น อดทน และเคารพในความหลากหลายมากขึ้น

สุวรรณา ชิวพุกฤษ และชากุล สนิโซษ (2551 : 121) ได้ศึกษาผลจากการนำโครงการศิลปะสร้างสรรค์คุณภาพชีวิตภายใน (Contemplative Arts for Mental Equality) ที่มีเป้าหมายในการดำเนินกิจกรรมเพื่อกระตุ้นและส่งเสริมให้นักศึกษาได้เรียนรู้จักตัวตนของตนเอง และพัฒนาทักษะด้านการจินตนาการ เพื่อให้เกิดความเข้าใจต่อทั้งโลกภายในและภายนอกของตนเอง โดยดำเนินการในนักศึกษามหาวิทยาลัยมหิดล พบว่า โดยภาพรวมนักศึกษามีความเข้าใจตัวเองมากขึ้น มีการยอมรับตัวเอง เห็นพฤติกรรมของตนเองทั้งในสภาวะอารมณ์ปกติและอารมณ์ที่แปรปรวน มีผลต่อการเข้าใจในตัวเองและเข้าใจโลกมากขึ้น

สุรพล ธรรมรัมย์ดี (2551: 130) ได้ศึกษาการจัดการเรียนรู้ของสถาบันอาศรมศิลป์ในการเรียนรู้แบบเป็นองค์รวมโดยการเรียนรู้ร่วมกันเป็นกลุ่ม ผ่านการลงมือปฏิบัติ เช่น การสวดมนต์ การทำงานศิลปะ การฝึกฝนการฟัง การพูด การอ่าน นักศึกษาสะท้อนว่าเป็นกระบวนการเรียนรู้ที่ผ่อนคลายตรงที่มีโอกาสขออนุญาตตัวเอง และเรียนรู้จากผู้อื่น ด้วยการรับฟังกันและกันอย่างเต็มที่ จากการศึกษาทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องดังกล่าวมานั้น ผู้วิจัยจึงเห็นความสำคัญในการพัฒนาคุณภาพผู้เรียนตามแนวทางจิตตปัญญาศึกษา โดยสามารถสรุปประยุคต์แนวคิดจิตตปัญญาศึกษามาใช้ในวงการศึกษาระดับหลักการ ซึ่งประกอบด้วยประสบการณ์ ตรงของการเรียนรู้ การรับฟังอย่างลึกซึ้ง การเคารพศักยภาพแห่งการเรียนรู้ของทุกคนอย่างไร้อคติ การน้อมดูใจอย่างใคร่ครวญ การเฝ้ามองเห็นตามความเป็นจริง ความสดของปัจจุบันขณะ การให้คุณค่าแก่รากฐานทางภูมิปัญญา อันหลากหลายของท้องถิ่นและวัฒนธรรม และการสร้างชุมชนแห่งการเรียนรู้ รวมทั้งผลการศึกษาของการใช้กระบวนการพัฒนาผู้เรียนตามแนวทางจิตตปัญญาศึกษาที่เกิดขึ้นกับผู้เรียน คือ การพัฒนา ผู้คุณลักษณะคนไทยยุคใหม่